

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**BULGARİSTAN'DA DELİORMAN BÖLGESİ'NDEKİ BABAİ VE BEKTAŞI
TEKKELERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mimar Damla (Sezer) ACAR

502970505011

100641

100641

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 31 Mayıs 1999

Tezin Savunulduğu Tarih: 15 Haziran 1999

Tez Danışmanı: Prof.Dr. Günkut AKIN

Diğer Jüri Üyeleri : Prof. Dr. Semra Ögel

Prof. Dr. Baha Tanman

HAZİRAN 1999

**İTÜ KÜTÜPHANESİ
BULGARİSTAN BÖLGESİ
TEKKELERİ**

AKIN
Ögel
B. Tanman

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasının gerçekleşmesi için verdiği destekten dolayı danışmanım Sayın Prof. Dr. Günkut Akın'a teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca Deliorman'daki çalışmalarım esnasında büyük bir sabırla bana yardımcı olan dedem Mehmed Nureddin Yumuk'a, eşim Emrah Acar'a ve tüm Deliorman insanlarına teşekkür ediyorum.

HAZİRAN 1999

Damla (Sezer) Acar

İÇİNDEKİLER

	Sayfa no
ŞEKİL LİSTESİ	v
ÖZET	vii
SUMMARY	ix
1. GİRİŞ	1
2. ANADOLU'DA HETERODOKS DİNİ YAPI	3
2.1. Babai İsyanı	3
2.2. Bektaşilik ve Hacı Bektaş-ı Veli	6
3. DELİORMAN'DA HETERODOKS DİNİ YAPI	10
3.1. Sarı Saltık	10
3.2. Şeyh Bedreddin	13
3.3. Osmanlı Döneminde Deliorman'da Heterodoks Dini Yapı	15
3.4. Deliorman'da Bektaşiler ve Babailer	18
4. DELİORMAN BEKTAŞİ ve BABAİ TEKKELERİ	20
4.1. Akyazılı Sultan Tekkesi	20
4.1.1. Tekkenin Tarihçesi	20
4.1.2. Tekkenin Mimari Özellikleri	22
4.2. Demir Baba Tekkesi	31
4.2.1. Tekkenin Tarihçesi	31
4.2.2. Tekkenin Mimari Özellikleri	34
4.3. Kızana Tekkesi	46
4.3.1. Tekkenin Tarihçesi	46
4.3.2. Tekkenin Mimari Özellikleri	49
4.4. Mustafa Kanaat Baba Tekkesi	52
4.4.1. Tekkenin Tarihçesi	52

4.4.2. Tekkenin Mimari Özellikleri	53
4.5. Softa Baba Tekkesi	56
4.5.1. Tekkenin Tarihçesi	56
4.5.2. Tekkenin Mimari Özellikleri	58
4.6. Musa Baba Tekkesi	63
4.6.1. Tekkenin Tarihçesi	63
4.6.2. Tekkenin Mimari Özellikleri	64
4.7. Denizlerli Ali Baba Tekkesi	69
4.7.1. Tekkenin Tarihçesi	69
4.7.2. Tekkenin Mimari Özellikleri	70
4.8. Günümüzde varolmayan (yıkılan) Bektaşî Tekkeleri	75
5. SONUÇLAR ve TARTIŞMA	77
KAYNAKLAR	79
EKLER	83
Ek-1	83
Ek-2	84
ÖZGEÇMİŞ	85

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa no
Şekil 4.1	Akyazılı Sultan tekkesi asitane ve türbe planları ve vaziyet planı krokisi..... 23
Şekil 4.2	Akyazılı Sultan türbesi yan görünüşü..... 24
Şekil 4.3	Akyazılı Sultan türbesi giriş kapısı..... 24
Şekil 4.4	Akyazılı Sultan türbesi giriş mekanı kubbe süslemesi detayı..... 26
Şekil 4.5	Akyazılı Sultan türbesi yedigen mekanın kubbe süslemesi..... 26
Şekil 4.6	Akyazılı Sultan türbesi giriş mekanı pendentif detayı..... 28
Şekil 4.7	Akyazılı Sultan tekkesi asitane binası..... 28
Şekil 4.8	Akyazılı Sultan tekkesi asitane binası giriş cephesi..... 28
Şekil 4.9	Akyazılı Sultan tekkesi meydana açılan cümle kapısı..... 29
Şekil 4.10	Akyazılı Sultan tekkesi ocağı..... 29
Şekil 4.11	Akyazılı asitanesinin restitüsyon kesiti denemesi..... 30
Şekil 4.12	Demir Baba tekkesinin günümüze kalan yapılarına ait vaziyet planı..... 34
Şekil 4.13	Demir Baba tekkesinin günümüze kalan yapıları..... 35
Şekil 4.14	Demir Baba tekkesinin çevresinde bulunan höyükler..... 35
Şekil 4.15	Demir Baba türbesi plan ve kesit krokisi..... 37
Şekil 4.16	Demir Baba türbesi..... 38
Şekil 4.17	Demir Baba türbesi pencere detayı..... 38
Şekil 4.18	Demir Baba türbesinin üzerinde inşa edildiği tapınak kalıntısı..... 40
Şekil 4.19	Demir Baba türbesi giriş kapısı detayı..... 40
Şekil 4.20	Demir Baba türbesinin yedi dilimli taç şeklinde lento detayı..... 41
Şekil 4.21	Demir Baba türbesinin giriş mekanı kubbe detayı..... 41
Şekil 4.22	Demir Baba türbesindeki "çifte vav"ların oluşturduğu Allah, Muhammed ve Ali yazıları..... 43
Şekil 4.23	Demir Baba türbesi iç mekanı..... 43
Şekil 4.24	Demir Baba türbesi kubbe süslemeleri..... 44
Şekil 4.25	Demir Baba türbesini çevreleyen duvarda bulunan cami tasviri... 44
Şekil 4.26	Demir Baba türbesi avlusunda bulunan misafir evi..... 45
Şekil 4.27	Kızana tekkesi plan ve görünüş krokisi..... 47
Şekil 4.28	Kızana tekkesi genel görünüşü..... 48
Şekil 4.29	Kızana tekkesi güneydoğu görünüşü..... 49
Şekil 4.30	Kızana tekkesi güney görünüşü..... 50
Şekil 4.31	Kızana türbesinin seki görünüşü..... 51
Şekil 4.32	Kızana tekkesi saçak detayı..... 51
Şekil 4.33	Kızana türbesinin iç mekan görünüşleri..... 52
Şekil 4.34	Mustafa Kanaat Baba tekkesinin plan, kesit ve görünüş krokisi... 54
Şekil 4.35	Softa Baba tekkesinin plan ve kesit krokisi..... 57
Şekil 4.36	Softa Baba tekkesi türbe ve asitane binası..... 59

Şekil 4.37	Softa Baba türbesi iç görünüşü.....	59
Şekil 4.38	Softa Baba türbesi kapısı.....	60
Şekil 4.39	Softa Baba tekkesi asitane binası.....	60
Şekil 4.40	Softa Baba tekkesi asitanesi duvar detayı.....	62
Şekil 4.41	Softa Baba tekkesi asitane binası iç mekan perspektifi.....	62
Şekil 4.42	Musa Baba tekkesi türbe binası.....	64
Şekil 4.43	Musa Baba tekkesi türbe binası plan ve görünüş krokisi.....	65
Şekil 4.44	Musa Baba türbesi görünüşü.....	66
Şekil 4.45	Musa Baba türbesi saçak detayı.....	66
Şekil 4.46	Musa Baba türbesi iç görünüşü.....	67
Şekil 4.47	Musa Baba türbesi tavanı.....	67
Şekil 4.48	Musa Baba türbesi yakınlarındaki çeşme.....	68
Şekil 4.49	Musa Baba türbesi yakınlarındaki çeşmeden detay.....	68
Şekil 4.50	Denizlerli Ali Baba tekkesi plan ve görünüş krokisi.....	71
Şekil 4.51	Denizlerli Ali Baba tekkesi kuzeydoğu cephesi.....	72
Şekil 4.52	Denizlerli Ali Baba tekkesi güneybatı cephesi.....	72
Şekil 4.53	Denizlerli Ali Baba tekkesi ön görünüş.....	72
Şekil 4.54	Denizlerli Ali Baba tekkesi giriş mekanı korkuluğu.....	73
Şekil 4.55	Denizlerli Ali Baba tekkesi iç mekanı.....	74
Şekil 4.56	Denizlerli Ali Baba tekkesi iç mekanı.....	74

BULGARİSTAN'DA DELİORMAN BÖLGESİ'NDEKİ BABAI ve BEKTAŞI TEKKELERİ

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Bulgaristan'ın kuzeydoğusunda yer alan Deliorman bölgesindeki Babai ve Bektaşi tekkelerinin incelenmesidir.

Anadolu Selçuklu Devleti'nde XIII. yüzyılda çıkan Babai isyanı, Anadolu'ya gelen Türkmen göçebe halkın, seçkin tabakaya karşı başlattığı bir ayaklanmadır. İsyân sonrasında katliamlardan kaçan birçok Türkmen Babası, beraberlerindeki Türkmen gruplarla Batı Anadolu ve Balkanlar'a göçmüştür. Balkanlar'a göçen ve Deliorman'a yerleşen Sarı Saltık da bu Türkmen babalarından biridir. Sarı Saltık, İslam inancından etkilenen heterodoksiyi Deliorman'a taşıyan ilk kişidir. Babailerle ve Baba İlyas ile ilişkilendirilen Sarı Saltık'ın, günümüzde Deliorman'da varlığını sürdüren Babai nüfusu ile de ilişkilendirilebilmesi olasıdır. XIII. Yüzyıldan önce, Bizans İmparatorları tarafından 975 yılı civarında sürgün edilen Pavloşçular Balkanlar'a ve Deliorman'a yerleşmiştir. Pavloşçular, Maniheizm ve Hristiyanlıktan yoğun olarak etkilenen heterodoks inanca sahip bir gruptur. Bu grubun varlığının, Sarı Saltık'ın Deliorman'a yerleşme ve orada bir zaviye kurma kararında etkili olduğu düşünülebilir.

İslam inancından etkilenen heterodoks grupların bu topraklardaki ilk zaviyesi Kaliakra burnundaki Sarı Saltık zaviyesidir. Bu zaviye, Şeyh Bedreddin'in 1416 yılında Deliorman bölgesinde çıkardığı isyanın merkezi olmuştur. Osmanlı Devleti'ne karşı başlatılan bu isyanın amacı merkezîyetçi bir yönetim tarzını yıkmak olabileceği düşünülmektedir. Ancak isyana katılan heterodoks Hristiyan grupları ve Sarı Saltık zaviyesindeki dervişlerin yanı sıra, Anadolu ve Rumeli'de tımarları ellerinden alınmış sipahiler ve Balkanlar'daki feodaller de katılmıştır. Bireysel maddi çıkarları için isyanı destekleyen feodaller ve sipahiler, vad edilen çeşitli topraklar için liderlerini bırakıp Osmanlı kuvvetlerinden yana geçmişlerdir ve isyanın başarısızlıkla sonuçlanmasına sebep olmuşlardır. Bedreddinilik hareketinin Balkan Aleviliğinin oluşumunda büyük rol oynadığı düşünülmektedir.

Deliorman'da yaşayan Bektaşi ve Babailer'e bölüm 3.3 ve 3.4'te kısaca değinilmiştir. Günümüzde "kolonizatör" sıfatı yakıştırılan Bektaşi ve Babai dervişleri, Kanuni Sultan Süleyman döneminde soruşturmaya uğramış ve haklarında soruşturmalar açılmıştır. Bugün Deliorman'da yaşayan Babailer arasında, bölgede tekkeleri bulunan bazı erenlerin birincil önemde oldukları gözlenebilmektedir. Demir Baba tekkesi, Kızana tekkesi, Musa Baba tekkesi ve Denizlerli Ali Baba tekkesinin günümüze kadar varlıklarını sürdürmüş olmalarının önemli bir nedeni adı geçen kişilerin bölgelerinde, Babailer tarafından en çok saygı gören erenler olmasıdır. Bu tekkeler günümüzde de sıklıkla ziyaret edilmekte ve tekke alanlarında cem ibadetleri yapılmaktadır.

Deliorman bölgesindeki Babai ve Bektâşî tekkelerinin tarihçeleri ve mimari özelliklerine bu çalışmanın dördüncü bölümünde değinilmiştir. Akyazılı Sultan tekkesi ve Mustafa Kanaat Baba tekkesi dışında kalan diğer tekkelerden günümüze kalan yapıların rölevaleri alınmış ve plan, kesit yada görünüş krokileri çizilmiştir. Bu bölümde ayrıca çeşitli nedenlerle ulaşıl原因ayan ya da yıkılmış olan tekkeler de kısaca tanıtılmıştır. Çalışmada yer alan bilgilerin önemli bir bölümü bölgede görüşülen insanlardan elde edilmiştir.

BABAI and BEKTASHI TEKKES in DELIORMAN REGION - NORTHEAST BULGARIA

SUMMARY

The purpose of this study is to identify the Babai and Bektashi tekkes located in Deliorman region-Northeast Bulgaria.

The Babai uprising which occurred during 13th century in Anatolia is the rebel of Turkish nomadic tribes versus Seljuk rich upper class. After this uprising in order to protect themselves from the massacre a lot of Turkish leaders (Babas) along with their tribes migrated to the West Anatolia and the Balkans. Sarı Saltık is the first person, who took the Islamic heterodoxy in Deliorman. Sarı Saltık who is related with Baba İlyas (the leader of Babai uprising) can also be related with the Babai community that is living nowadays in Deliorman region.

The tekke of Sarı Saltık, settled in Kaliakra, was the center of the Sheyh Bedreddin uprising, which occurred in 1419. The aim of this rebel should be to get rid of the centralist pressure of the Ottoman Empire. But along with the Christian and Islamic heterodox groups, the cavalry soldiers (sipahi) who lost their lands and the feudals also took part in the rebellion. Cavalry soldiers and feudals join the uprising because of their personal interests and after they were given guarantee to take their lands back, the uprising was repressed. Bedreddini movement affected the Balkan heterodoxy.

The Babai and Bektashi groups living in Deliorman were analysed shortly in the part 3.3 and 3.4 of this study. Today, there seems to be a tendency to label the Babai and Bektashi dervishes to be the "colonizers" of the Ottoman Empire. However this hypothesis deserves to be discussed as it is done in part 3.3.

The architectural features and the history of the seven Babai and Bektashi tekkes are the subjects of the fourth chapter of the study. Babai groups living in Deliorman region very often visit some of those tekkes, that Demir Baba, Kızana, Musa Baba and Denizlerli Ali Baba. This is the main reason of their conservation (although partial) till today. Except Akyazılı Sultan tekke and Mustafa Kanaat Baba tekke, all measures of the buildings were taken during this study and plans, sections or elevations were drawn. The tekkes that couldn't be analysed for some reasons and the demolished tekkes are shortly introduced in the part 4.8 of the study.

The conclusions are divided into two groups. First group includes the historical decisions and the second group concentrates on the architectural features of the tekke buildings.

I. GİRİŞ

Heterodoks sözcüğü, egemen kurumsal onay taşıyan "*dini esaslara aykırı olan*" ya da egemen "*dini cemaatin dışında kalan*" oluşumlar, olarak tarif edilmektedir [1, s.135]. Osmanlı Devleti'nin yaklaşık 500 yıl boyunca egemenliği altında bulunmuş olan Balkanlar'da, merkezi otoritenin desteği ile inşa edilen yapıların yanısıra, heterodoks oluşumların ibadet mekanlarını barındıran tekke binalarının da sayıca fazlalığı dikkat çekicidir.

Bulgaristan'ın kuzeydoğusunda yer alan Deliorman bölgesi, XIII. yüzyıldan itibaren, heterodoks inanç gruplarının yoğun olarak yaşadıkları bir bölge olma niteliği taşımıştır. Osmanlı Devleti'nin bölgeye hakim olduğu dönem içinde inşa edilen tekke binalarının büyük bir bölümünün; kayıtlara tek bir heterodoks grubun, Bektaşilerin, tekkeleri olarak geçirilmiş olduğu görülmektedir. Ancak bölgede yapılan çalışmalar sırasında, Bektaşi tekkeleri olarak kabul edilen bu binaların Bektaşilerden çok, kendilerini *Babai* olarak tanımlayan başka bir heterodoks grup tarafından sıklıkla ziyaret edildiği saptanmıştır. Çalışmanın adında, "Bektaşi" ve "Babai" sözcüklerinin birarada kullanılıyor olması da, bu saptamaya dayanmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Bulgaristan'ın Deliorman bölgesinde günümüzde de sıkça ziyaret edilen ve yazılı kaynaklarda Bektaşi tekkeleri olarak geçen binaların tespit edilmesi ve mimari niteliklerinin incelenmesidir. Ayrıca, sözkonusu incelemenin yapılmasından önce, bölgedeki varlıklarını halen sürdüren heterodoks inanç gruplarının tarihsel açıdan kısaca ele alınmasına gereksinim duyulmuştur. Konunun tarihsel boyutu içinde önemli bir yeri olan ve Balkanlardaki heterodoks yapılanmayı da etkilediği düşünülen, XIII. yüzyılda Anadolu'da yaşamış heterodoks gruplar tarafından çıkarılan Babai isyanı ile Anadolu'daki Bektaşiliğin gelişimi, çalışmanın II. Bölümünü oluşturmaktadır.

Çalışmanın III. Bölümünde, heterodoks inancın Balkanlar'daki tohumlarını atan Sarı Saltık ve Şeyh Bedreddin üzerinde durularak, öncülük ettikleri heterodoks grupların Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerine değinilmiştir.

Çalışmanın IV.bölümü, Deliorman'daki Bektaşî tekkelerine ayrılmıştır. Tekkelerin mimari nitelikleri ele alınırken, tarihçelerine ve günümüzdeki ibadet biçimlerine de değinilmeye çalışılmıştır.

Bu tezin ağırlıklı olarak bir alan çalışması niteliği taşıması ve içerdiği tespitlerin de ağırlıklı olarak bölgeye yapılan süresel açıdan kısıtlı ziyaretlere dayanması nedeni ile; araç-gereç eksikliği gibi teknik açıdan karşılaşılan güçlükler, çalışmayı etkilemiştir. Ayrıntı düzeyi yeterli olmayan tekke rölöveleri, daha çok birer kroki niteliği taşımaktadır.

II. ANADOLU'DA HETERODOKS DİNİ YAPI

XIII. Yüzyılın Anadolu Selçuklu İmparatorluğu kentlerinde İran kültürünün belirgin etkisini görmek mümkündür. Kentlerde yaşayan seçkin halk zümreleri, konuşmalarında ve yazışmalarında Farsça'yı kullanmışlardır. Resmi din sünni İslamdır ve medreselerde bu öğreti doğrultusunda eğitim verilmiştir. Ancak, Anadolu Selçuklu İmparatorluğu'nda nüfusun büyük bir kısmını oluşturan kesim kentliler değil, kırlarda yaşamını sürdüren ve Orta Asya'dan süren göçle sürekli sayıları artan göçebelere dir. Atalarının törelerini ve yaşam biçimlerini sürdürmekte ısrarlı olan bu göçebe grupların, kentli halk tarafından benimsenmedikleri düşünülebilir [2, s.61].

2.1. Babai İsyanı

Bektaşî kültürünü ve Deliorman'daki heterodoks dini yapıyı etkilemiş olması Babai isyanını konumuz bağlamında önemli kılmaktadır. Deliorman'da zaviyesini kuran ve İslam tasavvufunu oraya taşıyan "Türkmen Babası" Sarı Saltık'ın Babai isyanı ile dolaylı bir ilişkisi olduğu görülmektedir. İsyanı katılan göçebe ve köylü Türkmen boylarının öncüsü olan Baba İlyas'ın müridleri, Bektaşîliğin bir tarikat olarak gelişmesinde ve Osmanlı Devletinin ilk döneminde karşımıza çıkan Ahilik gibi örgütlerin yapılanmasında, önemli rol oynamışlardır.

Babai isyanı XIII. yüzyıl Anadolu'sunda çok geniş bir alana yayılan ve büyük halk kitlelerini arkasına alan bir harekettir. Anadolu Selçuklu İmparatorluğu'nu derinden sarstığı ve onun yıkılmasındaki en önemli nedenlerden biri olduğu düşünülmektedir. Ayrıca aşağıda görüleceği gibi, bu isyan ve sonuçları, yeni oluşacak olan Osmanlı İmparatorluğu'nda yüzyıllarca sürecek etkiler bırakmıştır. Babai isyanının sonuçlarının irdelenmesi, Deliorman'daki Bektaşî kültürünün anlaşılabilmesi açısından önem taşımaktadır. İsyanın gelişim süreci ve bastırılışı ise bu çalışmanın kapsamı içinde yer almamaktadır.

XIII. Yüzyılın ilk döneminde Türkmenler, yerleşim alanı ya da otlak olarak kullandıkları arazilerin karşılığında devlete yıllık bir vergi ödemekte idiler. Bu vergi, yetiştirdikleri hayvan miktarına bağlı olarak mal biçiminde ödeniyordu [4, s.26, 3, s.38]. 1192'de II. Kılıçaslan'ın ölümü ile başlayan saltanat mücadeleleri yıllarca sürmüştü ve bu süreç içinde toprak sistemi zedelenmişti. Bunun sonucunda ortaya çıkan bir tür toprak aristokrasisi, köylüler ile devlet arasında, geniş toprak arazilerine sahip bir aracı sınıf meydana getirmişti [3, s.39]. Aynı süreç içindeki bir başka gelişme ise, sipahilerin ve emirlerin, arazilerini evlatlık vakıf haline getirmesi olmuştu; böylelikle gelirlerini çocuklarına bırakma olanağına sahip olacaklardı [3, s.39].

Bunların bir sonucu olarak Türkmenlerin grup halinde yaşadıkları araziler azaldı. Bu sırada Orta Asya'dan, Moğolların da baskısıyla devam eden göç hareketi boş arazilerin miktarını daha da azalttı. Öyle ki, Türkmenler kendi aralarında bile büyük çatışmalara sürüklendiler. Kentlere ve kasabalara yağma hareketleri düzenlemeleri, kentli halkın da düşmanlığını kazanmalarına neden oldu.

Taht kavgalarından sonra, 1237'de tahta geçen II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in devlet işleriyle ilgilenmediği ve bütün yetkiyi, ülkeyi kendi menfaatleri doğrultusunda yönetmeye başlayan vezirine bıraktığı söylenmektedir [3, s.44]. Babai isyanının hazırlayıcısı ve önde gelen lideri Baba Resül (Baba İlyas-ı Horasanî) de halka sultanın ve vezirinin bu davranışlarını anlatmış ve şeriatıtan ayırdıkları için kendisinin Allah tarafından onları kurtarmak üzere gönderildiğini iddia etmiştir [2, s.70]. Babai ayaklanması, vergi vermeden kaygısız yaşamaya alışmış ve geleneklerine sıkıca bağlı olan Türkmen göçebe halkının seçkin tabakaya karşı hissettiği düşmanlığın bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Elvan Çelebi'ye göre Baba İlyas, Alaeddin Keykubad zamanında, Dede Garkın adında bir Türkmen şeyhin halifesi olarak Anadolu'ya gelmiş ve Amasya yakınlarındaki Çat köyünde zaviyesini kurmuştur [3, s.94]. Burada hastaları iyileştirdiği ve mucizeler yarattığı söylenmektedir. Zaman geçtikçe düşünceleri yayılmış ve taraftarları çoğalmıştır.

Tarihçi Aşıkpaşazade'ye göre Baba İlyas, XI. yüzyılın mutasavvıfı olan Tacü'l-Arifin Seyyid Ebu'l-Vefa Bağdadi'nin kurduğu, Vefaiyye tarikatına mensup

halifelerden biridir [3, s.101]. Bunun yanında Yesevi çevrelerinden de çokça etkilendiğini gösteren veriler bulunmaktadır. Zaten bu iki zümrenin Anadolu'da yakın bir ilişki içinde bulundukları anlaşılmaktadır. Ayrıca Baba İlyas'ın öğretisinden yararlanan Bektaşilik'te Yesevi öğelerinin görülmesi, Baba İlyas'ın Yesevi çevreleri ile ilişkisinin olduğunu düşündürmektedir. Baba İlyas'ın isyan sırasında Türkmenlere yapılan haksızlıklara karşı halkı örgütlemenin yanında, bir "mesih olma" iddiasının da bulunduğu ileri sürülmüştür [3, s.105]. Türkmenler de onun Tanrı tarafından gönderildiğine inanmaktaydılar. Baba İlyas, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in karşısına bir peygamber ve ilahi kurtarıcı sıfatıyla çıkmıştı. Onun bu kadar geniş kitleleri kendisine bağlamasını ve insanları yaptıkları işe bu denli inandırmasını, biraz da Baba İlyas'ın mistik kişiliği ve üstlendiği ilahi misyonla ilişkilendirmek yerinde olacaktır [3, s.113].

Babai ayaklanması bir yandan Orta Anadolu'da, Amasya, Tokat, Çorum, Sivas yörelerinde; öte yandan, Güney Anadolu'da; Maraş, Kefersud, Malatya, Elbistan'da aniden patlak vermiştir [2, s.67].

İsyan öncesinde ve sonrasında *Babai tarikatı* adında bir tarikatın kurulmamış olmasına karşın, bu isyan, *Babai hareketi* adı verilen büyük bir dini mistik hareketin başlamasına neden olmuştur. Babai isyanının doğrudan doğruya dini bir amacı olmamakla birlikte, iktidarı ele geçirip eşitlikçi bir düzen getirmeyi hedefleyen Baba İlyas'ın peygamberlik iddiası ile ortaya çıkmış olması nedeni ile, söz konusu isyan dini boyutu ile de anılmaktadır. İsyan özünde, bir heterodoksi-ortodoksi çekişmesi değil; köylü ve göçebe halkın seçkin tabakaya karşı siyasi mücadelesidir. Görünürde, amaçlarına ulaşmadan bastırılan isyan sonrasında oluşan Babai hareketi; öncelikle Anadolu'nun, ardından da Balkanlar'ın dini yapısını derinden etkilemiştir.

Yukarıda değinildiği gibi, Balkanlar'da zaviyesini kuran ve Deliorman'a heterodoksiyi taşıyan ilk kişi olan *Sarı Saltık*, bir Babai şeyhidir. Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşunda etkin rol oynayan ve Ahilik teşkilatında da önemli bir yeri olan Babai şeyhlerinden bir diğeri de *Şeyh Edebalı*'dır. Bazı kaynaklarda bir Haydari dervişi olarak geçen Hacı Bektaş-ı Veli'nin de bir Babai şeyhi olduğu iddia edilmektedir [3, s.178]. Ancak yukarıda adı geçen üç Babai şeyhinin hiçbirinin Babai isyanında aktif olarak rol almadığı düşünülmektedir.

2.2. Bektaşilik ve Hacı Bektaş-ı Veli

Aşıkpaşazade'ye göre Hacı Bektaş, Horasan'dan, kardeşi Menteş ile birlikte Anadolu'ya, Baba İlyas'ın yanına gelmiştir. Kendisinin Babai ayaklanmasına katılmamasına karşın¹, kardeşi katılmıştır ve isyanın başlamasından kısa bir süre sonra da öldürülmüştür. Hacı Bektaş isyandan sonra Sulucakaraöyük'e yerleştğinde, çevresinde henüz hiçbir taraftarının olmadığı bilinmektedir [2, s.93; 5, s.5]. Aşıkpaşazade, Kadıncık Ana'nın Hacı Bektaş Sulucakaraöyük'e yerleştikten sonra, onun ilk taraftarı olduğunu ve sonraları Bektaşilik öğretisinin yayılmasını sağladığını aktarmaktadır [5, s.50]. Ahmet Yaşar Ocak, Hacı Bektaş'ın Sulucakaraöyük'te kurduğu zaviyenin, bir Kalenderi zaviyesi olduğu ve kuruluşundan (1250'li yıllardan) II.Beyazıt devrine kadar bu niteliğini sürdürdüğü iddiasındadır. Buna neden olarak Hacı Bektaş'ın bir Kalenderi dervişi olmasını göstermektedir [9, s.186].

Bektaşî kültürünün Osmanlı Devletine girmesini ve yayılmasını sağlayan Abdal Musa Sulucakaraöyük zaviyesinde yetişmiştir [9, s.92] ve yazılı kaynaklarda ilk Bektaşî şairi olarak geçmektedir [2, s.282]. Abdal Musa, XV. yüzyılda Bektaşiliğin kurulması ile birlikte, tarikat içinde önemli bir yere sahip olmuştur ve adı cem ibadeti sırasında sıkça anılmıştır. Ayrıca kendisini konu alan bir menakıbnâme yazılmıştır [9, s.87].

Abdal Musa İran Azerbeycan'ında Hoy'da doğmuştur [2, s.282]. Daha sonra Hacı Bektaş gibi Horasan'dan Anadolu'ya gelmiş ve Sulucakaraöyük zaviyesine yerleşmiştir. XIV. yüzyılda Orhan Gazi'nin yanında Bursa'nın fethine katılmış olması, onun bir derviş-gazi olduğunu göstermektedir [2, s.282]. Bursa'nın ve diğer kentlerin fetih savaşlarına katılan birçok derviş gibi, Orhan Gazi tarafından ödüllendirilerek kendisine toprak verilmiştir. Bu olay, Hacı Bektaş kültürünün Osmanlı Devleti'nin topraklarında yayılmaya başlamasını sağlayan gelişmelerin en önemlilerinden biridir [9, s.92].

Abdal Musa'nın bizzat açtığı üç zaviye bilinmektedir. İlki Bursa yöresinde bulunan ve Hammer'in XIX. yüzyılda görmüş olduğu zaviyedir [9, s.193]. İkincisi Manisa yöresinde, Suraiya Faroqi'nin tespit etmiş olduğu zaviyedir. Bugün mevcut

¹ Eflaki'ye göre Hacı Bektaş Babai isyanına katılmamıştır, ama Baba İlyas-ı Horasani'nin gözde müridlerindendir [2, s.94].

olmayan bu zaviye hakkında, XVI. yüzyılda Bektaşî hüviyetine sahip olması dışında bir bilgi bulunamamıştır [9, s.194]. Abdal Musa en önemli zaviyesini Elmalı yakınlarındaki Tekkeköy'de kurmuştur [2, s.282]. Bu tekke bugün de başlıca Bektaşî dergahlarının biridir, ancak günümüzde yalnızca avlu ve türbe bölümleri ayakta kalmıştır [9, s.194]. Zaviyenin XVI. yüzyılda geniş bir araziye sahip olduğu III. Murat devrinde tutulan tahrir defterlerinden anlaşılmaktadır [9, s.194].

Aşıkpaşazade'ye göre I.Murat döneminde askeri teşkilatın (yeniçerilerin) Bektaşilik tarikatına bağlanması Abdal Musa sayesinde olmuştur. Öte yandan XV.yüzyıl tarihçisi Oruç Bey, Orhan Gazi'nin kardeşi Ali Paşa'nın da zaman içinde Bektaşiliği benimsediğini ve Orhan Gazi'yi Yeniçerilerin Bektaşilik tarikatına bağlanması konusunda ikna eden kişi olduğunu yazmaktadır [5, s.52; 6, s.157]. Abdal Musa döneminde henüz Bektaşilik bir tarikat haline gelmemiştir ve Yeniçerilerin bu tarikata mensup olmaları da, bu dönemde pek olası gözükmemektedir. Abdal Musa'nın önemi, gazi-dervişler arasında ve Osmanlı topraklarında Hacı Bektaş kültünü yaymış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum, daha sonraki dönemlerde Bektaşiliğin tarikat olarak yayılmasını ve benimsenmesini kolaylaştıracaktır.

Bektaşî kültünü 1500 yılı civarında düzenli bir tarikata dönüştüren Balım Sultan olmuştur [5, s.64]. 1501 yılında II. Beyazıt, Balım Sultan'ı post-nişin (Baba) olduğu Seyyid Ali Sultan dergahından alarak, Sulucakaraöyük'teki Hacı Bektaş tekkesindeki Pir-evi başına getirmiştir [5, s.65]. Bu bir dizi yeniliğin başlamasına neden olacaktır. Günümüzde bir Bektaşinin *yola giriş* törenine, Birge'nin belirttiğine göre, bazen "Balım Sultan Erkanı" denir [5, s.65]. Ayrıca bu törende 12 mumun ve 12 köşeli Teslim Taşı'nın kullanılması, Balım Sultan'ın getirdiği yenilikler arasında sayılmaktadır [5, s.65, 2, s.208]. Sürekli olarak tekkede kalan bekar dervişler kolunun oluşumu da Balım Sultan'a dayanmaktadır [2, s.208].

XVI. Yüzyılın başında Sulucakaraöyük'te Hacı Bektaş-ı Veli kültü etrafında toplanmış olan Kalenderi dervişleri buradan dağılarak Bektaşiliği yaymışlardır. Bu propaganda süreci, Balım Sultan ile birlikte XVI. yüzyılda tamamlanarak bir tarikatın ortaya çıkmasını sağlamıştır [9, s.210]. Kısa zamanda gelişen bu yeni tarikat, öteki Kalenderi zaviyelerine de hakim olmaya başlamıştır. "*Kalenderilik şubesi*" olan Bektaşilik, Balım Sultan'ın Dimetoka'daki dergahtan, Hacı Bektaş-ı Veli

zaviyesine gelmesinden sonra, XVI.-XVIII. yüzyıllar arasında tüm Kalenderi zümrelerini kendi çatısı altında toplamıştır [9, s.213-214].

Aşıkpaşazade ve Oruç Bey Yeniçerilerin Bektaşiliğe bağlanması sırasında Hacı Bektaş-ı Veli'nin hayatta olmadığı konusunda aynı fikirdedirler. Anadolu'da pek çok tarikatın var olduğu bu dönemde, Bektaşilik tarikatının ön plana çıkması ve Yeniçerilerin kendisine bağlanmasında sakınca görülmemesi ilginçtir. Bu gelişmenin bir yandan Yeniçerilik teşkilatının büyümesini ve güçlenmesini sağlarken, öte yandan aynı teşkilatın II. Mahmut döneminde kapatılmasına neden olması da ilginç bir çelişkidir.

Ocak, Babai hareketinin devamı saydığı Rum Abdallarını ilk Bektaşiler olarak tanımlamaktadır. Heterodoks İslam geleneğini sürdüren Rum Abdallarının, büyük bir olasılıkla; Vefai, Kalenderi, Haydari, Yesevi gibi dervişlerden çok farkları yoktu [3, s.211]. Rum Abdalları Baba İlyas kültürünün yanında, Hacı Bektaş kültürünü de yaymakta idiler. XIV. yüzyılda ilk Osmanlı Beyleri Rum Abdalları'na zaviyeler tahsis etmişlerdir. Bu zaviyelerde, daha sonra Bektaşilik adını alacak olan halk tarikatı oluşmuş ve günden güne yayılmıştır.

Yukarıda sözü edilen dönemde, Karamanoğulları, Germiyanogulları, Aydınoğulları, Menteşogulları gibi beyliklerde; Mevleviyye, Rifaiyye, Halvetiyye vb. tarikatlara raslamak olası iken, Osmanlı devletinin topraklarında Rum Abdalları ve Ahiler dışında başka tarikatlara rastlanmamış olması ilginçtir [7, s.163].

Genişlemek için Bizans ile savaşmak zorunda olan Osmanlı Beyliği'nin, bu savaşı hem manen, hem de fiilen yürütecek insanlara ihtiyacı bulunmakta idi. Mevleviyye ve Rifaiyye gibi tarikatlar kırsal kesimden çok kentliler arasında yaygınlaşmış ve çoğunlukla okuma ve yazma dahi bilmeyen halk tarafından benimsenmemişlerdir. Oysa gazalara çıkan ve savaşan, aynı zamanda Sufi olan Ahiler ve Rum Abdalları, Osmanlı devleti topraklarında kendi varlıklarını sürdürebilecekleri uygun alanlar bulabilmişlerdir. Halk kendisini, medrese eğitimi görmüş Mevleviyye ve Rifaiyye tarikatından çok, Ahilerin ve Rum Abdallarının tasavvuf anlayışına yakın hissetmiştir [7, s.164-165]. Yukarıdaki nedenlerle, bu iki örgütlenme Osmanlı Devleti'nde yaşama şansı bulabilmiştir. Rum Abdalları daha

sonra Bektaşiliğe dönüşen teşkilatlarında, büyük ölçüde aynı temellere dayanarak tasavvuf anlayışını sürdürmüşlerdir.

Yeniçerilik teşkilatının, I.Murad döneminde, Bektaşilik tarikatına bağlanmasında, yukarıda bahsedilen nedenlerden farklı nedenlerinin de etkili olduğu düşünülebilir. Melikoff Bektaşilikte üç önemli noktaya dikkat çekmektedir: Bunlardan birincisi Bektaşiliğin Türklük temeline dayanmasıdır, kullanılan dil ve nefesler Türkçe'dir. İkincisi Bektaşiliğin örf-dışı biçime sahip olması; yani dinin dış biçimlerine önem vermemesidir. Üçüncü özellik ise Bektaşiliğin sinkretik yapısıdır, başka bir deyişle, tarikatın değişik kökenli öğelerinin biraraya gelerek bir mozaik oluşturmasıdır [8, s.41-43]. Yukarıdaki nedenler ile, Balkanlardaki Bektaşilik'te Hristiyan etkisi görülürken, Doğu Anadolu'daki Bektaşilik kısmen Şii İslamın etkisi altında kalmıştır.

İlk dönemde çoğunlukla Balkanlardan devşirilen ve kendilerine tamamen yabancı olan İslamiyet'e alışmak zorunda olan Yeniçeriler için, Bektaşi tasavvuf anlayışı, benimsenmeye daha uygun olmuştur. Çalışmanın izleyen bölümünde Balkankardaki Bektaşiliğin temelleri incelenirken, Bektaşi dervişlerinin bu topraklara gidişlerinin Osmanlı Devleti tarafından teşvik edildiği iddiaları tartışılacaktır.

III. DELİORMAN'DA HETERODOKS DİNİ YAPI

Deliorman'daki heterodoks İslam zümreleri iki gruba ayrılmıştır: Bektaşiler ve Babailer. Bektaşiler, Çarşamba akşamları toplandıkları ve cemlerini yaptıkları için Çarşambalı olarak adlandırılmaktadır. Babailer ise cemlerini Pazartesi akşamları yapmalarından ötürü Pazartesili adı ile bilinmektedirler.

Babailer'de Hacı Bektaş ikincil önemde bir velidir. Babai niyaz ve nefeslerinde daha çok Demir Baba, Musa Baba, Sarı Saltık, Otman Baba gibi isimlere rastlanmaktadır [8, s.145]. Deliorman'daki birçok heteredoks inanç Yavuz Selim ve Kanuni dönemlerinde gözetim altında tutulmuştur. Soruşturmalara uğrayan inanç gruplarının bir çoğunun, soyağaçlarına Hacı Bektaş-ı Veli'yi dahil etmek yoluyla bu soruşturmalardan kurtulmaya çalıştıkları ve Bektaşî tarikatı şemsiyesi altında gelenek ve törelerini sürdürdükleri düşünülmektedir [10, s.403]. Sarı Saltık zaviyesi ve Akyazılı Tekkesi'ndeki dervişlerin ve orada ibadet edenlerin soruşturulmaları konusunda padişahın Varna Kadısına yazılmış çeşitli buyruklar bulunmaktadır [11, s.32-34]. Demir Baba ve Akyazılı Tekkeleri, Deliorman Tekkeleri bölümünde ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir.

XII. ve XIII. yüzyıllarda düşük nüfuslu bir bölge olan Deliorman ve içinde bulunduğu Dobruca'da küçük bir Hristiyan grup yaşamakta idi [3, s.184]. Deliorman, ya da XII. ve XIII. yüzyıllardaki adı ile *Ağaç Denizi* bölgesi; Varna, Silistre, Rusçuk ve Şumnu kentleri ile sınırlanmaktadır. Doğal su kaynakları açısından fakir olan bölgede, su havzalarının çevreleri dışında, uzunca süre yerleşim alanlarının bulunmadığı bilinmektedir.

3.1. Sarı Saltık

Sarı Saltık Dobruca'ya yerleşen ve Deliorman'a heteredoks inancı taşıyan ilk kişidir. Sarı Saltık buraya yerleşmekle kalmamış, ayrıca burada zaviyesini kurarak

müridlerini yetiştirmiştir. Bu zaviye XV. yüzyılın başlarında (1416' da) Şeyh Bedrettin isyanının merkezi olmuştur [12, s.167].

Sarı Saltık'ın bir Babai Şeyhi olup olmadığı tartışması ile sıklıkla karşılaşılmaktadır. Hiçbir kaynak Sarı Saltık'ı doğrudan Baba İlyas ile ilişkilendirmemektedir. Ancak vilayetnamesinde, Hacı Bektaş-ı Veli'nin müridi olarak gösterilmekte ve böylece dolaylı da olsa Babailere ve Baba İlyas'a bağlanmaktadır [3, s.184]. Hacı Bektaş-ı Veli ve Sarı Saltık'ın çağdaş oldukları düşünüldüğünde, birbirlerinden haberdar olmalarının olasılığı bulunmakla birlikte, bu varsayım Sarı Saltık'ın Hacı Bektaş-ı Veli'nin müridi olduğu anlamına gelmemektedir.

Sarı Saltık'ın bir Türkmen Babası olduğu ve Dobruca'ya beraberindeki Türkmenler ile geldiği bilinmektedir (1263-64) [3, s.186]. Onun Dobruca'ya gelmesinin nedeninin Selçuklu sultanlarının taht kavgalarından sonra iyice karışmış olan Anadolu'dan uzaklaşmak olduğunu söyleyen Ocak, ayrıca bunun için Bizans İmparatoru Michael Paleologos'tan da yardım aldığını savunmaktadır [3, s.186]. Melikoff da, VIII. Michael Paleologos'dan yayla ve kışlak isteyen ve Dobruca bölgesine yerleştirilen Türkmen aşiretlerinden söz etmektedir [6, s.150]. Dobruca'ya yerleşen Sarı Saltık'ın, burada zaviyesini kurduğu ve cihad ve gaza hareketlerine giriştiği iddia edilmektedir [3, s.187]. Ancak bu cihad ve gaza hareketlerinin, gerçekte İslam dini propagandası amacı ile yapıp yapılmadığını bilinmemektedir.

Sarı Saltık'ın Horasan erenlerinden biri olduğunu yazan Nejat Birdoğan, onun Rum erenleri arasında yer alabilmesi ve batıda bulunması için, önce Anadolu'dan geçmesi gerektiği düşüncesi üzerinde durmaktadır. Böylelikle Sarı Saltık'ın Hacı Bektaş'tan önce Anadolu'da bulunmuş olma olasılığına değinmektedir [4, s.44].

Sarı Saltık'ın asıl faaliyetlerini Dobruca'da sürdürdüğüne ilişkin pek çok veri bulunmaktadır. Oysa mezarının olduğu iddia edilen diğer altı yer için, oralarda gerçekten bulunduğunu doğrulayan bilgilere ulaşamamıştır [13, s.215]. Efsaneye göre Sarı Saltık Dobruca Krallığı'nı yedi başlı bir ejderhadan kurtarmış ve kralın Müslüman olmasını sağlamıştır Yine bu efsaneye göre, yedi bölgenin krallarının onun için savaşmamaları için, ölmeden önce cesedinin yedi ayrı sandukaya konmasını vasiyet etmiştir. Mezarlarının bulunduğu yedi yer şu şekilde

sıralanmaktadır: Moskova, Polonya-Danzik, Bohemya-Pezzunijah, İsveç-Bijanvah, Edirne-Babaeski, Moldavya, Dobruca-Kaliakra Manastırı [14, s.156].

Sarı Saltık ve müridlerinin Balkanlar'daki halka İslamiyeti benimsetmek amacı ile Hristiyanlığı kullanmak üzere; eski Hristiyan azizlerinin menakıbnamelerini kendilerine uyarlamış olabilecekleri iddia edilmektedir [3, s.188]. Hristiyanlarda Sarı Saltık halen "medet umulan" bir veli niteliği taşımakta ve türbeleri ziyaret edilmektedir. Ancak Hristiyan toplumlarında Sarı Saltık olarak değil, Aziz Nikolas olarak bilinmektedir [14, s.156].

Dobruca'daki tekkesinde, müridleri tarafından Sarı Saltık'ın 1297'de ölümünden sonra da sürdürülen faaliyetler zaman zaman hem Bizanslıları, sonrasında da Osmanlıları rahatsız etmiştir. Ocak, Sarı Saltık Zaviyesi'ni Kalenderi dervişlerinin kurduğu zaviyeler arasında sayarak, Sarı Saltık'ı da bir Kalenderi dervişi olarak kabul etmektedir [9, s.132].

Sarı Saltık'ın, faaliyetlerini sürdürmek için neden Dobruca bölgesini seçtiği sorusunun cevaplanabilmesi için, XIII. yüzyılda Dobruca'da yaşayan halkın yapısının da anlaşılması gerekmektedir: 975 yılı civarında Balkanlara ve Dobruca'ya Bizans İmparatorları tarafından sürgün edilen ilginç bir inanç grubu ile karşılaşilmektedir; bunlar Pavlosçulardır. Pavlosçuluk, Maniheizm ve Hristiyanlığın karışımından Anadolu'da oluşmuş dualist bir mezheptir [3, s.116-117]. Bu mezhebin Anadolu'daki heterodoks yapıdan etkilenmiş olabileceğinden söz edilmektedir. Mezhep VIII. yüzyıldan itibaren Ermenistan'dan Trakya'ya kadar yayılmıştır [3, s.117]. Pavlosçular Babai isyanı sırasında Baba İshak'a taraftar olmuşlar ve Türkmenler'in yanında savaşmışlardır [3, s.117]. Bizans İmparatorlarını rahatsız eden Pavlosçuların bir bölümü, 975 yılında Balkanlar'a sürgün edildiklerinde, boş bir arazi olan Dobruca'ya yerleşmişlerdir. Heterodoks inanca sahip Pavlosçular, Balkanlarda Bogomilizm mezhebinin de kaynağı olmuşlardır [12, s.183].

Deliorman'ın heterodoks yapısı içinde faaliyetlerini rahatlıkla sürdürebilen Sarı Saltık, kendisine, yukarıda sözü edilen mezheplerden çokça taraftar bulmuştur. Bogomiller, Sarı Saltık'tan iki yüzyıl sonra bu bölgede isyan edecek olan Şeyh Bedreddin'e de destek olmuşlar ve Deliorman'daki ayaklanmada onun yanında savaşmışlardır [12, s.183].

Altıncı yüzyıldan itibaren Deliorman birçok heterodoks mezhebe ve inanca ev sahipliği yapmıştır. Osmanlılar döneminde Alkyazılı Baba ve Sarı Saltık Baba zaviyelerinde Türk isimleri taşıyan dervişlerin yanısıra, Hristiyan dervişlerin de bulunduğu bilinmektedir [11, s.174]. Bu dervişler büyük bir olasılıkla ortodoks Hristiyan değildiler. Günümüzde halen bu bölgedeki Babai ve Bektaşî tekke ve türbeleri, hem Hristiyanlar hem de Müslümanlar tarafından ziyaret edilmektedir.

Irene Melikoff, Deliorman'da bugün yaşayan Babai topluluğunun, *"Babai ayaklanmasının ...anısında birleşmiş"* bir topluluk olup olmadığı sorusunu dile getirmektedir [8, s.146]. Bu soruya kesin bir cevap bulmak olası gözükmemekle birlikte, günümüzdeki Babai topluluğu ile Baba İshak arasındaki olası ilişkinin kökenini, Sarı Saltık'ta ve müridlerinde aramak yerinde olacaktır.

3.2. Şeyh Bedreddin

Deliorman'daki heterodoks inançlar üzerinde büyük etkisi olan ikinci önemli kişi Şeyh Bedreddin'dir. Şeyh Bedreddin bir Osmanlı ve İslam düşünürüdür. Babası, XIV.yüzyılın ikinci yarısında Simavna kalesine kadı olarak tayin edilmiştir [12, s.144]. Şeyhin annesi konusunda birçok rivayet olmasına karşın, hepsi onun Hristiyan bir aileden geldiği konusunda uzlaşmaktadır [12, s.145]. Çocukluğunu fıkıhla meşgul olan bir aile ile geçiren Şeyh Bedreddin, ilk eğitimini de böyle bir ortamda almıştır. Annesinin Hristiyan olmasının, onun bu dine hoşgörü ile bakmasını sağladığı düşünülmektedir [12, s.146].

Gençliğinde eğitimini sürdürmek için Konya'ya giden Bedreddin, burada astronomi ve İslami bilimler üzerinde yoğunlaşmıştır [12, s.147]. Öğrenimini Kahire'de sürdüren Bedreddin burada Şeyh Hüseyin-i Ahlati ile karşılaşmıştır. Bu karşılaşmanın onun hayatını, düşüncelerini ve İslam anlayışını derinden etkilediği belirtilmektedir. Bedreddin, Şeyh Hüseyin-i Ahlati'nin yardımı ile tasavvuf ve felsefe öğrenmiştir [12, s.148]. Ahlati'nin verdiği eğitimden sonra Tebriz'e giden Bedreddin, burada Hurufî çevrelerle tanışmıştır. Ahlati'den öğrendiği felsefi yaklaşımlar, Hurufiler'de gördüğü Vahdet-i Vücut ve Vahdet-i Mevcutçu yorumları anlamasını kolaylaştırmıştır [12, s.149]. Şeyh Bedreddin'in eseri olan Varidat'ta da, Vahdet-i Vücutçu yaklaşım açıkça görülmektedir. Bedreddin, Tanrının her insanda

bulunduğunu ve bundan dolayı insanların Tanrı'yı farkedebildiklerini belirtmektedir [15, s.87].

Tebriz'de kısa bir süre Timur'un hizmetinde bulunan Bedreddin, tekrar Şeyh Ahlati'nin yanına Kahire'ye dönmüştür [12, s.150]. Bedreddin'in, Şeyh'in ölümü sonrasında Batı Anadolu'ya ve Edirne'ye gittiği dönemde, Yıldırım Beyazıt'ın oğulları arasında taht kavgası devam etmektedir [12, s.150]. Bedreddin Batı Anadolu'da, onu İslam dünyasında büyük bir üne kavuşturacak eserlerini yazmaya başlamıştır [12, s.151].

Bir dönem Musa Çelebi'ye destek çıkan ve onun kazaskerliğini yapan Bedreddin, Çelebi I.Mehmet'in iktidarı ele geçirmesinden sonra Balkanlar'a, Dobruca'daki Sarı Saltık tekkesine gitmiştir [12, s.167]. Aşıkpaşazade'nin tarihine göre Börklüce Mustafa'nın Batı Anadolu'da (Aydın vilayetinde) isyan etmesinden sonra, ittifakla suçlanan Şeyh Bedreddin gemiyle Eflak'a kaçmış ve oradan da Ağaç Denizi'ne (Deliorman'a) geçmiştir [15, s.138]. Neşri'nin tarihinde Börklüce Mustafa'nın Şeyh Bedreddin ile ittifakta olduğu açıkça belirtilmiştir [15, s.141].

Ocak'a göre Batı Anadolu bölgesi ve Sarı Saltık zaviyesi arasındaki ortak nokta her ikisinin de Hurufilikle ilişkili olmasıdır [12, s.167]. Dobruca'da Sarı Saltık zaviyesindeki Kalenderilerin de desteğini alarak yoğun bir propaganda başlatan Şeyh Bedreddin, 1416'da Deliorman'da veya o zamanki adıyla Ağaç Denizi bölgesinde Osmanlı Devletine karşı isyan başlatmıştır [12, s.168]. Ocak bu isyanın amacının, merkeziyetçi bir yönetim tarzını yıkmak olabileceği ya da Şeyh Bedreddin'in bir mesih iddiasıyla ortaya çıkmış olabileceği varsayımları üzerinde durmaktadır [12, s.169].

Yukarıda da değinildiği üzere, Şeyh Bedreddin'in Deliorman Bölgesini isyan için uygun görmesinin nedeni, buradaki heterodoks Hristiyan gruplarının (Bogomiller) ve Sarı Saltık zaviyesindeki Kalenderi dervişlerinin varlığı olmuştur [12, s.154, 9, s.132]. İsyanı katılanlar arasında bulunan, Anadolu ve Rumeli'de tımarları elinden alınmış sipahiler ve Balkanlar'daki feodaller, isyanın hızla büyümesini ve yayılmasını sağlamışlardır [3, s.156]. Ancak isyanın sonlarına doğru vadedilen çeşitli topraklar için liderlerini bırakıp Osmanlı kuvvetlerinden yana geçenler de yine bu sipahiler ve feodaller olmuştur [3, s.156]. Şeyh Bedreddin isyanı

ile Babai isyanı arasındaki temel fark da bu noktada ortaya çıkmaktadır: Babai isyanına katılan halkın sosyal yapısına bakıldığında, konar göçer Türkmenler, Müslüman ve Hristiyan köylüler oldukları görülmektedir. Oysa Şeyh Bedreddin isyanına katılanlar; feodaller, sipahiler, Kalenderi dervişleri ve Bogomillerdir. Feodallerin ve sipahilerin, isyana manevi bir değeri savunmaktan çok, maddi çıkarlarını korumak için katıldıkları, isyanın sonunda daha iyi anlaşılmaktadır [3, s.155].

Şeyh Bedreddin, isyan bastırıldıktan sonra idam edilmiş olmasına karşın, Balkanlar'da ve Deliorman'da günümüzde de izlenebilen derin izler bırakmıştır. Bedreddinilik hareketi, Balkan Aleviliğinin oluşmasında büyük rol oynamıştır [3, s.155]. Osmanlı İmparatorluğunu sürekli rahatsız eden Bedreddiniler veya Simaveniler hakkında sık sık padişaha raporlar gönderilmiştir. Bunlardan bir tanesi Sofyalı Bali Efendi'nin Kanuni Sultan Süleyman'a gönderdiği rapordur. Bu raporda Deliorman'daki Bedreddinilerin içkili ibadetlerinden ve sohbetlerinden bahsedilmektedir [11, s.140].

Deliorman'da " Şeyh Bedreddin Semai" adı verilen bir dini törenin, Şeyhin ölüm yıldönümünde, günümüzde de düzenlendiği iddia edilmektedir [6, s.155]. Ancak bu çalışma sırasında görüşleri alınan bölge halkı, bu savı doğrulamamıştır.

3.3. Osmanlı Döneminde Deliorman'da Heterodoks Dini Yapı

Şeyh Bedreddin isyanının öncesinde Deliorman'da tekkelere bağlı olarak varlıklarını sürdüren derviş sayısının çok fazla olmadığı görülmektedir. Bu dervişlerin büyük bir bölümünün Kaliakra'daki Sarı Saltık tekkesine bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Bölgede bu tekke dışında, daha az etkin olmalarına karşın, Denizlerli Ali Baba tekkesi gibi daha küçük ölçekte başka tekkeler de yer almaktadır.

Hakkında vilayetnamelerde ve seyahatnamelerde bilgi verilmeyen Denizlerli Ali Baba'ya ilişkin olarak aktarılanların, efsanelere dayalı olduğu anlaşılmaktadır. XIV. yüzyılda Anadolu'dan Deliorman'a gelen bir hekim-derviş olduğu düşünülen Denizlerli Ali Baba, efsaneye göre¹, son Bulgar çarı Ivan Şişman'ın karısını ölümcül

¹ Deliorman'da Bektaşiler tarafından sözlü olarak sıklıkla dile getirilen bu efsaneyi kaleme alanlardan biri, Bulgar bilimadamı Luka Vaisilov'dur. [16, s.19]

bir hastalıktan kurtarmış ve bunun karşılığında çok büyük bir arazi ile ödüllendirilmiştir. Ali Baba'nın tekkesini kurduğu bu arazinin hemen yanıbaşında kurulan köy de, daha sonra onun adını almıştır (Denizler Köyü). Günümüzde halen varlığını sürdüren ve çevresinde dervişlerin gömülü olduğu bir mezarlık bulunan ahşap konstrüksiyonlu dikdörtgen yapının, yapım tarihi konusunda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Denizlerli Ali Baba tekkesinin mekansal ve yapısal özelliklerine "Deliorman tekkeleri" bölümünde ayrıntılı olarak değinilecektir.

Efsanelerde adı geçen Çar İvan Şişman'ın hüküm sürdüğü dönemin (1371-1393) hemen ardından, 1396 yılında, Deliorman toprakları Osmanlı egemenliğine girmiştir. Bu gelişme öncesinde bölgede yaşayan dervişlerin, halkın yanısıra çara da yakın oldukları anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin henüz güçlenmeye başladığı XIV. yüzyıl sonundaki bu dönemde, sözkonusu dervişlerin devletin bilinçli bir iskan politikası sonucunda bölgeye gönderilmiş olmaları güçlü bir olasılık oluşturmamaktadır. Ömer Lütfi Barkan'ın, Deliorman bölgesindeki zaviye ve tekkelere merkezi otorite tarafından verilen desteğe ilişkin olarak gösterdiği belgeler de, Osmanlı devleti'nin Balkanlardaki ilk dönemine değil, Kanuni Sultan Süleyman dönemine (1520-1566) aittir [17, s.340-342]. Ayrıca, XIII. ve XIV. yüzyıllarda Kalenderi olan Deliorman dervişleri, ancak Kanuni döneminde Bektaşilik tarikatını benimsemelerinin ardından kısmen merkezi otoritenin kontrolüne girmişlerdir. Dolayısıyla Osmanlı egemenliği, bölgede yaşayan heterodoks inançların İslamiyetten de etkilenererek gelişmeye ve yayılmaya devam ettikleri bir süreci başlatmıştır.

Babai isyanının ardından Deliorman'a gelen dervişler arasında yer alan Sarı Saltık, Osmanlı egemenliği öncesinde bölgede etkili olan bir diğer önemli kişidir. Kaliakra'da (Varna'nın kuzeyinde) kurduğu zaviyesi, kendisine bağlı dervişlerin ve Aziz Nicholas kültüne inanan Hristiyanların bağışladığı topraklar üzerinde zaman içinde genişlemiştir¹ [18, s.88]. Ömer Lütfi Barkan'ın "kolonizatör" sıfatını uygun gördüğü Sarı Saltık dervişlerinin, Osmanlı döneminde sıklıkla Sultan'a şikayet edildikleri ve kovuşturmaya uğradıkları bilinmektedir. Bu konudaki belgelerden biri,

¹ Merkezi otoritenin asıl ilgisinin, bu tekkeden çok, stratejik açıdan daha fazla önem taşıyan ve savaşlar sırasında yeniçerilerin konakladığı bir yer olan Babadağ'daki Sarı Saltık zaviyesine yönelik olması daha olasıdır. Kuzey Dobruca bölgesinde yer alan Babadağ, Osmanlılar için büyük bir stratejik önem taşımıştır. Askeri bir üs haline getirilen bu bölgeden, özellikle Moldova ve Kırım'a yönelik askeri hareketlerde, yeniçerilerin konaklaması için yararlanılmıştır. Dolayısıyla, Kaliakra'daki zaviyeden çok daha büyük bir araziye kurulan Babadağ'daki zaviyenin merkezi otoritenin bağışlarından fazlası ile pay aldığı düşünülebilir. [18, s.89]

Kanuni Sultan Süleyman tarafından 1559 yılında Varna kadısına gönderilen ve Sarı Saltık tekkesindeki dervişlerin soruşturulmasını isteyen buyruğudur [11, s.34]. Şeyh Bedreddin gibi merkezi otoriteye baş kaldırmış bir kişinin ardıllarının yoğun olarak yaşadığı bu bölgede, zaviye ve tekkelerin bir kolonizasyon aracı olarak kullanılmasından söz ederken temkinli olunmalıdır. Zira, Osmanlı yönetiminin, Deliorman bölgesindeki tekke ve zaviyelerde sürdürülen ibadetlere şüphe ile baktığı anlaşılmaktadır.

Günümüzde Deliorman'da varlığını sürdüren çeşitli yerel kültürlerin, Babailer arasında, Hacı Bektaş-ı Veli kültüründen daha fazla benimsendiği gözlenmektedir. Ancak Bedreddiniler ve Babailer, merkezi otoritenin baskısının bir sonucu olarak, ibadetlerini sürdürdükleri zaviye ve tekkelerin, Bektaşî tekkeleri olarak bilinmesini tercih etmişlerdir. Barkan'ın savının tersine, yerel kültlere olan bağlılığın, Deliorman'daki heterodoks grupları Osmanlı yönetimine yaklaştırmaktan çok uzaklaştırması daha olasıdır. Ayrıca homojen olmayan bir yapıyı kontrol altında tutmanın güçlüğü, Deliorman dervişlerine atfedilen kolonizator sıfatını, destekten yoksun bırakmaktadır.

Hasluck, Sarı Saltık'ın "Aziz Nikolas kılığına girdiği gibi masallar"ın, Hristiyanların Bektaşî kült merkezlerine çekilmesi amacı ile kullanıldığı savını ileri sürerek; asıl yapılmak istenenin, *Hristiyanlığı Bektaşilik içinde eritmek* olduğunu belirtmektedir. Yavuz Selim ve Kanuni döneminde Babai şeyhleri, Sarı Saltık ve diğer tekkelerdeki dervişlerin sürekli kovuşturmaya uğradıkları ve baskıları azaltmak amacı ile soyağaçlarına Hacı Bektaş-ı Veli'yi dahil ederek Bektaşiliği kabul etmiş görünmeleri göz önüne alındığında, kendisi Bektaşiliği tam olarak benimsememiş bir grubun, *Hristiyanları kendi içinde eritmek* gibi bir işlevi olabileceğini düşünmek ne ölçüde anlamlıdır ?

Hristiyanlığı Bektaşilik içinde eritme savı, Osmanlı padişahı tarafından görevlendirilen bazı Rumeli paşalarının Bektaşî hareketi ile ilişki içinde bulunmalarından kaynaklanıyor olabilir. Hasluck, Rusçuk paşası Hasan Pehlivan Baba'nın, XVI. yüzyıl başında yaşamış bir derviş olan Demir Baba için bir tekke inşa ettirdiğini ileri sürmektedir [14, s.96]. Ancak, adında "baba" sözcüğünün geçiyor olması, sözü edilen paşanın Bektaşilik hareketi ile bir ilgisi olduğu düşüncesini güçlendirebilecek bir işaret olsa da, Demir Baba tekkesinin birbirinden çok farklı

dönemleri yansıtan mimari üslubu, tekkenin yalnızca adı geçen Osmanlı paşası ile ilişkilendirilemeyeceğini göstermektedir.

3.4 Deliorman'da Bektaşiler ve Babailer

Bu bölümün başında da değinildiği gibi Deliormanda İslam heterodoks zümreleri iki gruba ayrılmıştır: Babailer ve Bektaşiler. Bu iki grubun gelenek ve ibadetleri çok büyük benzerlik göstermektedirler, ancak aralarında bazı farklılaşmalar da vardır.

Babailer cem ibadetlerini pazartesi akşamları yapmaktadırlar, Bektaşiler ise çarşamba akşamları toplanmaktadır. Cem ibadeti esnasında kullanılan Birlik Çırğı Bektaşilerde dört ayaklıdır, oysa Babailerde üç ayaklıdır. Her iki zümre de bu çırağın, Ali, Muhammed ve Allah'ın birliğini temsil ettiğini söyler. Aralarında olan bir başka farklılık da cem ibadetini açarken söyledikleri sözlerdir. Aslında Deliorman'ın farklı bölgelerinde cem ibadetinde Babailer arasında da farklılıklar gözlenmektedir. Halk kendisine coğrafi olarak en yakın tekkeyi kuran Baba'yı anarak cem ibadetine başlar. Demir Baba tekkesi'nin etrafında olan yerleşmelerde Demir Baba'yı anarak ibadete başlayan Babailer buna bir örnektir. Sevar köyünde (Osmanlı döneminde Caferler Köyü adını taşımakta idi) yaşayan Babailer cem ibadetine başlarken şu cümleyi kullanırlar: *"Akşamın hayrına, ayın cem birliğine gerçek erenlerin demine, pirimiz Demir Baba Sultan'ın keremine, ya Ali hü"*. Deliorman bölgesinin kuzeyinde olan Mıdrevo köyünde (Mesimahallesi) Babailer cem ibadetine başlarken *"...pirimiz Demir Baba .."* sözlerinin yerine *"..pirimiz Ali Baba..."* sözlerini kullanırlar. Burada adı geçen Ali Baba yukarıda da sözü edilen Denizlerli Ali Baba'dır. Deliorman'ın kuzey-doğusunda bulunan Dulovo yöresinde Babailer cem ibadetlerini *"....pirimiz Musa Baba sultan....."* sözleriyle açarlar. Musa Baba'nın tekkesi bugün hala ayakta durmaktadır. Tekkeler bölümünde bu bina daha ayrıntılı bir biçimde incelenecektir.

Deliorman'da Hacı Bektaş-ı Veli kültü olmadan da bir Bektaşilik geleneğinin oluştuğunu yazan Melikoff'un, buradaki Babai zümresini inceleme sonucunda böyle bir kanıya varmış olması mümkündür [2, s.146].

Deliorman'daki tüm Bektaşiler, Babailerden farklı olarak cem ibadetine başlarken şu sözleri kullanırlar: "Akşamın hayrına, ayin cem birliğine, gerçek erenlerin demine Pirim Mırtaza Ali'nin keremine, ya Ali hü."

Sözlü kaynaklara göre, tüm Babai nüfusunun en saygın velisi Sultan Sücaeddin'dir. Babailer Eskişehir'de Seyitgazi'de tekkesi bulunan bu erenden icazet alırlar [19,s.95]. Sözlü anlatılara göre, Balkanlar'da tekkesini ilk kuran dervişlerden olan Otman Baba, Sultan Sücaeddin'in dergahında yetişmiştir [19, s.95]. Balkanlar'daki Bektaşiler ve Babailer için Otman Baba önemli bir erendir, çünkü Deliorman'da tekkelerini kuran dervişlerin çoğu onun tekkesinde yetişmiştir [20, s.60]. Otman Baba hakkında birçok bilgi vilayetnamesinde bulunmaktadır. Vilayetname Otman Baba'nın ölümünden beş buçuk yıl sonra 1484'te tamamlanmıştır [21, s.102]. Vilayetnameye göre, Otman Baba, Timur döneminde, 1430'larda, Horasan'dan önce Anadolu'ya, buradan da Rumeli'ye gitmiştir. Gerçek adı Hüssem Şah Gani'dir, halk arasında ise Otman Baba olarak anılmıştır [4, s.5-6]. Otman Baba'nın türbesi, Bulgaristan'ın Haskovo (Hasköy) vilayetinde bulunan Akpınar mahallesine yakın Hızır İlyas tepesinin üzerine kurulmuştur [4, s.76]. Türbe yedi köşeli, kubbe ile örtülü, düzgün kesme taştan inşa edilmiş bir binadır. Bulgaristan'da bulunan Akyazılı, Demir Baba ve Kıdemli Baba'nın türbeleriyle büyük benzerlik göstermektedir. Otman Baba'nın vilayetnamesine göre, kendisi Fatih Sultan Mehmet tarafından çok saygı görmüştür. Seferlerden önce Fatih'in komutanlarını Otman Baba'ya gönderdiği, sefer sonucunun olumlu olup olmayacağı konusunda fikir aldığı, vilayetnamede yazılmıştır [4, s.53].

Otman Baba, Hasköy ve Trakya'dan başka, günümüzde Deliorman'da nefeslerde sıkça adı geçen saygın bir erendir.

IV. DELİORMAN BEKTAŞI ve BABAİ TEKKELERİ

Bulgaristan'ın kuzey doğusunda yer alan Deliorman bölgesi, Rusçuk, Silistre, Varna ve Şumnu şehirlerinin sınırladığı dörtgen içerisinde kalmaktadır (Bkz.Ek-1).

Tarih içerisinde bölgede etkili olan önemli gruplar ve olaylar çalışmanın III. bölümünde incelenmiştir. Bu bölümde ağırlıklı olarak, Osmanlı döneminde bölgede inşa edilen Bektaşî tekkelerinin mimari özellikleri üzerinde durularak, tekkelerin strüktürel ve mekansal nitelikleri değerlendirilecektir.

Bulgaristan'da 1944'te Bulgaristan Komünist Partisinin iktidara gelmesinden sonra tekke ziyaretleri resmi olarak yasaklanmıştır. Bu yasak, 1985 yılı ve sonrasında katı bir şekilde uygulanmış ve ziyaretçiler gözlem altına alınmıştır. 1990 Yılında sosyalist rejim sona erdiğinde, tüm dini yapılarla birlikte Bektaşî tekkeleri de yeniden ziyarete açılmıştır.

4.1. Akyazılı Sultan Tekkesi

Tekke Varna şehrinin kuzeyinde Obroçište köyünün yakınlarında bulunmaktadır (Bkz. Ek-1). Bu bölümde yoğun olarak yararlanılan önemli bir kaynak, Semavi Eyice'nin 1967 yılında yayımlanan "Varna ile Balçık arasında Akyazılı Sultan Tekkesi" adlı makalesidir.

4.1.1 Tekkenin Tarihçesi

Akyazılı Sultan'ın ölümünden sonra onun için yazılan bir vilayetname bulunamamıştır. Adına sıklıkla Otman Baba Vilayetnamesi'nde [20, s.73] ve Demir Baba Vilayetnamesi'nde [22, s.75, 23, s.32] rastlanan Akyazılı Sultan'ın Otman Baba'nın dervişi olduğu bilinmektedir [4, s.60, 22, s.17]. Otman Baba'nın XV. yüzyılda yaşadığı düşünüldüğünde, dervişi Akyazılı Sultan'ın XV.-XVI. yüzyıllarda yaşadığı varsayılabilir. Kanuni Sultan Süleyman'ın hükümdarlığı döneminde (1520-1566) tekkesini kuran Akyazılı Sultan'ın gerçek adının İbrahim olduğu

söylenmektedir [22, s.17]. Akyazılı adının ise doğduğu yerle ilgili olduğu düşünülmektedir [22, s.18]. Otman Baba'nın ölümünden sonra onun yerine geçen ve bir süre sonra da Varna yakınlarında kendi tekkesini kuran Akyazılı Sultan, Evliya Çelebi'ye göre, Hacı Bektaş-ı Veli'nin ardıllarındandır [22, s.20].

Günümüzde Deliorman'da yaşayan Bektaşiler tarafından cem ibadetleri sırasında rakı içme geleneği ibadetin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu geleneği Akyazılı Sultan'a kadar uzandıran bazı kaynaklar, buna kanıt olarak padişah tarafından Varna kadısına gönderilen buyruğu göstermektedirler [24, s.571]. 1559 Tarihli buyrukta, Akyazılı Sultan tekkesi'nde alkollü içki kullanıldığına ilişkin ibareler yer almaktadır [11, s.32].

Akyazılı Sultan'ın yaşadığı dönem ve tekkesinin mimarisi dikkate alındığında, yapıların XV. yüzyıl sonu ve XVI. yüzyıl başı arasında inşa edilmiş olmaları olasıdır. Ancak tekkenin kitabeleri günümüze ulaşmamıştır. Varna'da toplanan bazı kitabelerin 1870'li yıllarda, Osmanlı- Rus savaşı sonrasında, Rusya'ya Sankt Petersburg'a götürülmüş olduğuna ilişkin bazı belgeler vardır [24, s.569]. Bu kitabelerinin arasında Akyazılı tekkesinin kitabelerinin de olması mümkündür, çünkü tekkeye Rus askerlerinin geldiği kesin olarak bilinmektedir, hatta bu askerlerin silahlarından çıkan mermi izleri türbe binasının tavan ve duvarlarında günümüzde de görülebilmektedir.

Evliya Çelebi, XVII. yüzyılın sonlarında ziyaret ettiği Akyazılı tekkesinin harap bir durumda olduğunu belirterek, bu durumu tekkenin kötü bir biçimde yönetilmesi ile ilişkilendirmektedir [24, s.572]. Bektaşî tarikatına bağlı tekke ve zaviyelerin 1826'da II.Mahmut tarafından kapatılmasının ardından, Akyazılı Tekkesinin de diğer bir çok Bektaşî tekkesi ile birlikte Nakşibendi tarikatına verilmiş olduğu düşünülebilir.

Balkanları 1870'lerde ziyaret eden Kanitz, Akyazılı Tekkesi'ni tarif ederken şaşkınlığını gizleyememektedir. Böylesine büyük bir dini komplekse İstanbul dışında rastlamayı beklemeyen Kanitz, büyük yedigen asitane ve türbe binasının etrafında dervişlerin kaldığı küçük evlerden söz etmektedir [27, s.229]. Tekkenin en faal olduğu dönemlerde kırktan fazla dervişin bu evlerde yaşadığını söyleyen Kanitz, ziyareti sırasında yalnızca 18 dervişin sürekli olarak bu evlerde yaşadığını aktarmaktadır [27, s.231].

Hristiyanlar her yıl 2 Ağustos'ta Akyazılı tekkesi'ni ziyaret etmekte ve türbede Aziz Athanasius'a dua etmektedirler. Akyazılı Sultan'ın sandukasını, Aziz Athanasius'un sandukası olarak düşünmektedirler [24, s.575]. Çek tarihçi Jireçek 1891 yılında yazdığı kitabında, tekkenin Aziz Athanasius'un bir manastırı olabileceğini iddia etmektedir [24, s.574]. Yunanlı tarihçi Nikolaos da tekkenin bir Hristiyan manastırı olduğu iddiasını yinelemektedir [25, s.91]. Ancak günümüzde bu iddiaların yersiz oldukları bilinmektedir.

4.1.2 Tekkenin Mimari Özellikleri

Akyazılı Tekkesi günümüzde iki yapıdan oluşmaktadır: türbe ve asitane binaları. Türbe binasının asitaneye göre daha iyi bir durumda olduğu görülmektedir. Evliya Çelebi tekkenin mimarisi konusunda şu bilgileri vermektedir:

"_ Bir gül bahçesinin ortasında bulunan tekke binası yedi köşelidir ve kurşun kaplı sivri külahıyla Galata kulesine benzer.

_ Meydan denilen tekke binası içinde zengin ve renkli nakışlar ile bezenmiş bir tavan bulunmakta ve bu sütun dizisine değil doğrudan doğruya çevre duvarlarına dayanmaktadır.

_ Tavanın ortasında üçyüz kandilli bir topkandil asılı bulunmaktadır.

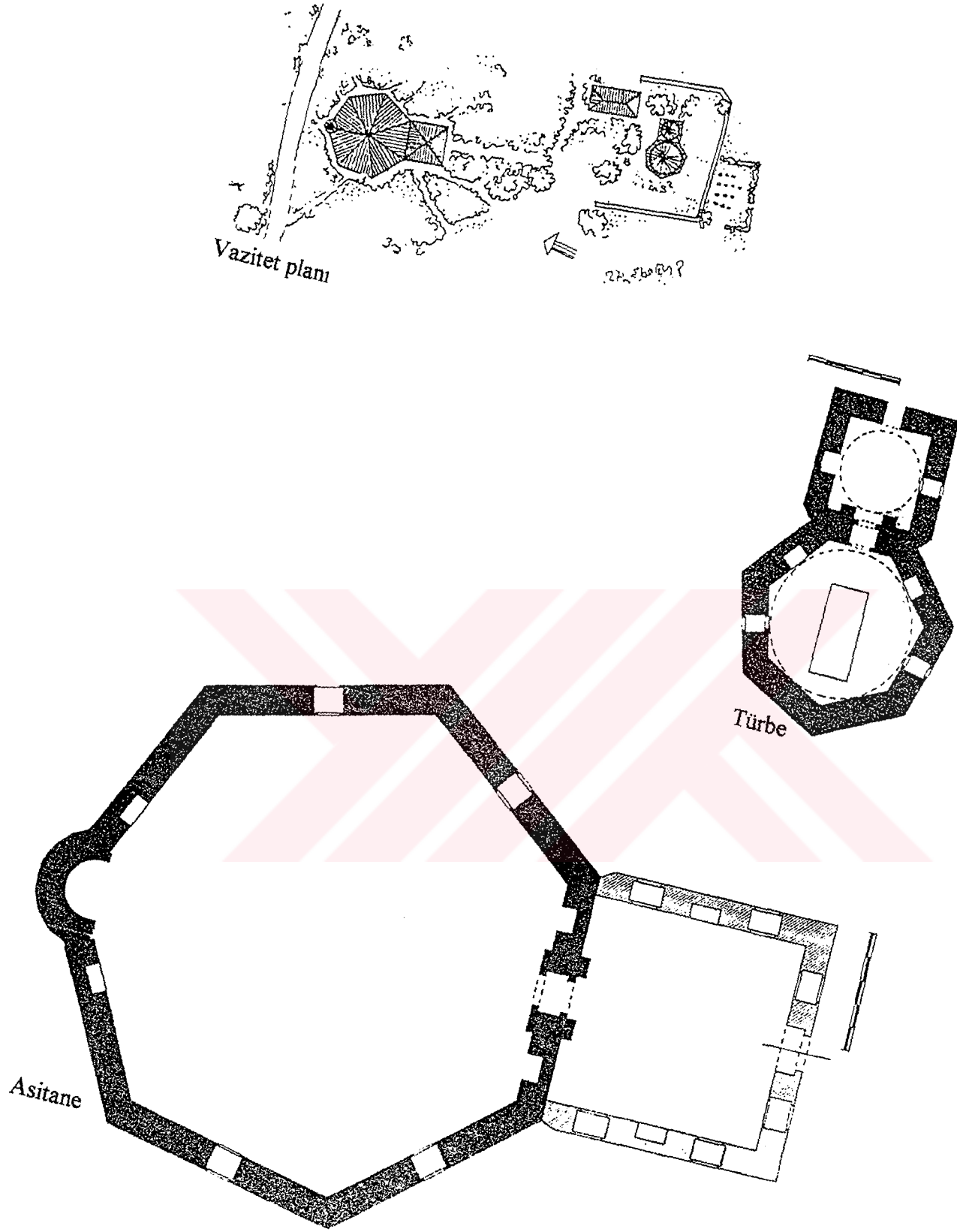
_ Meydanın zemini mermer döşeli olup tam ortada bir şadırvan vardır.

_ Sivri külahın içinde ortada, en yukarıdaki alemden tavanın ortasına kadar inen pek büyük bir seren direği bulunmakta ve külahın ahşap inşaatı çok girift bir bağlantı sistemi ile takviye edilmiş olmaktadır.

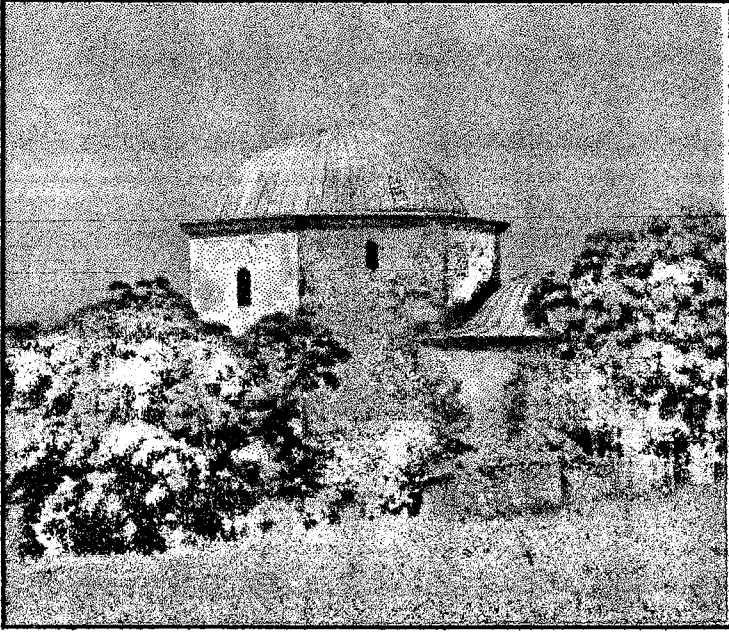
_ Meydan'ın içinde duvar diplerinde üstleri koyun postu döşeli sekiler bulunmaktadır.

_ İki araba yükü odunun bir anda yakılabildiği muazzam bir ocağı vardır."
[24, s.555]

Türbe binası kesme taşlardan inşa edilmiştir ve birbirine bitişik iki mekandan oluşmaktadır. Ziyaretçi ilk önce daha küçük olan kubbe ile örtülü kare bir mekana girmektedir (Bkz.Şekil 4.1 ve Şekil 4.2). Bu mekanın kemerli kapısı güzel mermer işçiliği ile dikkat çekmektedir (Bkz.Şekil 4.3). Kemerli oluşturan taşlar, girintili ve çıkıntılı biçimleri ile birbirine kenetlenmiştir. Kemerin üzerinde içe çökük dikdörtgen ve boş bir alan bulunmaktadır.

Şekil 4.1. Akyazılı Sultan Tekkesi Asitane ve türbe Planları ve Vaziyet Planı Krokisi,
[24, s.363]

Şekil 4.2. Akyazılı Sultan türbesi yan görünüşü

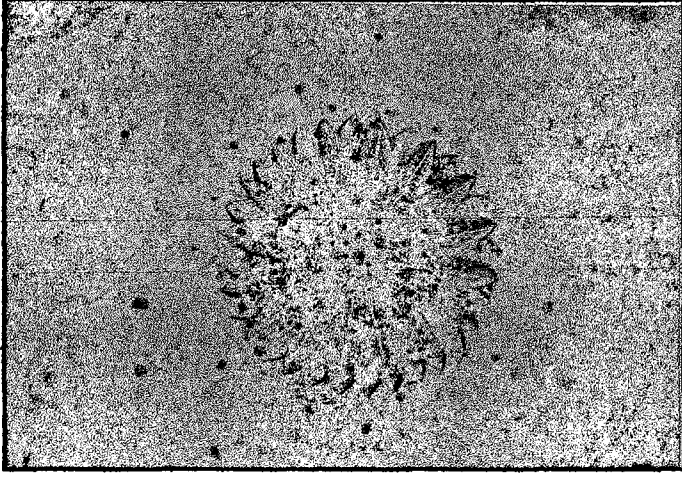
Şekil 4.3. Akyazılı Sultan türbesi giriş kapısı

Burası büyük bir olasılıkla kitabenin yeridir. Yedigen planlı türbeye girmeden önce; daha alçak olan dikdörtgen mekanda dikkat çeken bir başka öge, de pandantiflerin barok üslubundaki [26, s.521] süslemelerdir (Bkz. Şekil 4.6). Daha yüksek olan yedigen mekanın kubbesinde ve kare giriş mekanında yer alan süslemeler, Eyice'ye göre, geç Osmanlı dönemine aittir ve benzerleri Rumeli'deki pek çok yapıda da görülmektedir [24, s.581] (Bkz.Şekil 4.4 ve Şekil 4.5).

Kare giriş mekanı, dışarıya kapıdan başka tek bir pencere ile açılmaktadır. (Bkz.Şekil 4.1) Sandukanın yer aldığı büyük yedigen mekana, yüksek kemerli bir kapıdan girilmektedir. Bu kapı, yalın üslubu ile XV. ve XVI. yüzyıl Türk sanatının özelliklerini yansıtmaktadır [24, s.580]. Mekanın duvarlarındaki dokuz pencereden büyük olan iki tanesi zemin kotuna yakın iken, daha küçük olan diğerleri her duvarda birer tane olmak üzere kubbe kasnağının hemen altında yer almaktadır. Mekanın tavanını 9 rozet süslemektedir. Kubbenin ortasında bulunan büyük rozet 4 büyük ve 4 küçük kolu olan bir yıldız seklindedir. Rozetin orta noktasından büyük bir avizenin sarkıtılmış olduğu tahmin edilmektedir [26, s.501]. Büyük rozeti çevreleyen 8 küçük rozetin her birinden ise daha küçük boyutta avizelerin yere doğru uzandığı aktarılmaktadır [26, s.521].

Türbenin alt pencereleri ahşap levhalar ile tamamen kapatılmış olduğundan, iç mekanın neredeyse hiç ışık almadığı görülmektedir. Mekanın duvarlarında yer alan ve eskiden dolap olarak kullanılan iki derin nişin, bugün çeşitli artık malzemelerle dolu olduğu görülmektedir. Bulgar hükümeti tarafından türbeden sorumlu kılınan Obroçiste köyünün bir sakini, türbe ile tek başına ilgilenemediğinden yakınmaktadır. Tekkenin bulunduğu bölgede hiç Türk nüfusun kalmamış olması dolayısıyla azalan ziyaretçi sayısına bağlı olarak yapılan bağışların miktarı da azalmış, bu da tekkenin bakımlı tutulmasını güçleştirmiştir.

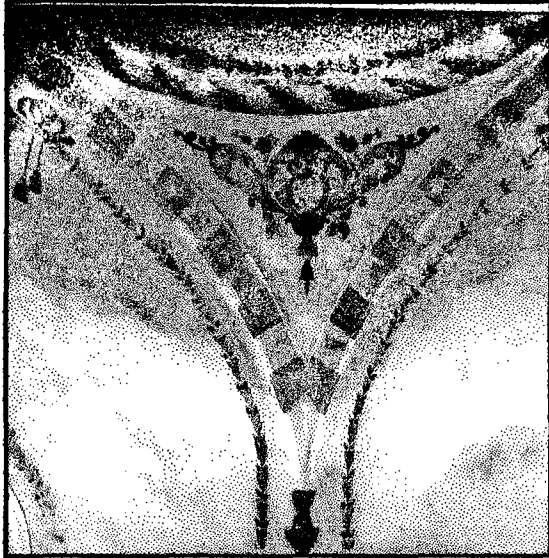
Asitane binası, plan bakımından türbe ile benzerlik göstermektedir ancak daha büyüktür (Bkz.Şekil 4.1 ve 4.7). Binanın, Osmanlı-Rus savaşından bu yana çatısız olduğu tahmin edilmektedir [24, s.583]. Bu nedenle, düzgün kesme taştan yapılan duvarlarının, türbe duvarlarına oranla çok daha yıpranmış olduğu görülmektedir. Yedigen olan meydana girilmeden önce, dikdörtgen bir mekandan geçilmektedir. Burada giriş kapısı ve çevresindeki iki pencere cephede

Şekil 4.4. Akyazılı Sultan türbesi giriş mekanı kubbe süslemesi detayı

Şekil 4.5. Akyazılı Sultan türbesi yedigen mekan tavan süslemesi detayı

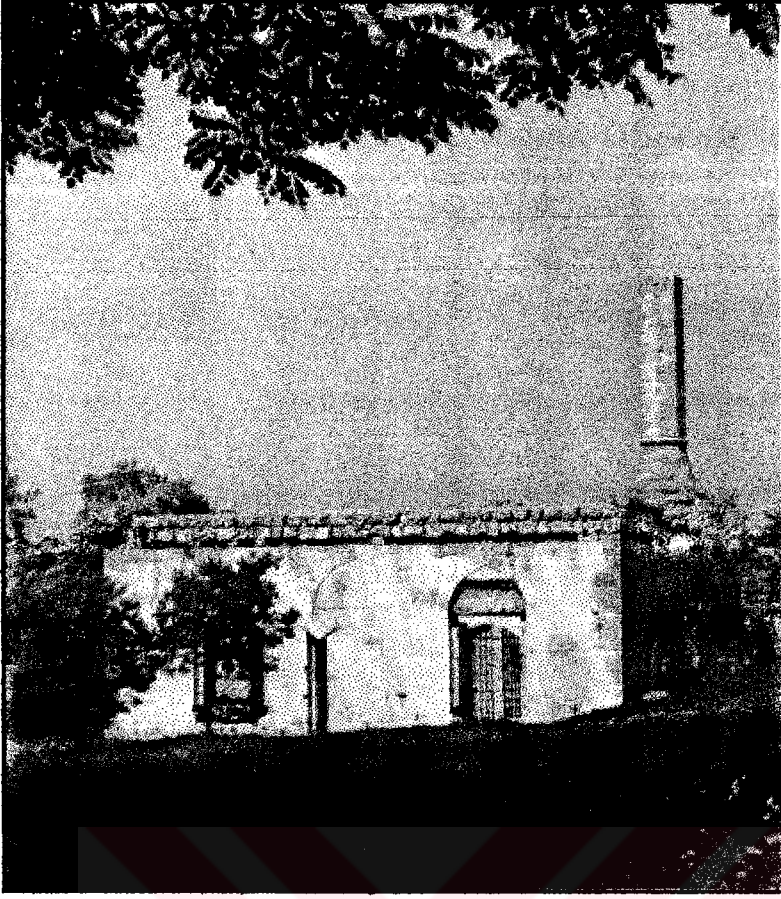
Şekil 4.6. Akyazılı Sultan türbesi giriş mekanı pendentif detayı

üçlü bölümlenme oluşturmaktadır (Bkz.Şekil 4.8); dolap ve yanındaki iki pencere ile bu bölümlenme iç mekanda da devam etmektedir [24, s.583]. Eyice'nin yaptığı incelemelerde girişteki dikdörtgen mekanın yedigen mekana sonradan eklendiği saptanmıştır. Ancak üsluplarının aynı olması nedeni ile, yapım tarihleri arasında fazla bir zaman farkı olmadığı düşünülebilir [24, s.583].

Giriş mekanından meydanaevine küfeki taşından yapılmış büyük bir cümle kapısından girilmektedir (Bkz.Şekil 4.9). Yedigen yapının çapı 20m'ye yakındır. Mekandaki en çarpıcı öğelerin ocak ve bir minareyi andıran bacası olduğu söylenebilir. Duvara gömülü ocağın iki yanında ince ve uzun, her biri küçük birer kemerle bitirilen nişler yer almaktadır (Bkz.Şekil 4.10). Eyice bu nişlerde, Bektaşilerce kutsal sayılan aşın pişirilmesinde kullanılan kepçelerin durmuş olabileceğini yazmaktadır [24, s. 584]. Ancak sözlü kaynaklardan edinilen bilgilere göre, meydanaevinde aş pişirilmez; dolayısıyla burada bulunan ocağın fonksiyonel olmaktan çok sembolik bir anlam taşıdığı düşünülebilir. Nişlerde ise, ritüellerde kullanılan şamdanların (cırağ) durmuş olması daha güçlü bir olasılık olarak görülmektedir. Nitekim Eyice de bu olasılıktan söz etmektedir [24, s.584].

Meydanevinin duvarlarında pencereler üzerinde yer alan lento boşlukları, lentoların zamanında ahşaptan yapıldıklarını ve bir yangın sonucu yok olduklarını düşündürmektedir. Bu nedenle duvarların her an yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya olduğu görülmektedir. Evliya Çelebi, meydanı, bir seki ile çevrelenmiş ve ortasında şadırvan olan bir mekan olarak tariflemektedir. Ancak günümüzde şadırvan ve sekiden bir iz kalmamıştır. Mermer olduğu varsayılan zemin kaplaması yerinde bugün otlar bürümüşür.

20m çapı olan ve duvar kalınlığı yaklaşık 1.10 m olan meydanaevinin örtüsü büyük bir olasılıkla kubbe değil idi. Zira bu denli büyük bir açıklığı örtmek için gerekli olan kubbeyi, 1.10m'lik duvar kalınlığı ile taşımak mümkün gözükmemektedir [24, s.586]. Bu konuda Evliya Çelebi'nin de tarifine dayanarak, Eyice'nin makalesinde yer alan iki restitüsyon önerisi mevcuttur [24, s.606-607] (Bkz.Şekil 4.11).

Şekil 4.7. Akyazılı Sultan tekkesi asitane binası

Şekil 4.8. Akyazılı Sultan tekkesi asitane binası giriş cephesi

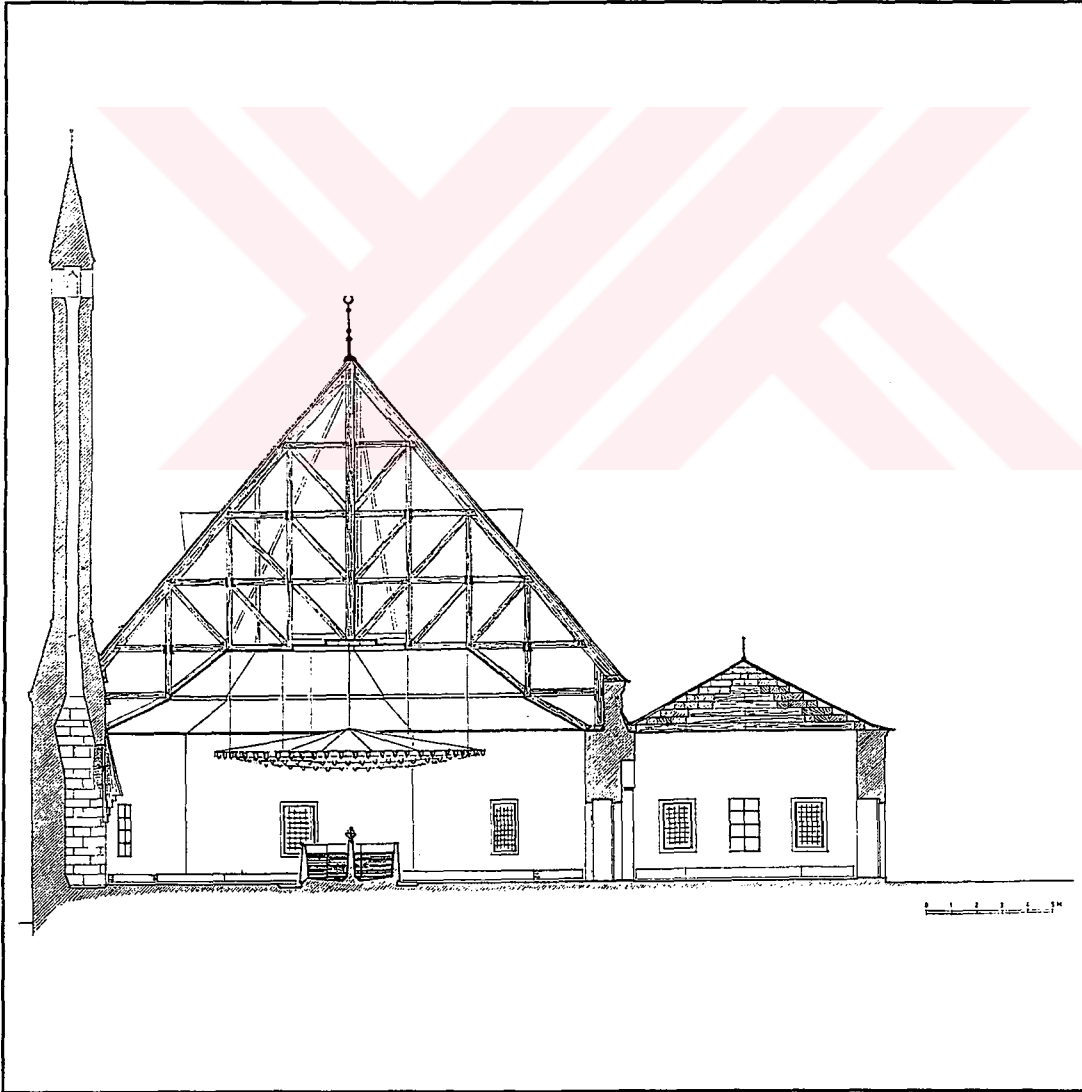
Şekil 4.9. Akyazılı Sultan tekkesi meydana açılan cümle kapısı

Şekil 4.10. Akyazılı Sultan tekkesi ocağı

Osmanlı mimarlık tarihi açısından önem taşıyan asitane binası için herhangi bir koruma projesinin geliştirilmediği görülmektedir. Bina adeta unutulmuştur ve dış hava koşullarına açık olan duvarlar günden güne yıkılmaktadır. Oysa basit bir örtü sistemi kurularak duvarlar yıkılmaktan kurtarılabilir.

Osmanlı döneminde yalnızca Deliorman'da değil, tüm Balkanlarda Bektaşiler'in en önemli merkezlerinden biri olduğu tahmin edilen Akyazılı Sultan tekkesinin günümüzde Bektaşilerce ziyaret edilmiyor olması, tekke çevresinde Türk yerleşim birimlerinin kalmaması ile ilişkilendirilebilir. Tekkede görevlendirilen kişinin aktardıklarına göre; tekkenin günümüzdeki ziyaretçileri, bu dini kompleksi bir manastır olarak düşünen ve her yıl Aziz Athanasius'un bayramı olan 2 Ağustos'ta tekkeye gelen Hristiyan nüfustur.

Şekil 4.11. Akyazılı asitanesinin restitüsyon kesiti denemesi [24, s.365].

4.2 Demir Baba Tekkesi

Deliorman bölgesinin orta kısmında yer alan Demir Baba Tekkesi, Bulgaristan'ın Razgrad kentine bağlı Kemallar (İsperih) kasabası yakınlarındaki Mumcular köyüne yaklaşık 1 km uzaklıktadır (Bkz.Ek.1). Tekkenin, günümüzde Deliorman Babaileri tarafından sıkça ziyaret edilen tekkelerin başında geldiği görülmektedir. Asitane binasının, Bulgar hükümetinin kararıyla 1950'li yıllarda yıktırılması sonrasında, geride kalan türbe binası günümüze değin birkaç onarım geçirmiş, ancak kapsamlı bir restorasyon görmemiştir. Demir Baba Tekkesi hakkında çok sayıda çalışma yayınlanmıştır, ancak bu çalışmaların çoğunun yüzeysel olduğu ve sağlam verilere dayandırılmadıkları görülmektedir.

4.2.1 Tekkenin Tarihçesi

Demir Baba, vilayetname'ye göre, XVI.yüzyılda yaşamıştır ve Akyazılı Sultan'ın müridi olan Turanoğlu Hacı Ali Dede'nin oğludur [20, s.21]. Belli bir yaşa geldiğinde kendisi de Akyazılı Sultan'ın dervişi olmuştur [20, s.31]. Aynı vilayetnameye göre, Hacı Ali Dede'nin düğününe, kendisini Haseki Ağa olarak tanıtan Kanuni Sultan Süleyman da katılmıştır [20, s.21]. Kanuni ile özellikle Akyazılı Sultan'ın ve tekkesi Güney Doğu Bulgaristan'da bulunan Kıdemli Baba'nın¹ ilgilendiği anlatılmaktadır².

Evliya Çelebi'ye göre, Demir Baba bir Babai Şeyhidir [20, s.7]. Bu bilgi günümüzde de sözlü kaynaklar tarafından doğrulanmaktadır. Melikoff'a göre, Demir Baba, Şeyh Bedreddin taraftarlarındandır [2, s.199], ancak bu bilgiye başka bir kaynakta rastlanmamıştır. Ayrıca, bu bilgi bölgede yaşayan Babailer tarafından doğrulanmadığı gibi Demir Baba vilayetnamesinde de Şeyh Bedreddin adına rastlanmamaktadır. Demir Baba tekkesi'nin tarihlendirilmesi konusundaki çalışmalara 1967 yılında Bulgaristan Bilimler Akademisi'nde başlanmıştır [28, s.22].

¹ Kıdemli Baba tekkesi Asitane ve Türbe'nin biçimlenişi dikkate alındığında Akyazılı ve Demir Baba tekkelerine büyük benzerlik göstermektedir. Bu tekkede bulunan Asitane ve Türbe binalarının her ikisi de yedigendir. Bina duvarları düzgün kesme taştan örülmüştür [38, s.35-42].

² Kanuni Sultan Süleyman'ın Balkanlardaki Bektaşî dervişleri ile bu derece iyi ilişkiler kurup kurmadığı tartışılmalıdır. Kanuni tarafından Varna kadısına gönderilen ve Akyazılı tekkesindeki ışıkların soruşturulması ile ilgili buyruktan ve benzer nitelikteki uygulamalardan haberdar olan Demir Baba Vilayetnamesinin yazarı, padişahın bu şekilde bahsederek, acaba Bektaşîler ve Babailer üzerindeki baskıyı azaltmaya mı çalışmıştır ?

Arkeologlar, tekke içinde bulunan 16 adet pişmiş toprak parça üzerinde yaptıkları arkeomanuetik deneyler sonucunda, tekkeyi XVI. yüzyıla tarihlendirmişlerdir [28, s.23]. Demir Baba'nın yaşadığı dönem gözönüne alındığında bu tarihlemenin doğru olduğu varsayılabilir.

Vilayetnamede yer alan ve günümüzde tekke ziyaretlerinde yaşlılar tarafından dile getirilen, Demir Baba ile ilgili efsaneler ilginçtir. Vilayetname'nin büyük bir bölümünü oluşturan bu efsaneler, konu ile ilgilenen Bulgar tarihçileri tarafından sınıflandırılmıştır. Efsanelerin bir bölümü Roma İmparatorluğu döneminde tekke topraklarında yaşayan Traklar ile ilgilidir ¹[29, s.223]. Anlatıların diğer bir bölümü ise Demir Baba'nın kişiliği ile ilgilidir. Bu efsanelerin hemen hepsinde Demir Baba bir *dev* olarak tarif edilmektedir. Tekkenin civarında her tepeye tek bir adımla ulaşabilen, demir ayakkabı giyen, yürüdüğü zaman taşlarda iz bırakan, Moldavya'da büyük bir ejderi öldüren Demir Baba, insanüstü bir varlık olarak betimlenmiştir. Efsaneye göre, Demir Baba o güne değin kurak bir alan olan Deliorman'a geldiğinde beş parmağını kayaya sokmuş ve su çıkarmıştır. Tekke alanından geçen akarsuyun² kaynağı *Beş Parmak* olarak bilinmektedir. Taştan su çıkarma olayı Hacı Bektaş-ı Veli'yi, Hacım Sultan'ı ve Abdal Musa'yı konu alan metinlerde da görülmektedir [30, s.213, 214]. Yine Demir Baba'nın yukarıda sözü edilen *ejderha ile mücadelesi* türündeki mitlere ; Sarı Saltık, Hacım Sultan ve Otman Baba ile ilgili anlatılarda da rastlanmaktadır [30, s.172]. Ocak'a göre, ejderha motifi kötülüğün ve şeytani davranışların sembolüdür. Ejder, Orta ve Uzak Doğu'dan, göçebe Türklerle Anadolu'ya taşınmış, büyük olasılıkla da buradan Balkanlara geçmiştir. Ejderha motifine Selçuklu mimarisinde ve Hristiyan azizlerinin menakıbnamelerinde de sıklıkla rastlanmaktadır [30, s.180].

Demir Baba Türbesi, IV.-VI. yüzyıllara tarihlenen bir yapıya ait olan iki büyük taş üzerinde oturmaktadır. Bölgede yapılan kazılar sonucunda, Roma tanrılarının biri olan Heros'un atlı heykeli bulunmuştur [31, s.66]. Türbenin oturduğu iki büyük taşın; doğal hayatın, ormanların, avcılarının ve savaşçıların koruyucu tanrısı olan Heros'un tapınağına ait olduğu tespit edilmiştir [31, s.66].

¹ Demir Baba tekkesinin bulunduğu alanda ve çevresinde Trak yerleşmeleri bulunmuştur. Bu yerleşmelerde yapılan arkeolojik kazılar günümüzde de devam etmektedir.

² Bugün bu akarsu neredeyse tamamen kurutulmuştur. Akarsuyun kaynağına yakın bir alanda kurulan tesisler, suyu çevredeki yerleşim alanlarına dağıtmaktadır

Osmanlı Döneminde ve öncesinde sık ormanlarıyla tanınan Deliorman bölgesi, IV.-VI. yüzyıllarda Trakların yerleştiği antik bir yerleşim alanı olması nedeni ile günümüzde de arkeolojik bir çekim alanı oluşturmaktadır. Bazı tarihçiler, Traklardan önce de bu bölgede çeşitli yerleşmelerin bulunduğunu düşünmektedir. Bunun nedeni, susuz bölgenin bu bölümünden bir akarsuyun geçiyor olmasıdır [31, s.66]¹. Bütün bu bulgular Demir Baba tekkesinin yer seçiminin raslantısal olmadığını göstermektedir. Türbenin tapınak kalıntılarının tam üstüne inşa edilmesi, kutsal olan bir alanın tekrar sahiplenilmesi duygusu ile hareket edildiğini de akla getirmektedir.

Balkanlar'da uzun süre seyahat etmiş olan Kanitz, 1874 yılında Demir Baba tekkesine de gelmiştir. O dönemde Tekke'nin Şeyhi ona Demir Baba'nın efsanelerini anlatmış ve onu misafirler için ayrılmış bir evde ağırlamıştır. Şeyh, II.Mahmut'un tekkeyi kapatmak için o dönemde bölgeden sorumlu olan İbrahim Paşa'ya gönderdiği buyruk ile tekleden bir çok eşyanın zorla alındığını aktarmaktadır [27, s.331]. Kanitz, tekkenin 1874'te sahip olduğu geniş arazilerden ve mülklerden söz ederek, kötü bir döneme girilmiş olmasına rağmen, tekkenin geniş tarım alanlarına, ormanlara, değirmenlere ve pek çok hayvana sahip olduğunu belirtmektedir [27, s.333].

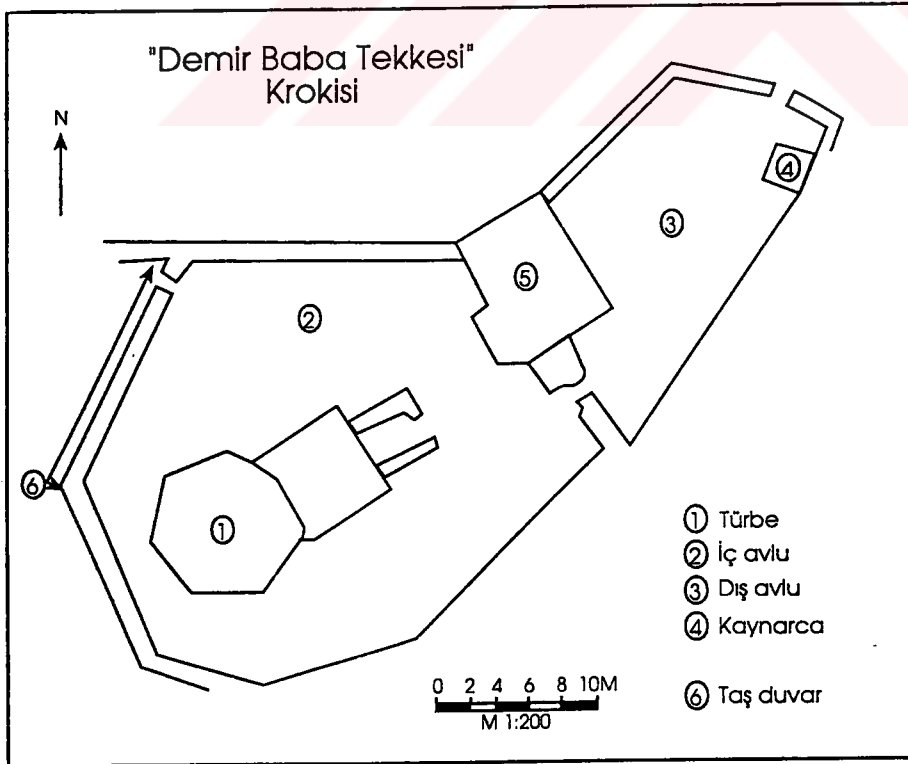
Günümüzde Hristiyan nüfus Demir Baba tekkesini Aziz İliya'nın manastırı olarak görmekte ve çok sık olmasa da bu yapıyı ziyaret etmektedir. Bunun yanı sıra Demir Baba türbesi uzun süre bilim adamları tarafından, Bulgar Devletinin ilk kurucularından biri olan, Han Omurtag'ın mezarı olarak kabul edilmiştir [32, s.13-15]. Bu iddialar sonucunda 1970'li yıllarda Demir Baba'nın kemikleri çıkarılıp incelenmeye alınmıştır, inceleme sonucunda türbede yatan kişinin Han Omurtag olmadığı ortaya çıkmıştır.

¹ Tekkeyi çevreleyen bölgede Ruhlar vadisi olarak adlandırılan, içinde 102 büyük ve orta boy mezar höyüğünü barındıran beş Trak höyük mezarı bulunmuştur [36, s.168] (Bkz. Şekil 4.14). Haritada görünen iki ayrı mezarlığın, birincisinde 24 büyük ve orta boy mezar höyüğü, ikincisinde ise 20 höyük bulunmaktadır [36, s.169]. Bu iki mezarlık arasındaki mesafe her yerden 1900 metre olarak ölçülmüştür. Her mezarlığın başı ve sonu ile Demir Baba tekkesi arasındaki mesafe değişmemektedir. Arkeolojik bulgulara göre Demir Baba tekkesi yedi antik yerleşim yeri ile çevrilidir [36, s.170]. Ayrıca tekke arazisinden geçen ve Pliska (Varna ilinde) kenti ile Mahk Preslavets (Tutrakan ilçesi) kentini buradaki yerleşmeye bağlayan taş bir yol arkeolojik kazılar sonucunda ortaya çıkarılmıştır. 1985 Yılında UNESCO'nun hükümetlerarası komitesi, bu bölgeyi dünya kültür mirası listesine almıştır [36, s.170].

4.2.2 Tekkenin Mimari Özellikleri

Tekkeyi oluşturan bütün yapılar günümüze kadar ulaşmamıştır. Bugün ayakta kalanlar türbe binası, misafir evi ve türbeyi çevreleyen taş duvardır (Bkz.Şekil 4.12 ve Şekil 4.13). 1950'li yıllarda Bulgar hükümeti tarafından yıktırılan asitane binasının (meydanevi) kalın ahşap kalasları büyük otların arasında kalmış ve toprağa gömülmüştür. Asitane binasının tarifine çok az kaynakta raslanmaktadır. Var olan tariflerin ise yetersiz olduğu görülmektedir. Tekkeye yıllardır gelen halk asitane binasını hatırlamakta zorluk çekmektedir.

Asitane binasının bulunabilen tek fotoğrafı Vakıflar Dergisi'nde Osman Kesioğlu tarafından 1971 yılında yayımlanmıştır [33, s.102]. Bu fotoğrafta çukur bir alanda kalan Asitane binasının yalnızca kiremitle kaplı kırma çatısı görülmektedir. Anani Yavaşov'un 1934 yılında yayımlanan bir makalesinde, Asitane binasıyla ilgili çok sınırlı bir tarif yapılmaktadır. Yavaşov binayı çokgen ahşap bir yapı olarak tarif etmiştir. Binanın içinde bulunan büyük bir ocaktan bahseden

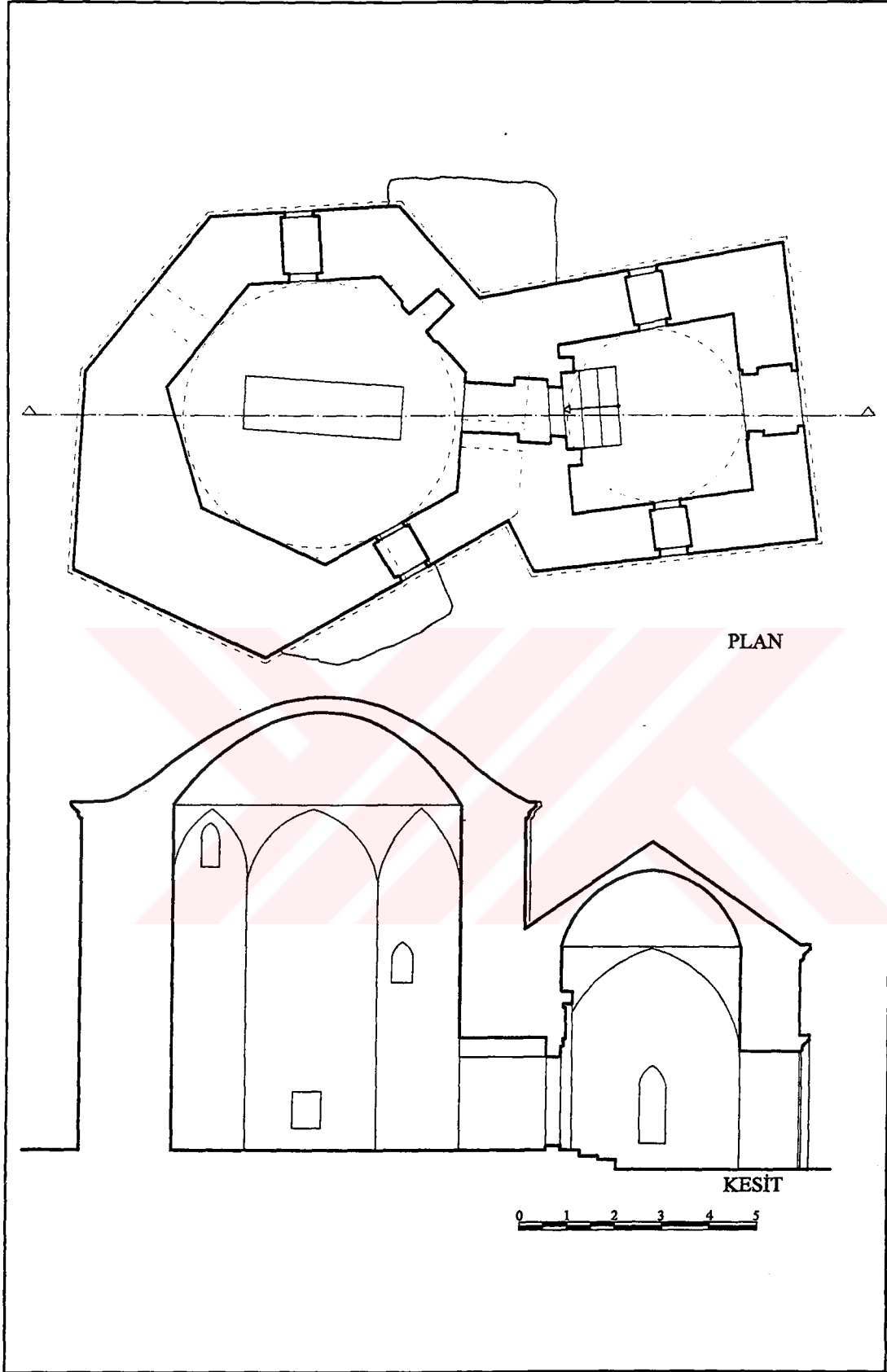

Şekil 4.12. Demir Baba tekkesinin günümüze kalan yapılarına ait vaziyet planı

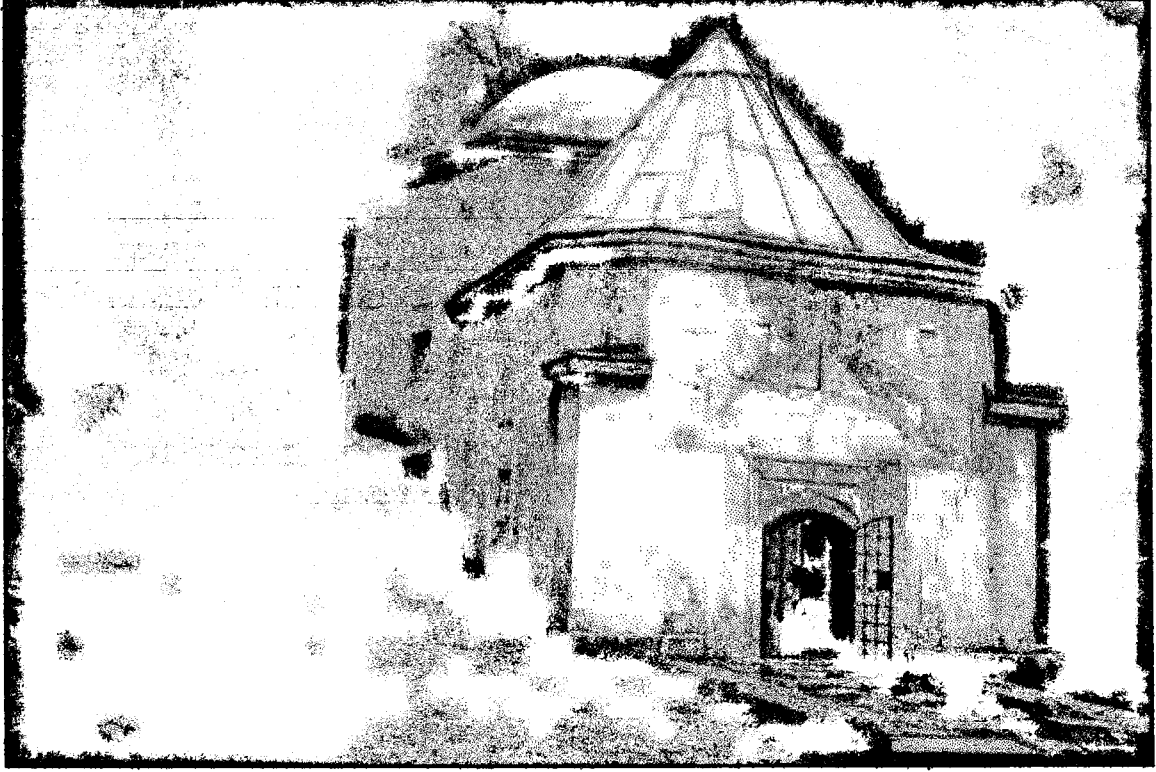
Yavaşov, ibadetin bu alanda yapıldığını aktarmaktadır [32, s.10]. Sözlü kaynaklar tarafından doğrulanmamasına rağmen, Yavaşov, binanın dıştan bir kolonadla çevrili olduğunu yazmıştır. Akyazılı tekkesinin asitane binasında var olan ocak, büyük olasılıkla Demir Baba tekkesinde de bulunmuş olan türdendir ve Yavaşov'un iddia ettiğinin aksine yemek pişirmek için değil simgesel bir anlamı olduğu için binanın içine yerleştirilmiştir. Asitane binasının kaç köşeli olduğu konusunda çeşitli iddialar vardır. Uzun süredir bu yörede yaşayan ve tekkeye ibadet için gelen insanlar, asitane binasının yedi köşeli olduğunu ve duvarların kalın ahşap kalasların üst üste konulmasıyla yapılmış olduğunu söylemekteler. Kolonad ise yalnızca yedigen binanın giriş cephesinde mevcuttur. Bektaşilerin bir kısmı da bu ahşap asitane binasının oniki köşeli olduğunu iddia etmektedir. İvaniçka Georgieva ise kitabında bu yapıyı 13 köşeli geniş ahşap yapı olarak tarif etmektedir [36, s.178]. Bu konuda kesin bir bilgiye ulaşamamıştır.

Vakıflar Dergisi'nde yayımlanan fotoğrafa bakıldığında Demir Baba asitanesinin, Akyazılı tekkesinin asitanesine oranla çok daha alçak çatılı olduğu görülmektedir. Sözlü kaynaklardan alınan bilgiye göre, asitanenin tavanı düzdür ve üzerinde ahşap oyma işçiliği, güneşe veya yıldız benzeyen bir şekil vardır.

Türbe binası düzgün taş işçiliği ile dikkat çekmekte ve iki mekandan oluşmaktadır (Bkz. Şekil 4.15). Dıştan binaya bakıldığında bu iki kütle kolayca algılanmaktadır (Bkz. Şekil 4.16). Daha küçük olan girişteki kare mekan dıştan sivri külaha benzeyen yedigen bir prizma ile örtülmüştür. Dış duvarlar yalın, düzgün taş işçiliği ve az sayıdaki küçük pencere açıklıklarıyla dikkat çekerler. Kare mekana bitişik olan ve asıl sandukanın bulunduğu yedigen mekan daha yüksektir ve kubbe ile örtülmüştür. Zemin seviyesine daha yakın olan üç pencere açıklığı dıştan değişik taş işçilikleriyle süslenmiştir. Bu süslemeler yalın taş cephede özellikle dikkat çekicidir. Pencere açıklıklarının birinin üzerinde taş rölyef şeklinde oyulmuş birbirine doğru eğilmiş iki lale yer almaktadır (Bkz. Şekil 4.17). Lalelerin ortasında yuvarlak bir rozet bulunmaktadır. Bu rozetin bir benzeri de türbeyi çevreleyen taş duvarın üzerinde ve giriş kapısında da bulunmaktadır. Yedigen binadaki pencere açıklıklarının her biri farklı kotta yer almaktadır. Sınırlı aletle alınan rölevellerden çıkan plan krokisinde en kalın olan duvarlarda hiç pencere açıklığı olmadığı görülmüştür. Alt kotlarda yer alan pencere açıklıkları demir parmaklıklarla

Şekil 4.15 Demir Baba türbesi plan ve kesit krokisi

Şekil 4.16. Demir Baba türbesi

Şekil 4.17. Demir Baba türbesi pencere detayı

kapatılmıştır. Bu parmaklıklara günümüzde adak niteliğinde, sayısız kumaş parçası bağlanmıştır.

Türbe binasının cephelerinde dikkati çeken iki büyük taş, yukarıda değinildiği gibi, IV.-VI.yüzyıllara tarihlenen tanrı Heros'un tapınak kalıntılarıdır (Bkz. Şekil 4.16 ve Şekil 4.18). Bu taşlar, plan krokisinde görüldüğü gibi türbenin duvar kalınlıklarını ve biçimlenişini etkilemiştir.

Türbenin giriş kapısının üzerinde Osmanlıca yazıları olan bir levha yer almaktadır (Bkz. Şekil 4.19). Bu yapının kitabesi değildir; kitabenin yeri türbeyi çevreleyen taş duvarın kapısının üzerindedir. Kitabe yerinden çıkartılarak Kemallar kasabasındaki Arkeoloji müzesine götürülmek üzere alınmıştır; ancak müzede böyle bir kitabe yoktur.

Girişteki kare mekanda, yan duvarlarda birer tane olmak üzere iki pencere açıklığı bulunmaktadır. Pencere nişlerinin lentolarında çeşitli rölyefler yer almaktadır. Bir pencerenin lentosunda yedi dilimli taç içe doğru çökük bir yedigenin içine yerleştirilmiştir (Bkz. Şekil 4.20). Kare mekanın örtüsü dıştan sivri bir külaha sahip olmasına karşın, iç mekanda kubbe biçimindedir. Kubbenin üzerinde bulunan süslemeler türbenin yapımından çok sonra, XIX. yüzyılın sonlarında yapılmıştır [26, s.524] (Bkz. Şekil 4.21). Kubbenin tam ortasında durmakta olan rozet hariç, bütün süslemeler elle, şablon kullanılmadan, yapılmıştır [34, s.95]. Motiflerde, yeşil, kırmızı ve mavi renklerinden başka renk kullanılmamıştır. Süslemelerde stilize lale ve birbirine örülmüş yılan biçimleri seçilebilmektedir, ayrıca Osmanlıca yazılar da kubbede yer almaktadır. Bezemelerin arasında yer alan, biri yeşil, diğer ikisi mavi renkte olan "çifte vav" motiflerine, Türk-İslam kaligrafisinde sıklıkla rastlanmaktadır [37, s.37-45]. Tek "vav" harfinin sayısal değeri altı'dır, "çifte vav" motifi ise 12 sayısının karşılığı olarak bilinmektedir [37, s.40]. Malik Aksel'e göre, "çifte vav"lar, 12 imamı simgelemesi nedeniyle kutsaldır [37, s.40]. Ljubomir Mikov, "çifte vav"ların her birinde aslında Allah, Muhammed ve Ali'nin isimlerinin gizli olduğunu iddia etmektedir [26, s.527] (Bkz. Şekil 4.22).

Kare mekanı dışarıya bağlayan kapının kemeri üzerinde, aynı kapının dış cephesindeki rozete benzer bir rozet vardır. Bu rozetin bir benzeri Merdivenköy

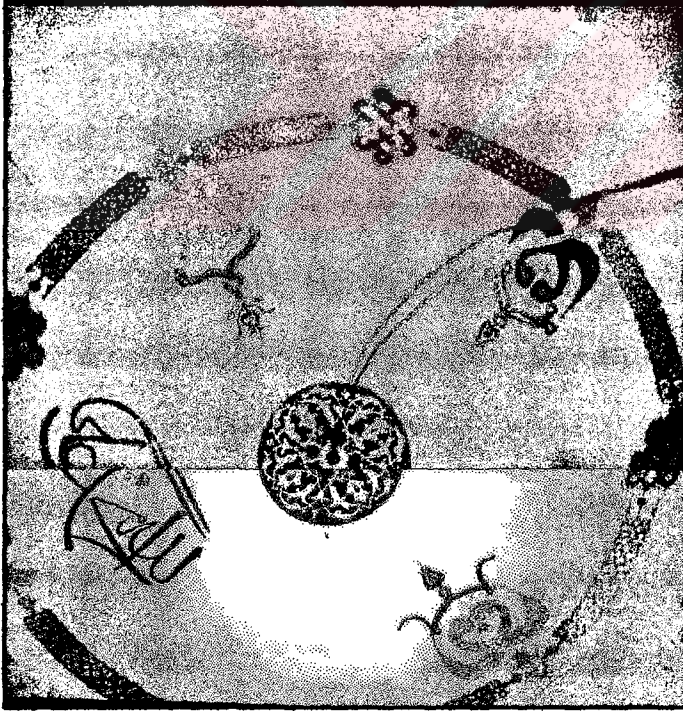
Şekil 4.18. Demir Baba türbesinin üzerine inşa edildiği tapınak kalıntısı

Şekil 4.19. Demir Baba türbesi giriş kapısı detayı

Şekil 4.20. Demir Baba türbesinin yedi dilimli taç şeklinde lento detayı

Şekil 4.21. Demir Baba türbesinin giriş mekan kubbe detayı

Bektaşî tekkesinin abdest musluklarının yerleştirildiği duvarda da mevcuttur. Baha Tanman'a göre, bu bir gül rozetidir [35, s.322].

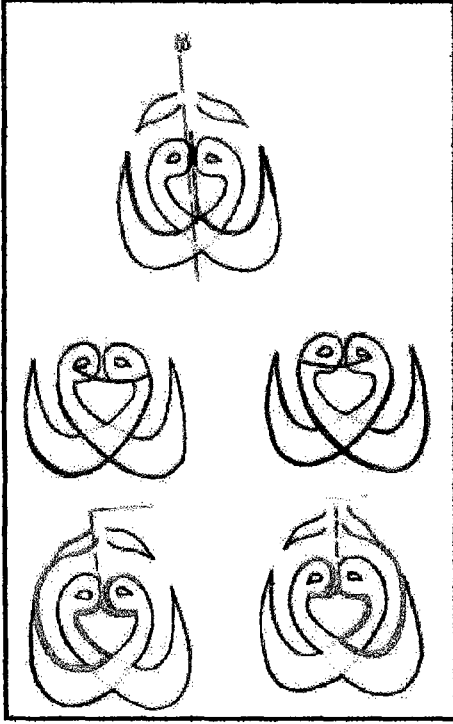
Sandukanın bulunduğu yedigen¹ mekan ile kare giriş mekanını tonozla örtülü derin bir kapı bağlamaktadır. Yedigen mekanın duvar kalınlıkları yaklaşık 90 cm ile 2.5 metre arasında değişmektedir (Bkz. Şekil 4.15). İç mekan duvarlarına resmedilen 9 çiçek (ağaç) motifi 1930'lu yıllarda yapılmıştır [34, s.97]. Dikdörtgen olan ve zemin seviyesine daha yakın bulunan üç pencereden ikisinin üzerinde yer alan 12 dilimli Bektaşî Tacı ve Hz. Ali'nin kılıcı olduğu bilinen Zülfikar rölyeflerinin, türbenin yapımı esnasında, XVI. yüzyılda gerçekleştirildiği bilinmektedir [34, s.93]. Duvarların üst noktalarında yer alan ve farklı kotlara oturan, diğer üç pencere daha küçüktür ve sivri kemerlerle bitirilmiştir.

Yedigen mekanda bulunan Demir Baba'nın sandukası yerden yükseltilmiştir ve çevresinde yer yastıkları ve hayvan postları yerleştirilmiştir. (Bkz. Şekil 4.23) Babailer tekkeye kurban kesmek ve ibadetlerini yapmak için geldiklerinde, türbeyi ziyaret etmektedirler. Türbe ziyareti ibadetin bir parçasıdır. Türbeye girildiğinde sandukanın dört köşesinde niyaz edilir². Ardından insanların sandukanın çevresinde daire biçimini almaları ile; Demir Baba'yı anlatan nefesler söylenir, hikayeler anlatılır ve dua edilir.

Yedigen mekanın kubbesinin bezemesi, daha önce değinildiği gibi, XIX. yüzyılda yapılmıştır [26, s.524]. Bu motiflerde, girişteki kare mekanda olduğu gibi, üç renk kullanılmıştır: yeşil, kırmızı ve mavi. Dokuz rozet ve çevrelerindeki motiflerden oluşan süslemeler, şablon kullanılarak resmedilmiştir [34, s.94]. (Bkz. Şekil 4.24) Rozetlerden beşi büyük, dördü ise küçük boyuttadır. Ortada yer alan rozetten aşağı doğru avizeye benzer ucu püsküllü bir nesne sarkıtılmıştır.

¹ Demir Baba tekkesinde sıkça raslanılan *yedi* sayısına ilişkin simgesel öğeler, Akyazılı Sultan tekkesi, Mustafa Kanaat Baba tekkesi ve Musa Baba türbesinde de görülmektedir. Yine Deliorman'daki Babai cem ibadetleri sırasında, *yediler* adı verilen ve yedi imam (Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hüseyin, Hasan, Ali Zeynel Abidin, Muhammed El Bekir, Cafer El Sadık) anısına okunan dua da, yedi sayısının bölgede yaşayan Babailer açısından simgesel açıdan önemini vurgular niteliktedir. Yedi imamın, *İsmailik*'te de önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Ancak Babailer'den farklı olarak, yedi imam arasında, Hz. Ali'nin oğlu olan Hasan'ın yerine Cafer El Sadık'ın oğlu olan İsmail El Mubarek'in adını anmaktadırlar [39, s.551].

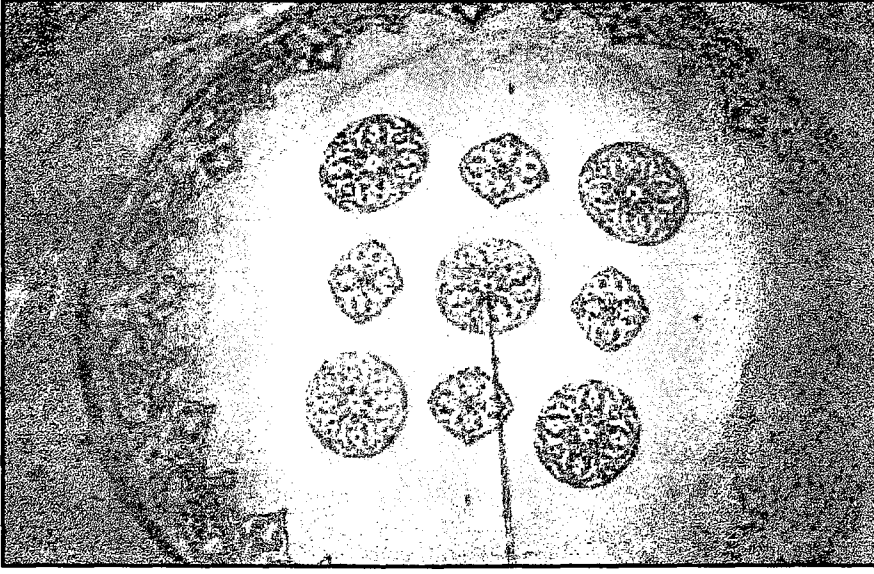
² Niyaz, Bektaşîlerde, ibadet sırasında, baş önde, sol ayak parmağı sağ ayak parmağının üstünde ve eller önde kavuşmuş olacak şekilde yapılan bir harekettir. Deliorman'da niyaz, sandukanın öpülmesinin ardından alının sandukaya koyulması biçiminde gerçekleşmektedir. Türbeye girerken eşik ve kapının her iki yanı da öpülmektedir; ayrıca, sandukanın bulunduğu mekana girildiğinde, sandukaya sırt çevrilmediği ve mekandan geri geri yürüyerek çıkıldığı gözlenmektedir.

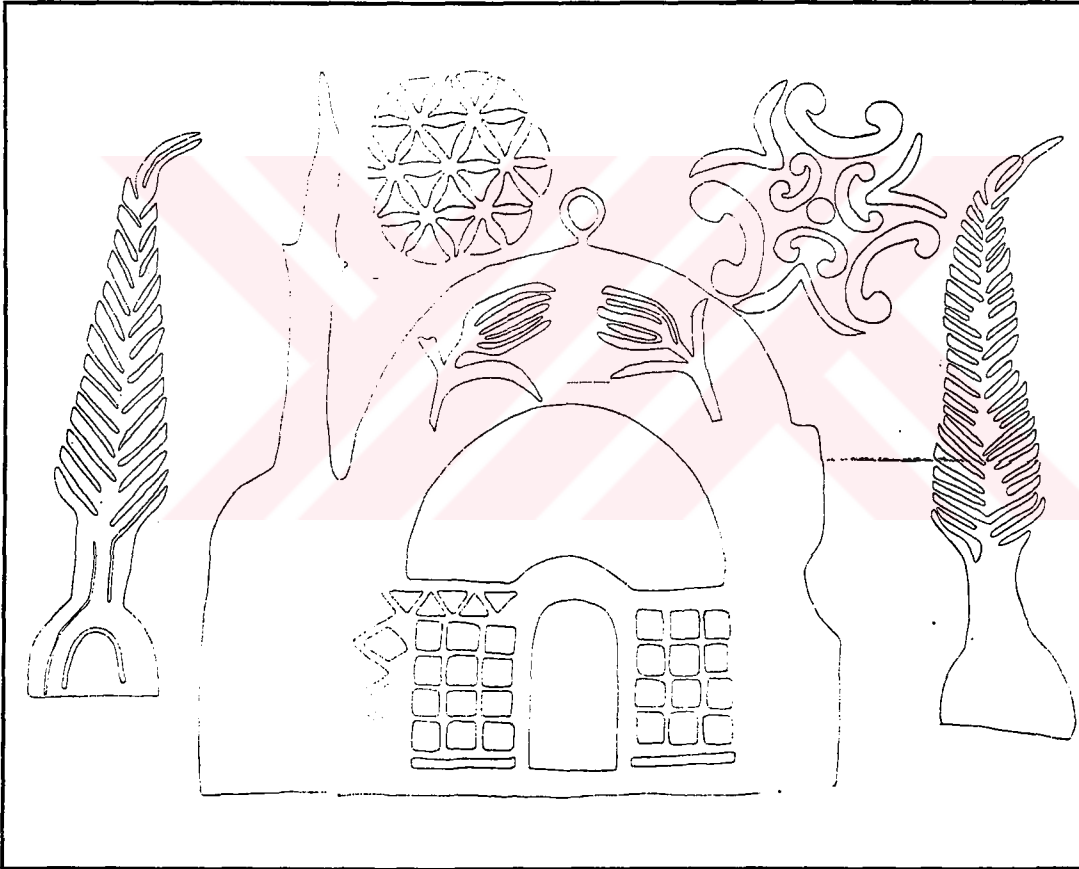
Şekil 4.22 Demir Baba türbesindeki "çifte vav"ların oluşturduğu Allah, Muhammed ve Ali yazıları [26, s.529]

Şekil 4.23. Demir Baba türbesi iç mekanı

Şekil 4.24. Demir Baba türbesi kubbe süslemeleri

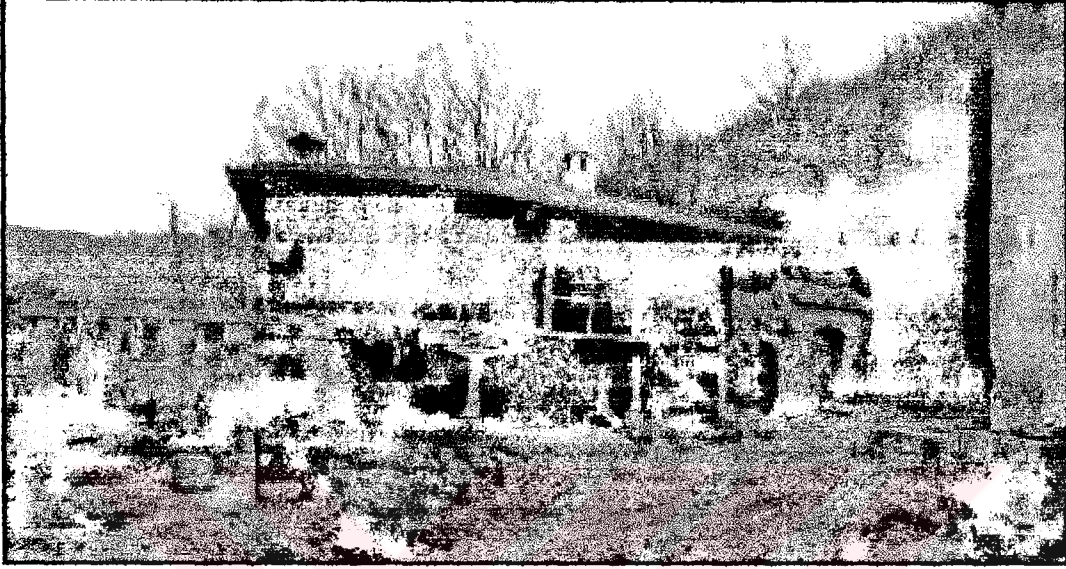

Şekil 4.25. Demir Baba türbesini çevreleyen duvarda bulunan cami tasviri

Türbenin içinde ve cephesinde rutubet izleri vardır, ayrıca duvarlarda çok sayıda çatlak ve kırıklara rastlamak mümkündür. Türbeyi çevreleyen ve bir kısmı istinat duvarı işlevi gören, taş duvar onarılmadığı için yıkılma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Taş duvarı oluşturan bazı taşların üzerinde çeşitli rölyefler yer almaktadır

(Bkz.Şekil 4.25). Bunlarda selvi ağaçları, çiçek rozetleri, cami¹, lale ve ibrik motifleri ayırt edilebilir.

Duvarların çevrelediği alanın içinde kalan misafir evi, ahşap bir yapıdır (Bkz. Şekil 4.26). Günümüzde bu bina, Bulgar hükümetine bağlı Müzeler Müdürlüğü tarafından kullanılmaktadır. İki odalı olduğu söylenen misafir (mihman) evinin içine girilememiştir.

Şekil 4.26. Demir Baba türbesi avlusunda bulunan misafir evi

Türbeyi çevreleyen taş duvar, bir kapıyla ormanlık ve kayalık alana açılmaktadır. Tekkeye inen yollardan bir tanesi kayalık alandan geçmektedir. Bu yoldan inerken üç mağaranın girişini görmek mümkündür. Sözlü kaynaklara göre, tekke inşa edilmeden önce bu mağaralarda cem ibadeti yapılmış ve semah dönülmüştür.

Osmanlı döneminde geniş arazilere sahip olan tekke, birçok Bektaşî dervişininin yetiştirildiği bir yer olmuştur. Günümüzde tekkenin Babai tekkesi olduğu söylenmekte ve ibadet için tekke alanına çoğunlukla Babailer gelmektedirler. Tekkeye yakın yerleşim bölgelerinde çok sayıda Babai ve Bektaşî nüfus olduğu için, bu alan hala sıklıkla ziyaret edilmektedir. Bu olgu, günümüzde Demir Baba'nın Deliorman'da en çok adı geçen Bektaşî (Babai) ereni olmasının sebeplerinden biridir.

¹ Cami tasvirli mezar taşlarına Ege bölgesinde, özellikle XVIII-XIX. Yüzyıllarda rastlanmaktadır [40, s.1]. Demir Baba Tekkesi'ni çevreleyen duvar üzerindeki cami tasvirlerinin de söz konusu yüzyıllara ait olma olasılığı yüksektir.

4.3 Kızana Tekkesi

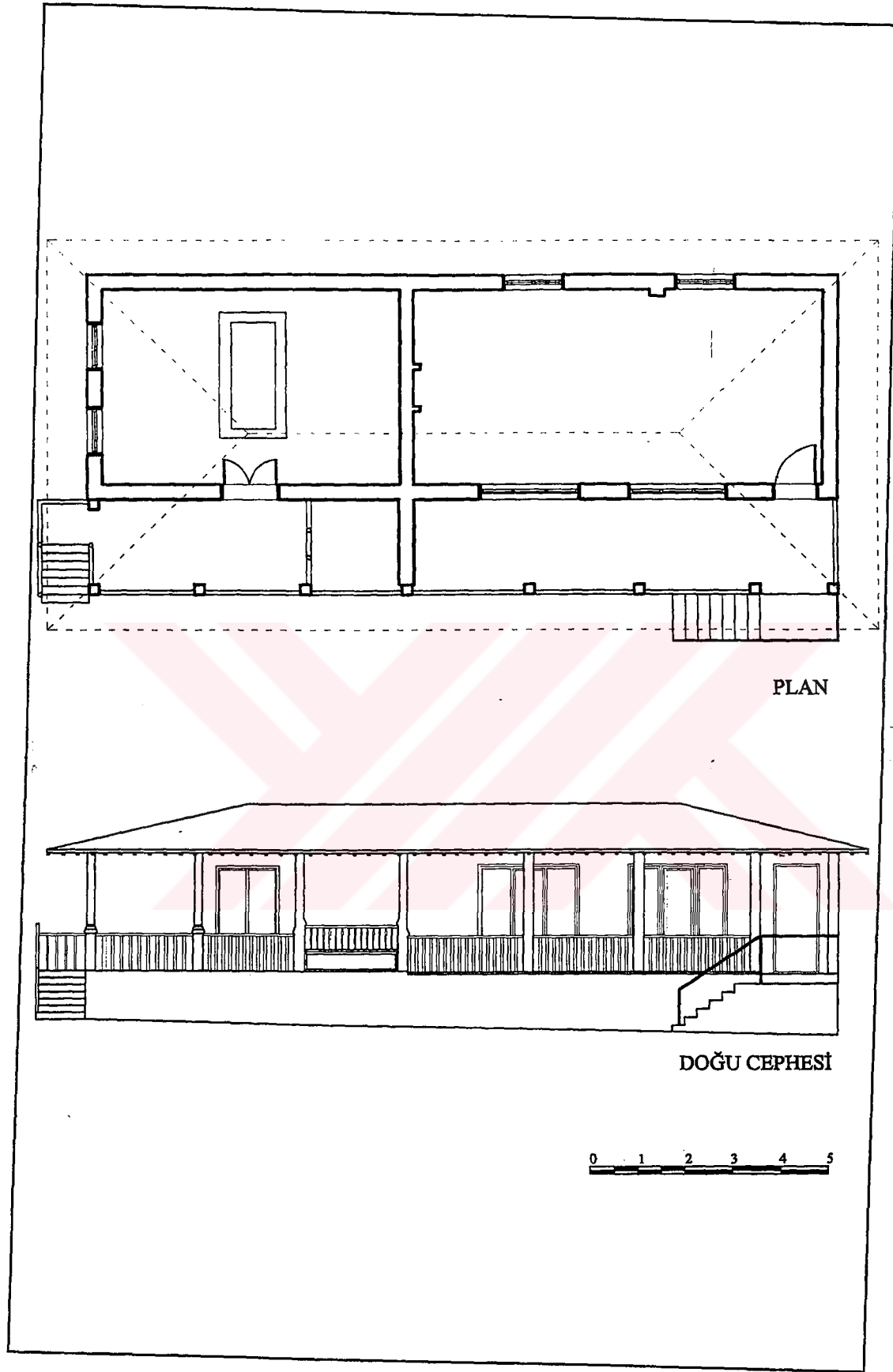
Tekke, Tırgovişte (Cuma) kentinin yakınlarındaki Momino köyünün girişinde bulunmaktadır (Bkz.Ek-1). Momino köyünün nüfusunun tamamı Bektaşidir. Bölgede 1987 yılında bulunan Mahiel Kiel, Momino köyünde 60 ailenin yaşadığını belirtmektedir [41, s.113]. Tekkede; misafir evi, yemek pişirme yeri, meydana ve türbe yer almaktadır [Bkz.Şekil 4.28]. Günümüzde misafir evinde, tekkeye bakmakla görevlendirilen bir aile oturmasından dolayı bu binanın içine girilememiştir. Şekil 4.27'de yer alan plan ve görünüş krokisi meydana ve türbeye aittir. Kızana tekkesi ile ilgili olarak sınırlı sayıda kaynağa ulaşılabilmektedir. Diğer ahşap Bektaşî tekkeleri gibi bu tekke de araştırmacıların ilgisini çekmemiştir.

4.3.1 Tekkenin Tarihçesi

Kızana'nın Deliorman'da XVI. yüzyılda bir kadın derviş olduğu, Demir Baba vilayetnamesine dayanarak söylenebilir [23, s.26]. Kızana tekkesinin kuruluşu Kiel'a göre XVI. yüzyıla dayanmaktadır [41, s.113]. Kızana'nın yaşamı ve kişiliği ile ilgili herhangi bir bilgiye, Demir Baba vilayetnamesi dışında, hiçbir kaynaktan rastlanmamıştır. Bu vilayetnameye göre, Kızana nişanlı bir kız iken, kendisini "Hak yoluna" vermeyi seçmiş ve hiç evlenmemiştir [23, s.26]. Ancak nişanlısını akrabasıyla evlendirmiş ve onları da tekkeye almıştır. Kızana'nın Akyazılı Sultan ve Kıdemli Baba ile çağdaş olduğu ve sıkça görüştüğü anlaşılmaktadır [23, s.26-27].

Anadolu'da zaviyesini veya tekkesini kuran bir çok kadın dervişin olduğu görülmektedir.¹ Aşıkpaşazade'ye göre, bu kadın dervişler, başlangıcı Kadıncık Ana'ya uzanan "Bacıyan-ı Rum" grubunu oluşturmuştur [17, s.302-303]. Melikoff'a göre, kadın dervişlerin isminde bulunan Ana adı, Kadıncık Ana'ya itafen verilmiştir ve onurlandırıcı bir kelimedir [2, s.142-143].

¹ Ömer Lütfi Barkan'ın ulaştığı kayıtlara göre Anadolu'da kadın dervişlerin adıyla kayıtlı Bektaşî zaviyelerden bazıları şunlardır: Ahi Ana Zaviyesi (Menteşe Defteri-Kanuni Sultan Süleyman dönemi) [17, s.320], Manisa'da Kızbacı Dede Zaviyesi (Saruhan Defteri-Kanuni Sultan Süleyman dönemi) [17, s.323], Sakari Hatun Zaviyesi (Saruhan Defteri Kanuni Sultan Süleyman dönemi) [17, s.323], Hacı Fatma Zaviyesi (740 nu'lu Kütahya Evkaf defteri-Kanuni Sultan Süleyman dönemi) [17, s.313].

Şekil 4.27. Kızana tekkesi plan ve görünüş krokisi

Şekil 4.28. Kızana tekkesi genel görünüşü

Deliorman'da yaşamış olan Kızana, bu bölgede günümüzde bilinen tek kadın-derviştir. Kızana da, Demir Baba, Akyazılı Sultan, Otman Baba, Denizlerli Ali Baba ve Musa Baba gibi Deliorman'daki Babai nüfusu tarafından Babai dervişi olarak bilinmektedir. Kiel'ın Kızana tekkesini Bektaşî tekkesi olarak tanımlaması aslında yanlış değildir, çünkü Deliorman'daki diğer Bektaşî tekkeleri gibi Kızana tekkesini de, padişahların ve paşaların kovuşturmalarından uzak tutmak için Bektaşî sıfatı verilmiş olması mümkündür.

Tekkede, türbe kapısının üzerinde bulunan kitabede, tekkenin 1855-56 yıllarında onarıldığı belirtilmektedir [41, s.113]. Kanitz 1880'li yıllarda Deliormanı gezerken Kızana tekkesini ziyaret etmiştir. Tekkeye ulaşmaya çalışırken palamut ağaçları ile dolu gür bir ormandan geçmiştir [27, s.299]. Tekkede görüştüğü kişinin derviş Hacı Mehmet olduğunu söyleyen Kanitz, Kızana'nın gerçek adının Fatma olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Kanitz, 1856'ya kadar Kızana'nın türbesinin ve meydanevinin olduğu binanın varolmadığı, bu yapının o yıl inşa edildiğini iddia etmektedir [27, s.299]. Türbe ve meydanevinin bulunduğu binadaki kitabe 1856'da yapılan onarımdan söz etmektedir, ancak bu tarihte tekkeye yeni bazı ilaveler de yapılmış olabilir. Demir Baba vilayetnamesinde, Akyazılı Sultan ve Kıdemli Baba'nın çağdaşı olarak yansıtılan Kızana'nın, daha o dönemde (XV.-XVI.yüzyıl) etkinliği olan bir kadın-derviş olduğu anlaşılmaktadır [23, s.26]. Kiel'ın türbe ve tekkeyi XVI.yüzyıla tarihlendirmesi, Kanitz'in verdiği tarihle yan yana getirildiğinde, doğruya daha yakın görünmektedir.

Demir Baba tekkesi ve Akyazılı Sultan tekkesinden farklı olarak, günümüzde Kızana tekkesi Hristiyanlar tarafından ziyaret edilmemektedir.

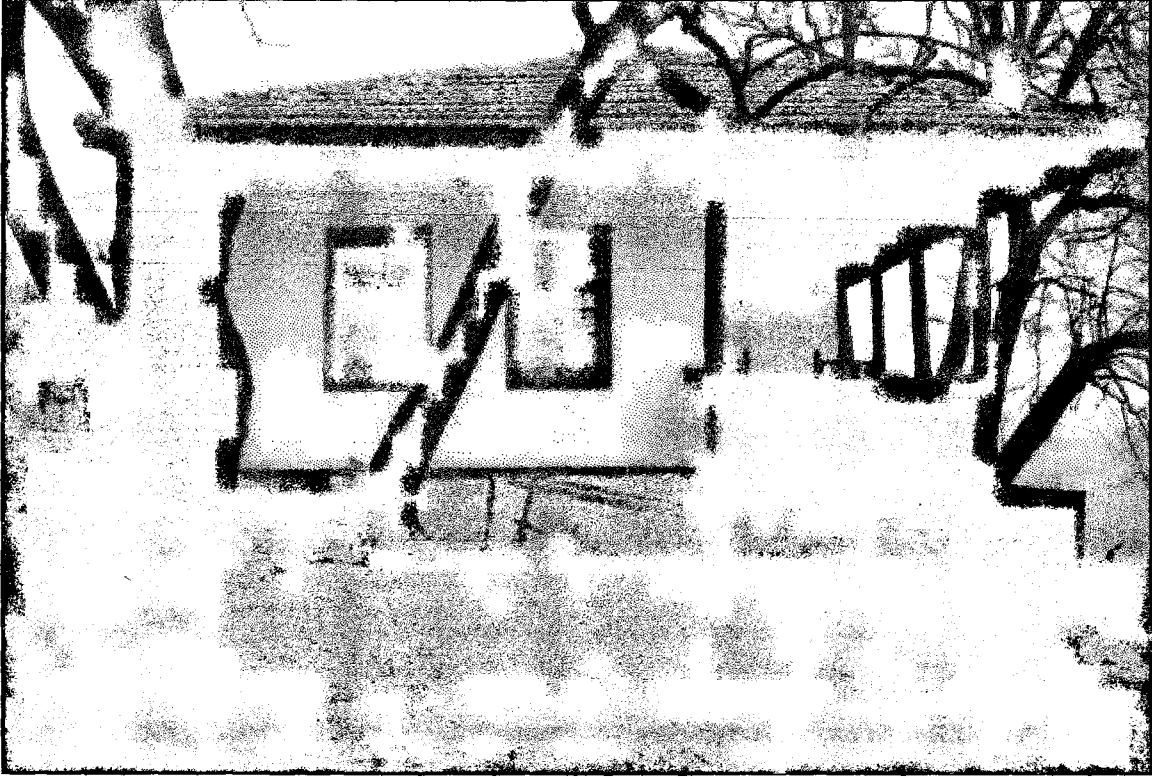
4.3.2 Tekkenin Mimari Özellikleri

Tekke Momino köyünün girişinde, Tırgovişte şehrine hakim bir tepeye konumlanmıştır. Kızana'nın türbesi ve cem ibadetinin yapıldığı meydanevi bir duvarla birbirinden ayrılmıştır. İki mekan aynı binada yer almaktadır (Bkz. Şekil 4.27). Tekke binaları, Demir Baba ve Akyazılı tekkesindeki binalara oranla daha küçüktür. Bu olgu, Osmanlı döneminde burada yaşayan derviş sayısının, yukarıda adı geçen tekkelere oranla, daha az olduğunu düşündürmektedir.

Tekkenin mimari özelliklerini inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Şekil 4.27'de görülen plan ve görünüş birer kroki niteliğindedir ve detaylandırılmamıştır. Türbe ve meydanevi aynı binada yer almaktadır, ancak iki ayrı girişe sahiptir. Sandukanın bulunduğu türbenin iç mekanına girmeden önce dışarıya açık, ahşap dikmelerle çevrili, Türk evi'ndeki "hayat" denilen bölüme benzer, bir mekan vardır. Bu bölümde, zeminden yaklaşık 40 cm yüksekliğinde ve 1.70 m genişliğinde, bir platform (seki) bulunmaktadır (Bkz. Şekil 4.31). Tekkeye gelen Bektaşiler, türbe ibadeti esnasında, bu sekiye oturarak nefes söyler ve dualarını okurlar. Bu seki, Türk evi'ndeki "taht seki"yi anımsatmaktadır. Türbenin ahşap dikmeleri, korkuluğu ve bütün ahşaplar, yakın bir tarihte, yeşile boyanmıştır (Bkz. Şekil 4.29 ve 4.30).

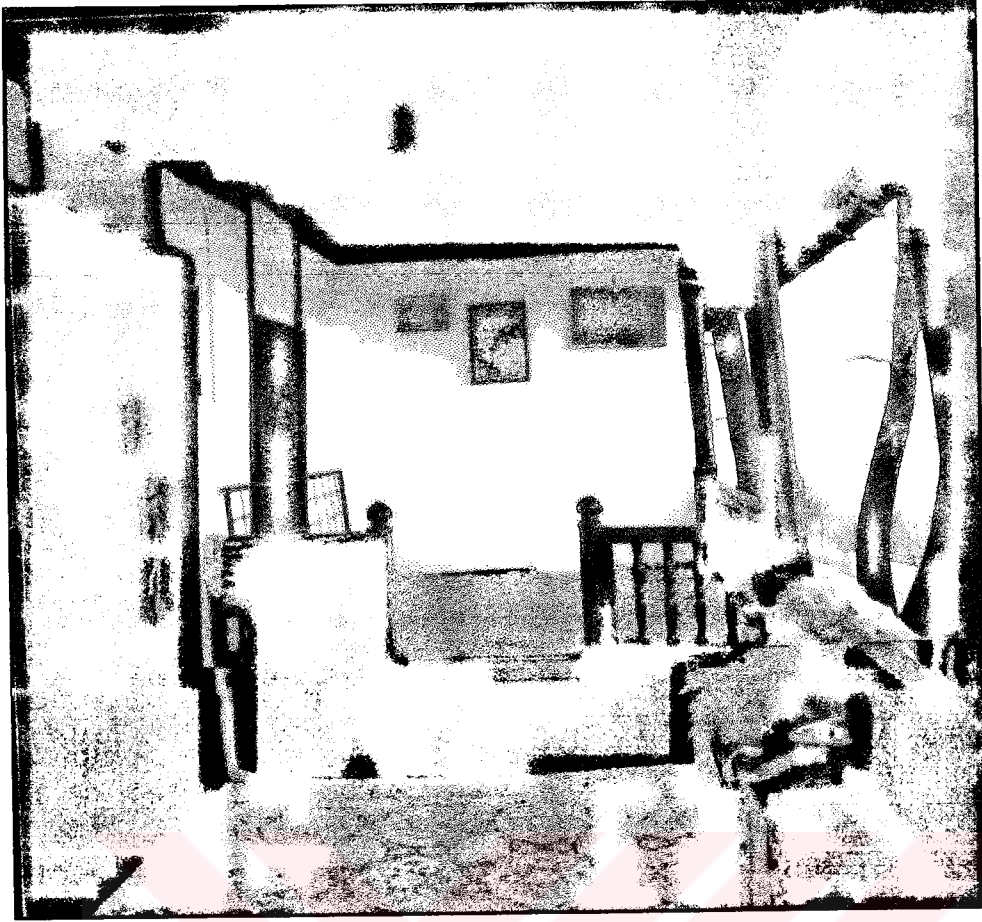
Şekil 4.29. Kızana tekkesi güneydoğu görünüşü

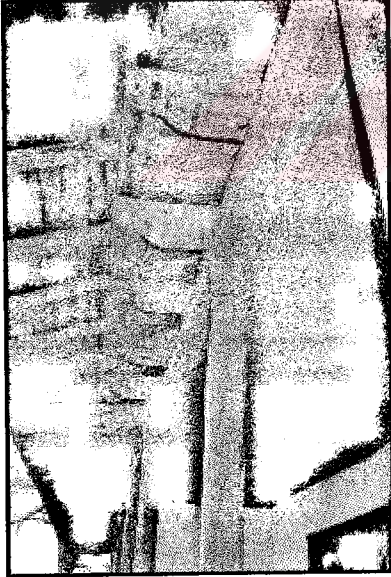
Şekil 4.30. Kızana tekkesi güney görünüşü

Sandukanın bulunduğu mekanın duvarlarına, pencere önlerine ve mekanın ortasında yer alan sandukanın üzerine, ziyaretçiler tarafından sayısız eşya bırakılmıştır. Bölgede herhangi bir tekkeye bu kadar çok eşyanın bırakıldığı gözlenmemiştir. Eşyaların çok büyük bölümünü gelinlikler oluşturmaktadır (Bkz. Şekil 4.33). Tekkeye bakmakla görevli hanımın anlattıklarına göre, kadınlar, evliliklerinin mutlu bir biçimde sürmesi için gelinliklerini orada bırakmaktadır. Kızana türbesini 40-50 yıl önce ziyaret eden insanlar, eşya bırakma geleneğinin o dönemde olmadığını söylemektedirler.

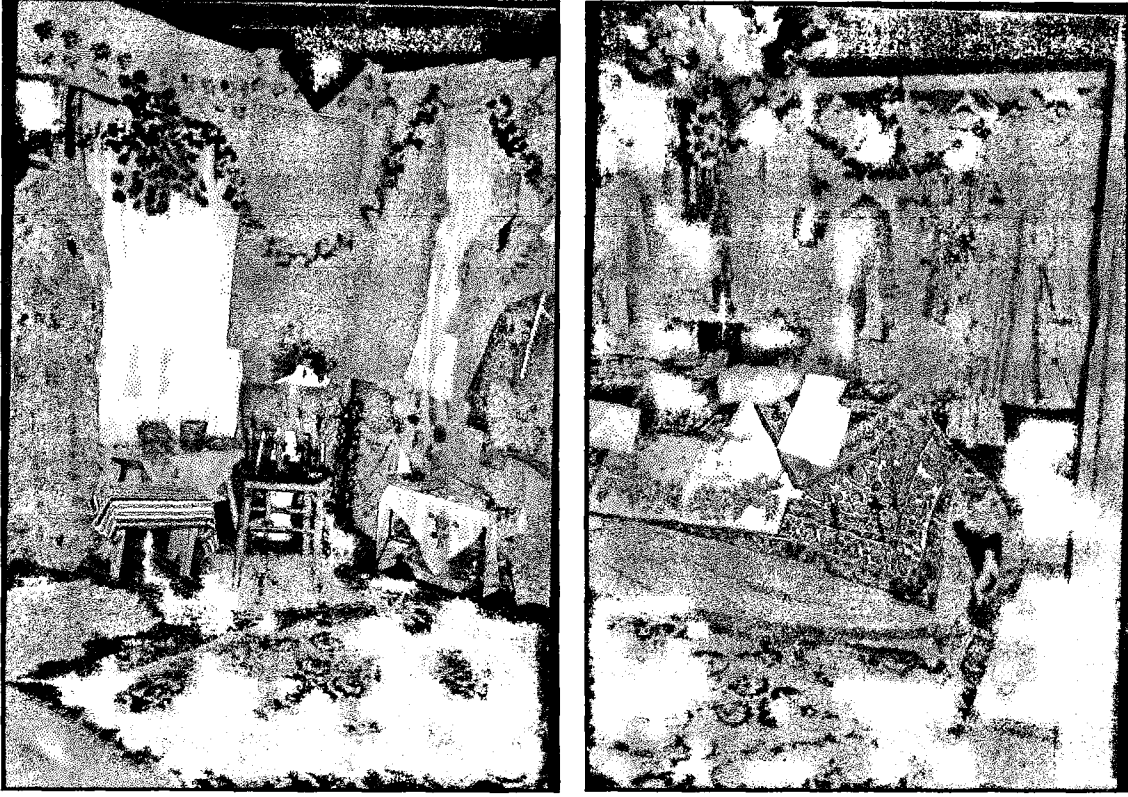
Meydanevine ayrı bir merdivenden çıkılarak ulaşılmaktadır. Meydanevinin önündeki, dışa açık, dikmelerle sınırlanan bölümden sonra iç mekana ulaşılmaktadır. Meydanevi bu yüzyılda sıkça tadilat görmüştür, duvarları yıktırılıp, tuğla ile örülmüştür, ayrıca orijinal pencere oranları korunmamıştır. Meydanevi'nin içinde, duvar kenarlarına koyun postları dizilmiştir. Ziyaretçiler cem ibadetlerini bu mekanda yapmaktadır. Ancak tekke Demir Baba tekkesine oranla çok daha az ziyaret edildiğinden, bu mekan yılda bir ya da iki kez kullanılmaktadır.

Şekil 4.31. Kızana türbesinin seki görüntüsü

Şekil 4.32. Kızana tekkesi saçak detayı

Şekil 4.33. Kızana türbesi iç mekan görüntüleri

Osmanlı mimarisinin XVI. yüzyıl ahşap yapı örneklerinden biri olan Kızana Bektaşî tekkesi, gördüğü özensiz ve bilinçsiz onarımlar sonucunda, büyük ölçüde orijinal görünümünü yitirmiştir. Tekke günümüzde de araştırmacıların ilgisini çekecek bir cazibeye sahip olmaktan uzak görünmektedir.

4.4 Mustafa Kanaat Baba Tekkesi

Tekke, Tolbuhin kentine yakın Aleksandria (Kapaklı) köyünden 1.5 km uzakta yer almaktadır [42, s.10] (Bkz. Ek-1). Ahşap olan bina günümüzde tamamen yıkılmıştır. Bu tekkeye, tamamen yok olmasına karşın, bu bölümde yer verilmesinin nedeni; yıkım öncesinde Bulgar mimar Toma Petrov ve Margos tarafından rölevesinin alınmış olmasıdır. Mustafa Kanaat Baba tekkesine ilişkin ulaşılabilen tek kaynak Petrov ve Margos'un makalesidir [42, s.10-14].

4.4.1 Tekkenin Tarihçesi

Tekkeye, adını vermiş olan Bektaşî dervişi Mustafa Kanaat Baba'yı konu alan bir vilayetname yoktur. Demir Baba ya da Otman Baba vilayetnamelerinde de adı

geçmemektedir. Bunun nedeni, Mustafa Kanaat Baba'nın bu iki Bektaşî ereninden daha geç bir dönemde yaşamış olması olabilir. Toma Petrov ve Ara Margos tekkeyi XVII-XVIII. yüzyıllara tarihlemekteler [42, s.13]. Bu bilginin doğru olduğu kabul edilirse, Mustafa Kanaat Baba'nın da XVII-XVIII. yüzyıllarda yaşamış olduğu düşünülebilir.

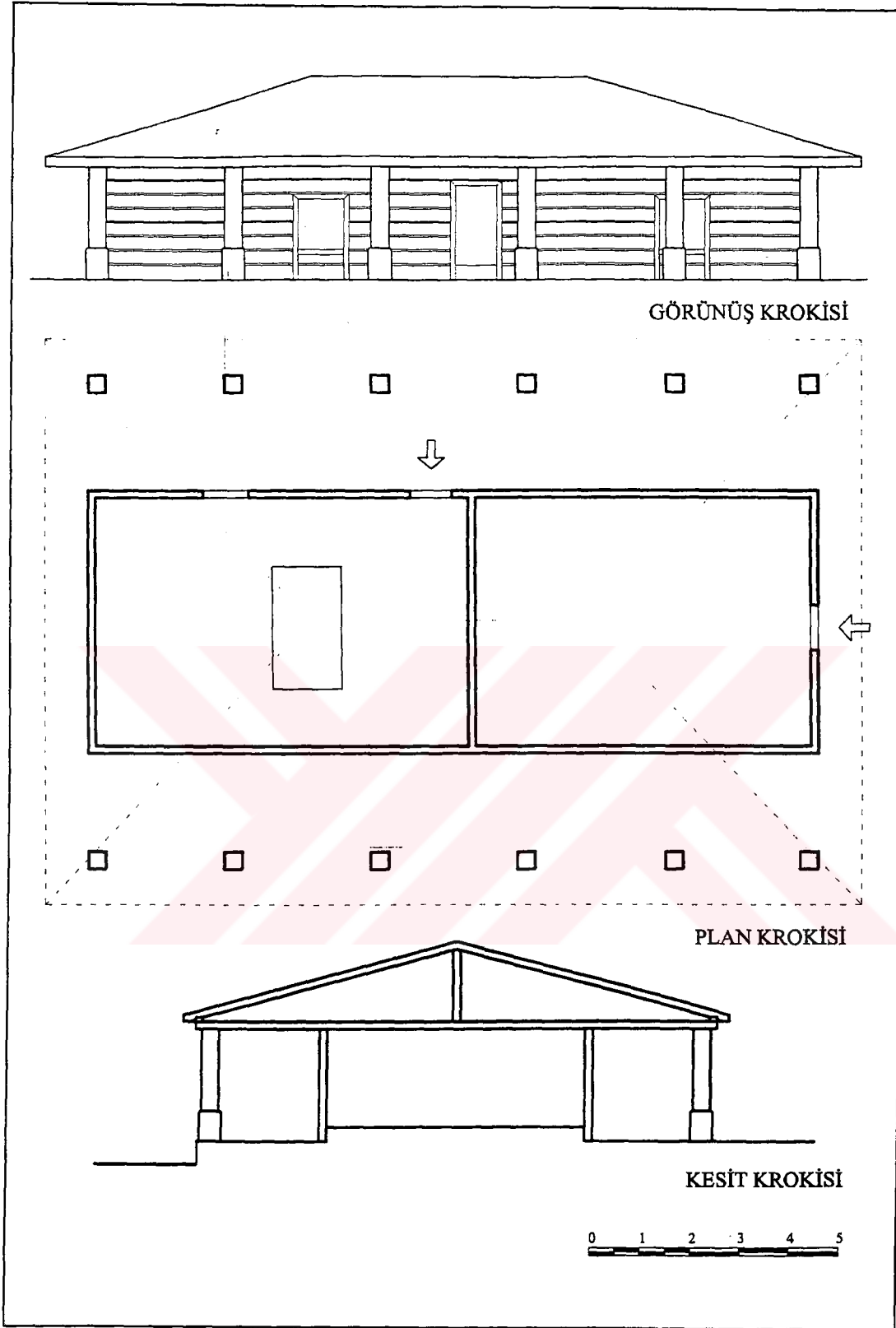
Bölgede yaşayan Bektaşîler, Mustafa Kanaat Baba hakkında çeşitli efsaneler aktarmaktadır. Demir Baba'ya benzer bir biçimde "dev bir adam" olarak tarif edilen bu Bektaşî ereni, anlatılara göre tekkesini kendisi, çok büyük tek bir ağaçtan yapmıştır. Kuşaktan kuşağa aktarılan efsanelerde, Mustafa Kanaat Baba'nın, insanların çok az yemekle doymalarını sağlamak gibi bir yeteneği olduğu; Demir Baba gibi, ağırlığından ötürü, yürüdüğü kayalarda ayak izlerinin kaldığı anlatılmaktadır [42, s.13].

Tekke 1960'lı yıllarda yıkılmasına değin, bölgedeki Bektaşîler ve Hristiyanlar tarafından düzenli olarak ziyaret edilmiştir. Petrov, Bektaşîlerin tekkeyi her yıl 6 Mayıs'ta ziyaret ettiklerini aktarıyor [42, s.13]. Bu tarih Hıdrellez kutlamalarının tarihidir. Aziz İliya'nın mezarı olarak kabul edildiği için, Hristiyanlar tarafından da her yıl 2 Ağustos tarihinde ziyaret edilmiş olan Mustafa Kanaat Baba tekkesi, Demir Baba ve Akyazılı Sultan tekkeleriyle birlikte, hem Bektaşîler hem de Hristiyanlar tarafından ziyaret edilmiş olan tekkeler arasındadır.

Mustafa Kanaat Baba tekkesinde 1956 yılında, daha sonra restore edilebilmesi için, tespit çalışmaları yapılmıştır [42, s.10]. Ancak çeşitli nedenlerden ötürü bu restorasyon gerçekleşmemiştir. Sonrasında yapıyla ilgilenmeye devam eden Petrov ve Margos, 1956 yılında yaptıkları çalışmalardan yararlanarak, tekke binasının orijinal görünümünü çizmişlerdir. Şekil 4.34'de görülen plan, kesit ve görüşler tekkenin restitüsyon denemeleridir [42, s.10].

4.4.2 Tekkenin Mimari Özellikleri

Günümüzde var olmayan Mustafa Kanaat Baba tekkesi; plan, kesit ve görünüş çizimleri dikkate alınarak incelenmiştir. Tekkenin herhangi bir fotoğrafına ulaşamamıştır.

Şekil 4.34. Mustafa Kanaat Baba tekkesinin plan, kesit ve görünüş krokisi, [42, s.10]

XVII.-XVIII. Yüzyıllarda inşa edildiğı tahmin edilen, türbe ve meydanevinin bulunduğu binanın strüktürü ahşaptır. Petrov ve Margos'a göre, bina palamut

ağaçlarından kesilen kalın kalasların üst üste konması ve dairesel kesitli kolonlarla bu kalasların bağlanması yoluyla inşa edilmiştir [42, s.10]. Yazarlar, binanın bazı birleşim detaylarında dökme demirden yapılan çivilerin kullanıldığını belirtmektedir [42, s.10].

Mekanların yerleşimi açısından, Mustafa Kanaat Baba tekkesi ile Kızana tekkesi ile büyük benzerlik göstermektedir. Her iki yapıda da uzun dikdörtgen bir mekan ikiye bölünerek, meydanevi ve türbe mekanlarını oluşturulmuştur. Yine her iki yapı da ahşap kütüklerin ve kalasların üst üste konması yoluyla inşa edilmiştir; ancak Kızana tekkesinin duvarları dıştan ve içten sıvandığı için orijinal görünümünü yitirmiştir.

Erken Osmanlı mimarisinde, yığma ahşap olarak inşa edilen camilerin varlığına işaret eden Ayverdi'ye göre, bu camiler ormanların çok olduğu bölgelerde ve yaylalarda yer almaktadır¹ [43, s.120]. Büyük kentlerden çok köylerde yada birkaç köye hizmet edecek şekilde inşa edilen bu camiler [43, s.120], aslında Deliorman'daki Bektaşî tekkeleri gibi, kırsal alan camileri olarak düşünülebilir.

Mustafa Kanaat Baba tekkesi olan binanın, çatı saçakları dahil edilmeden, dış ölçüleri 14,6 m x 5,4 m'dir [42, s.10]. Binanın kuzey tarafında yer alan türbe mekanının ölçüleri 7,9 m x 5,1 m'dir. Bu mekana doğudan girilmektedir. Güneye bakan meydanevinin ölçüleri 6,65 m x 5,1 m'dir. Her iki mekanda da 1956 yılında ölçülen yaklaşık yükseklik 2 m'dir [42, s.10].

Meydanevinin, batı duvarında iki adet dikdörtgen, ahşap oyma pano bulunmuştur. 1 m x 0,95 m ölçüleri olan panonun üzerine, zülfikar'ı tutan bir el, selvi ağacı motifi ve üzerinde iki mumluğun durduğu bir sanduka oyulmuştur. Mumlukların arasında yedi yapraklı bir çiçek motifi yer almaktadır. Ölçüleri 1,1 m x 0,95 m olan diğer panoda, iki selvi ağacı oyulmuştur [42, s.11].

Türbe ve meydanevini ayıran duvar, ahşap konstrüksiyonlu hımiş bir duvar olarak tarif edilmektedir [42, s.12]. Ayrıca duvarın meydanevi tarafında bir ocağın bulunması olasılığından söz edilmektedir. Tekke binasının uzun olan duvarlarından

¹ Bu camilerden günümüze ulaşan çok az sayıda yapı vardır. Bunlardan bazıları şunlardır: Büyük Kaynarca'da Şeyh Muslihiddin cami, Büyük Tersiyé köyünde Orhan Gaazi cami, Emir Ali köyünde Orhan Gaazi cami, Geriş köyünde Orhan Gaazi cami, Kandıra'da Akçakoca cami ve türbesi [43, s.123, 125, 126, 128, 131].

yaklaşık bir metre ötede çatıyı destekleyen dikmelerin bulunduğu ve ahşap konstrüksiyonlu çatının bu dikmelerin de dışına uzanarak tüm binayı örttüğü belirtilmektedir [42, s.12].

Mustafa Kanaat Baba tekkesinin bu bölgede kurulmuş olmasının nedeni yakınlardan geçen Ayazma deresidir [42, s.12]. Tekkede XVII.-XVIII. yüzyıllarda başka ne tür yapıların olduğu konusunda bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak tekke, büyük olasılıkla, dervişlerin barındığı "*iç odalar*" olarak bilinen mekanlardan, misafir evi/evleri ve yemek pişirme yeri gibi mekanlardan oluşmakta idi.

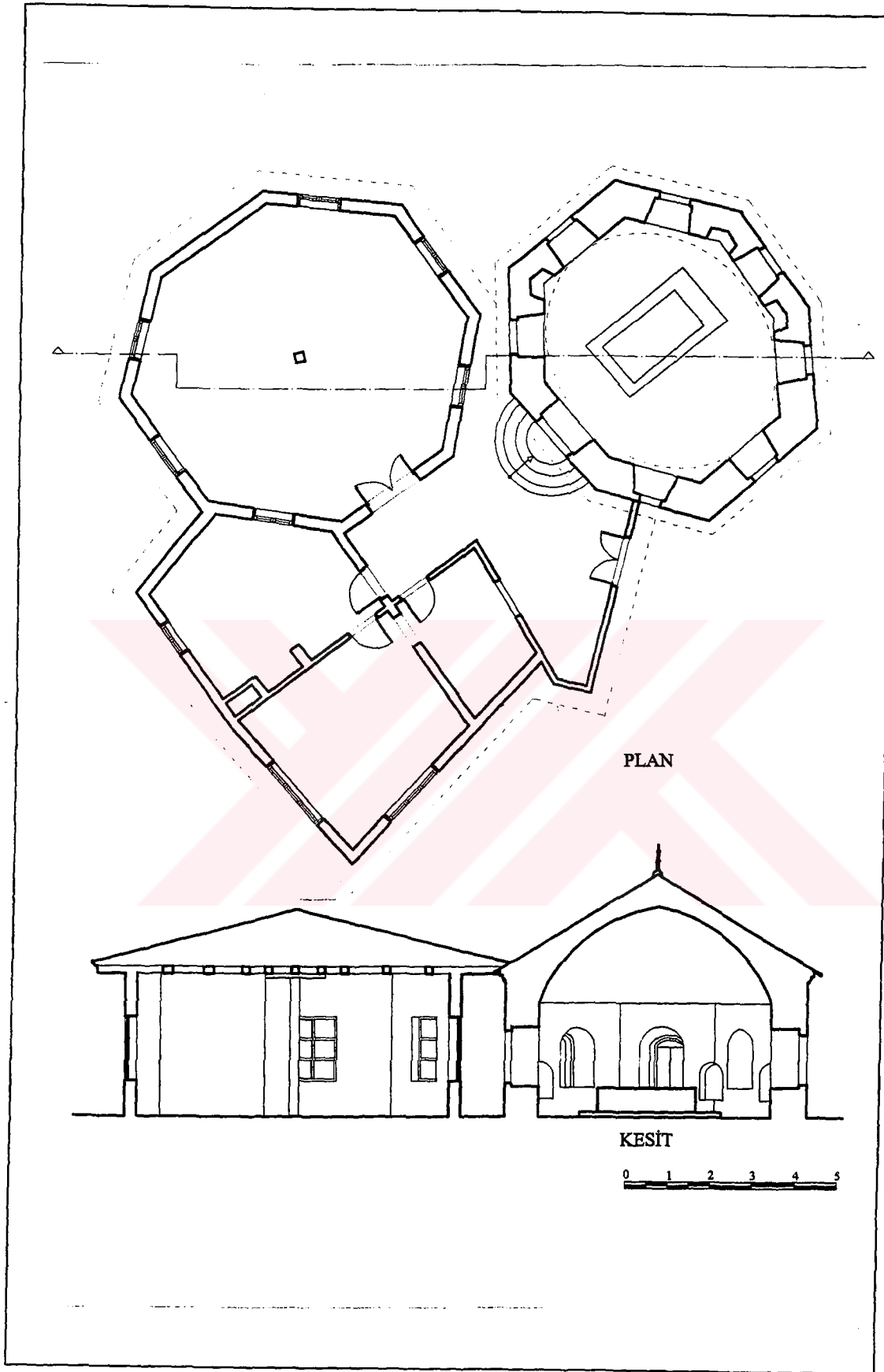
4.5 Softa Baba Tekkesi

Tekke, Tuna nehrinin kıyısında yer alan Tutrakan şehrinin tepelerinden birine konumlanmıştır. Softa Baba tekkesi ile ilgili hiç bir inceleme yapılmamıştır. Adı, Müstecib Ülküsal'ın kitabında, Kuzeydoğu Bulgaristan'daki Bektaşî tekkeleri bölümünde geçmektedir, ancak hakkında bilgi verilmemiştir [44, s.144].

4.5.1 Tekkenin Tarihçesi

Tekke ile ilgili tarihsel bir bilgiye ulaşılamamıştır. Özel mülkiyet niteliği taşıyan tekke binası, sahibinin aktardıklarına göre, iki yüzyıl önce inşa edilmiştir. Güvenirliği tartışılabilecek bu bilginin doğru olduğu kabul edilecek olursa, tekke XVIII. ya da XIX. yüzyıllara tarihlenebilir. Tekkenin yapılış tarihi konusunda sağlıklı bir bilgi kaynağı oluşturabilecek, türbe kapısı üzerindeki kitabenin, sıvanmış olması, okunmasına engel olmaktadır.

Yapının sahibi olan aile, Bektaşî olup, tekkenin "*iç odalarından*" bir bölümünde yaşamaktadır. Günümüzde tekkenin odalarından biri cemevi olarak kullanılmaktadır. Burada yaşayan ailenin aktardıklarına göre, Tutrakan belediyesi defalarca, onlardan tekke binasını ve arazisini satın almak istemiş ve baskı uygulamıştır. Belediye, bu baskının nedenini, o araziye açık otopark yapmak istemesi ile açıklamaktadır.

Şekil 4.35. Softa Baba Tekkesi'nin Plan ve kesit krokisi

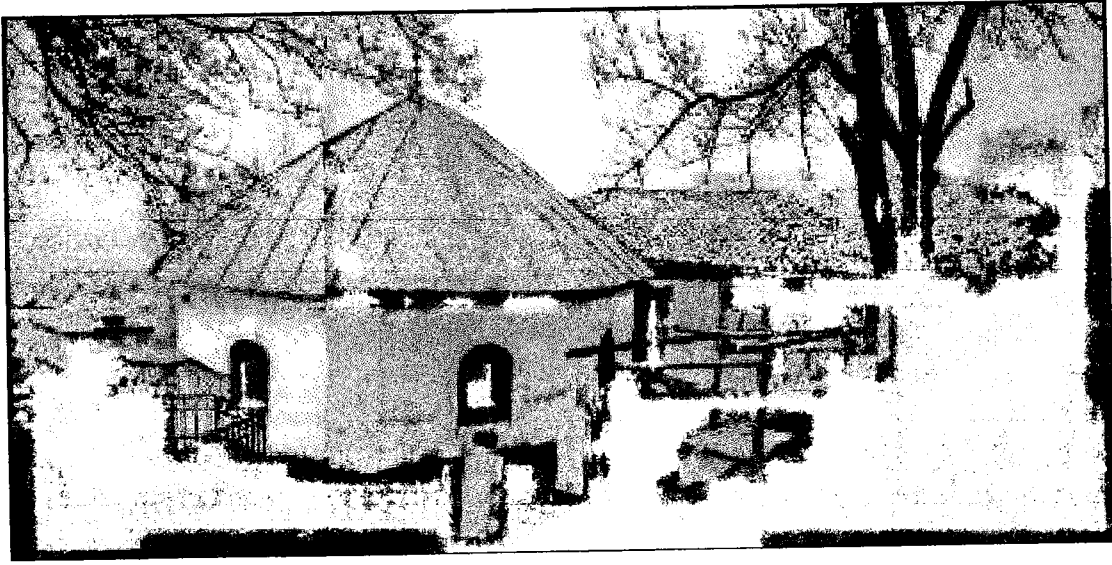
Tekke Hristiyanlar tarafından ziyaret edilmemektedir. Ayrıca Babailer de bu tekkeye çok sık gelmemektedir. Sözlü kaynakların, kuruluşundan bu yana bir Bektaşî tekkesi olduğunu aktardıkları bu yapının mekansal özellikler bakımından yukarıda incelenen tekkelerden farklı olduğu görülmektedir.

4.5.2 Tekkenin Mimari Özellikleri

Tutrakan kentinin içinde yer alan Softa Baba tekkesi bu konumuyla, yukarıda incelenen kırsal alan tekkelerinden ayrılmaktadır. Bu olgu, Bektaşî tarikatına ait Softa Baba tekkesinin, merkezi yönetimden baskı görmediğini düşündürmektedir. Oysa yukarıda adı geçen tüm Deliorman tekkeleri resmi belgelerde ve birçok kaynakta Bektaşî tekkeleri olarak yazılmalarına karşın burada yaşayan halk tarafından Babai tekkeleri olarak bilinmektedir.

Softa Baba tekkesi; asitane binası, türbe binası ve asitane binasına bitişik olarak inşa edilen iç odaların bulunduğu binadan oluşmaktadır (Bkz. Şekil 4.35.). Türbe ve asitane binası birbirine çok yakın inşa edilmiştir, ancak bu iki yapı bağımsızdır (Bkz Şekil 4.36). Düzgün kesme taştan yapılan sekizgen türbe binasının duvar kalınlığı yaklaşık 75 cm olarak ölçülmüştür. Yukarıda incelenen türbelerle karşılaştırıldığında, Softa Baba türbesinin iç mekandaki aydınlık düzeyi ve türbenin bir bütün olarak dışa dönüklüğü dikkat çekicidir. Yapıda pencere alanlarının (her duvarda bir adet), dış duvar alanlarına oranının, diğer tekkelerdekinden daha büyük olduğu görülmektedir (Bkz. Şekil 4.37). Türbenin üç köşesinde, duvarlara gömülü üç dolap yer almaktadır. Bina dıştan, külaha benzer, sekizgen biçimli piramidal bir çatı ile örtülmüştür, ancak iç mekandaki örtü kubbedir. Türbenin kapısına dört basamakla ulaşılmaktadır. Kapının her iki yanında, taş duvara beş kollu yıldız şekli oyulmuştur (Bkz. Şekil 4.38).

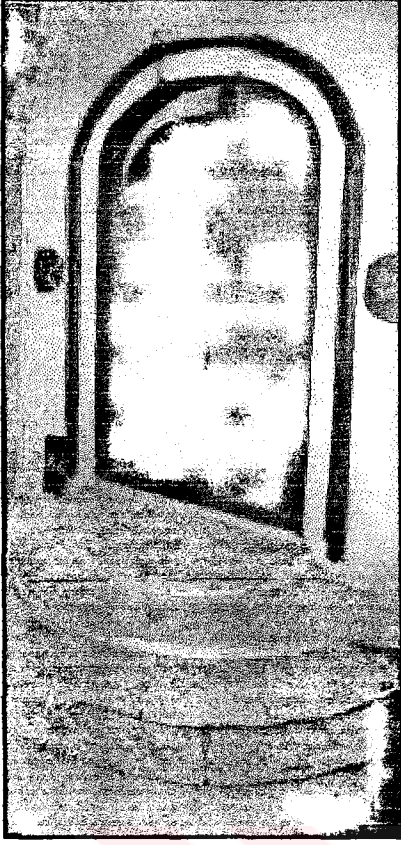
Türbenin içindeki sanduka yerden yükseltilmiş bir platformun üzerinde durmaktadır (Bkz. Şekil 4.37). *Bütün Bektaşî tekkelerinde olduğu gibi sandukanın başı batıya, ayak kısmı ise doğuya yönlendirilmiştir.* Tekke girişi doğu yönünde bulunmaktadır. Diğer tekkelerde olduğu gibi sandukanın başucunda Bektaşî Tacı durmaktadır; çevresindeki mumluklar yükseltilmiş platforma gömülü haldedir. Günümüzde lambaların konduğu, ahşap çitalardan yapılan beş kollu yıldız şeklindeki nesne, kubbenin ortasından, sandukaya doğru sarkıtılmıştır (Bkz. Şekil 4.37).

Şekil 4.36. Softa Baba tekkesi türbe ve asitane binası

Şekil 4.37. Softa Baba türbesi iç görünüşü

Şekil 4.38. Softa Baba türbesi kapısı

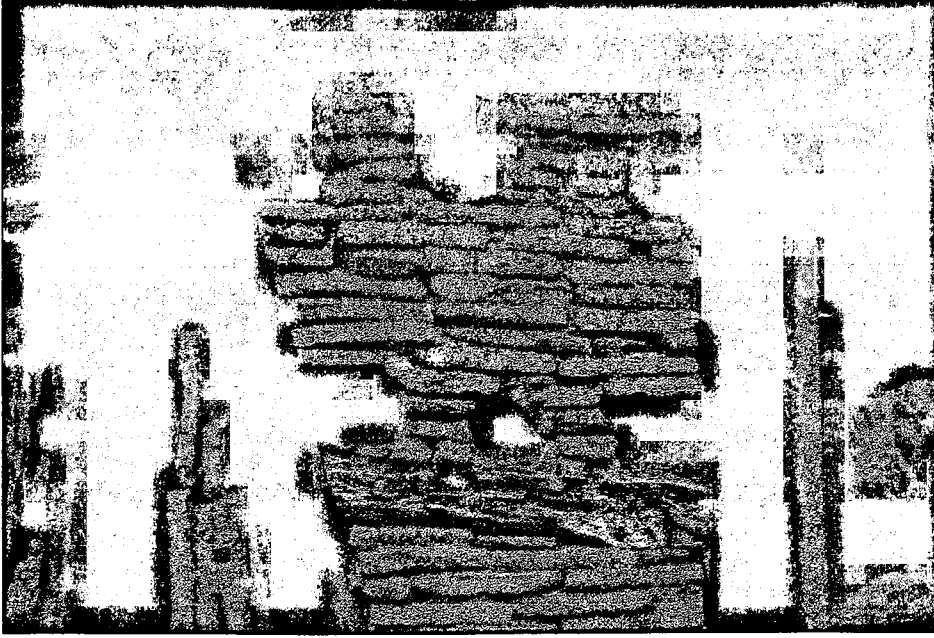
Şekil 4.39. Softa Baba tekkesi asitane binası

Binanın sıvanmış duvarları üzerinde herhangi bir bezeme yoktur, ancak geçmişte var olan bazı bezemelerin, bilinçsiz onarımlar sonucunda yok olmuş olabilecekleri de gözönüne alınmalıdır.

Asitane binası ahşap konstrüksiyonlu, sekizgen bir binadır (Bkz. Şekil 4.39). Duvarlar 20 cm genişliğindeki tuğlanın dolgu malzemesi olarak kullanılması ile oluşturulmuştur. İncelenen tekkelerin hiçbirinde görülmeyen bir özellik, duvarların içine her 7-8 tuğla sırasında olmak üzere, testiler yerleştirilmiş olmasıdır (Bkz. Şekil 4.40). Bu testilerin; duvarı hafifletmek gibi konstrüktif bir işlevleri mi olduğu, yoksa akustik açıdan olumlu bir katkıda mı bulunduğu sorusu, kesin olarak cevaplanamamaktadır. Asitane binasını yıkılmaktan kurtarmak için, yapının sahibi kötü durumda olan duvarları tuğla ile yeniden örmüştür. Her duvarın ortasında 1,5 metre yüksekliğinde ve 1 metre genişliğinde birer pencere bulunmaktadır.

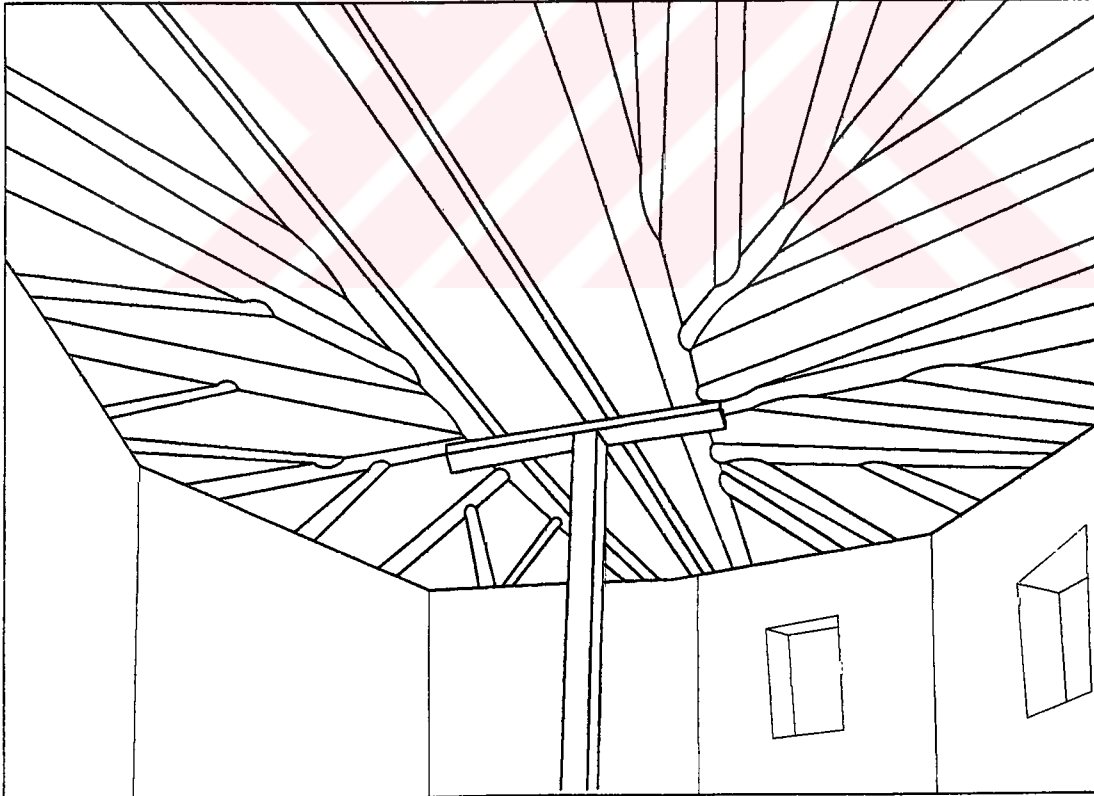
Yaklaşık 3,40 metre yüksekliği olan meydanaevinin ortasında bir ahşap dikme yer almaktadır. Bu dikme, herbiri sekiz metre uzunluğunda olan ve binayı bir ucundan diğerine geçen, çatının konstrüksiyonunu oluşturan, üç ahşap kütüğü taşımaktadır (Bkz. Şekil 4.41). Bu ahşap kolon aslında Bektaşî meydanının kutsal nitelik taşıyan orta noktasını işaret etmektedir ve Bektaşî ritüelinin teknik dilinde "Dar-ı Mansur" adını almıştır [5, s.256]. Meydanevinin orta noktasını vurgulayan bu "darağacını" Merdivenköy Bektaşî tekkesindeki meydanda da görülebilir [35, s.321;45, s.70]. Deliorman Bektaşîlerince yapılan cem ibadetlerinde meydanın ortasına, Birlik çırağı, kurban edilen hayvanın eti, ekmek ve rakı koyulmaktadır. Cem ibadeti esnasında yapılan semah da, bu orta aksın etrafında dönülerek gerçekleştirilmektedir.

Softa Baba tekkesinin asitane binası günümüzde depo olarak kullanılmaktadır. Meydanevini ısıtmakta güçlük çeken yapı sahipleri, cem ibadetlerini daha küçük olan iç odaların birinde yapmaktadır. İçinde ocak bulunan oda ise mutfak olarak kullanılmaktadır. Cem ibadeti için kullanılan odaların alt katındaki iki odada tekkenin sahibi olan aile yaşamaktadır. İç odalar, türbe ve asitane binaları arasında kalan açık alan birkaç yıl önce kapatılmıştır.

Şekil 4.40. Softa Baba tekkesi asitane duvar detayı

Tekke kompleksindeki tüm binalar bilinçsiz yapılan onarımlar geçirmiştir. Gelecekte binayı yıkmayı planladığı iddia edilen Tutrakan belediyesinin bu kararı uygulanması halinde, bu binanın detaylı bir inceleme yapılmadan yok olacaktır.

Şekil 4.41. Softa Baba tekkesi asitane binası iç mekan perspektifi

4.6 Musa Baba Tekkesi

Tekke, Novi Pazar (Yeni Pazar) kentine bağlı İzbul köyünün 1,5 km kuzeyinde, ormanlık bir alanda bulunmaktadır (Bkz. Ek-1). Hakkında hiçbir yayına ulaşamayan tekke, günümüzde ormanı satın alan Bulgar bir politikacının mülkiyetine geçmiştir.

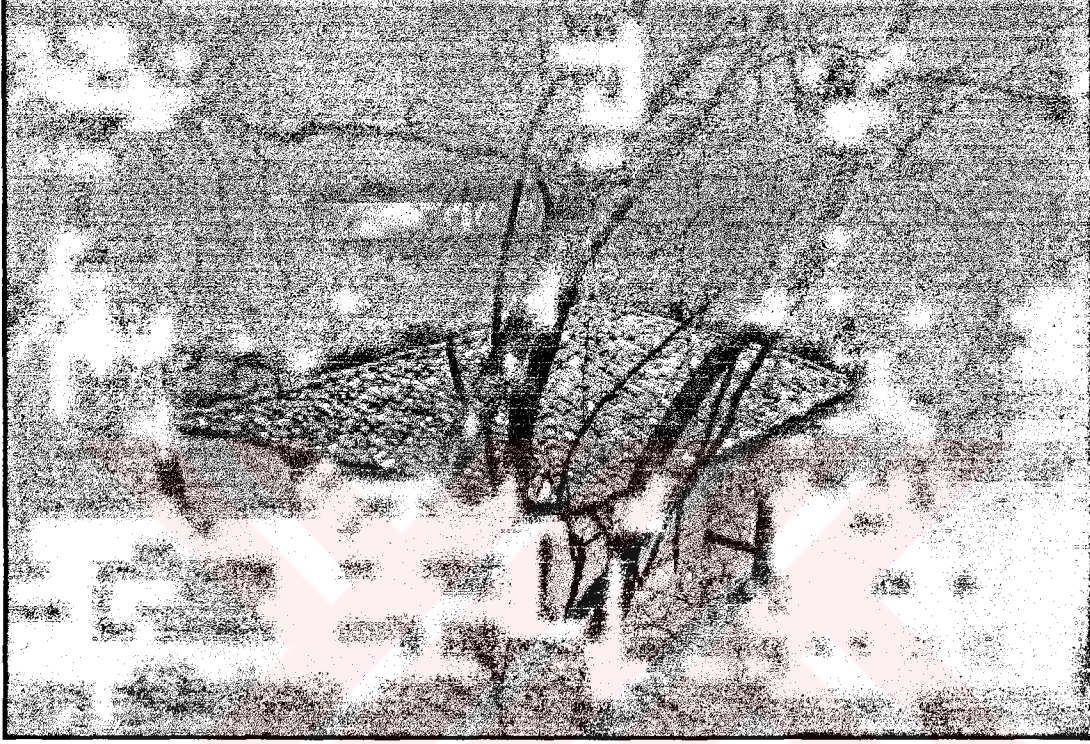
4.6.1 Tekkenin Tarihçesi

Tekke binalarından geriye kalan yapılar yalnızca Musa Baba'nın türbesi ve ondan 100 metre kadar uzakta bulunan taş bir çeşmedir. Kitabeleri bulunmayan türbe ve çeşmenin yapım yılı hakkında, kesin bir bilgiye ulaşamamıştır. Musa Baba'nın sandukasını içinde barındıran türbe binası, bölgedeki Bektaşiler ve Babailer tarafından sıklıkla ziyaret edilmektedir. Bu yörede yaşayan Babailerin önde gelen velisi olan Musa Baba'nın adına cem ibadetlerinde sıkça rastlanmaktadır.

Deliorman'da günümüzde artık var olmayan, ancak yakın bir geçmişe kadar ayakta olan Musa Baba adına bir başka tekkenin daha varlığından söz edilmektedir [46, s.131]. Bu tekke Razgrad kenti yakınlarındaki, Tsirkvino köyünde inşa edilmiştir. Sözlü kaynaklara göre, tekke büyükçe bir alana konumlanmıştır. Tekke alanı üzerine devlet tarafından kurulan ve çevredeki tarım arazilerine hizmet veren yönetim ve barınma binaları, günümüzde halen "tekke" kelimesi ile anılmaktadır. Tsirkvino köyündeki Musa Baba tekkesini, Hristiyanlar da Aziz Simeon'un mezarı kabul ederek ziyaret etmişlerdir [46, s.131]. Yukarıda adı geçen İzbul köyü yakınlarındaki Musa Baba tekkesi ile Tsirkvino köyündeki artık var olmayan, ama aynı adı taşıyan tekkenin, aynı kişiye ait olup olmadıkları bilinmemektedir. Ancak Bektaşi ve Babai erenlerinden başkalarının da birden fazla türbe ve tekkeye sahip olabilecekleri görülmektedir. Bu erenlerden biri de, önceki bölümlerde adı geçen Sarı Saltık'tır. Sarı Saltık'ın, günümüzde yedi ayrı mezarı bulunmaktadır, ayrıca biri Varna'nın kuzeyinde, diğeri Babadağ'da (Romanya) olmak üzere iki tane tekkesi bulunmaktadır.

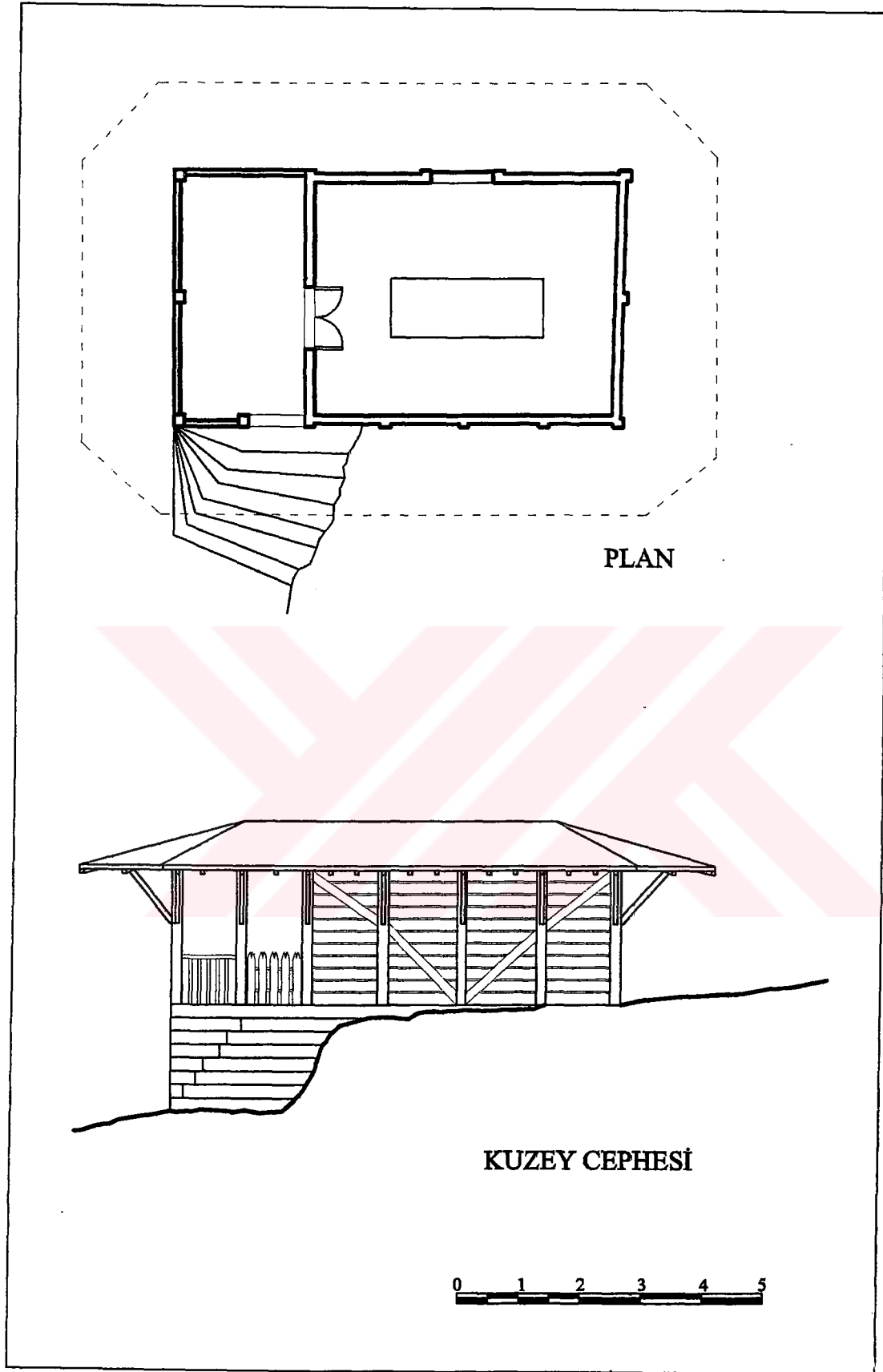
4.6.2 Tekkenin Mimari Özellikleri

Musa Baba tekkesinden geriye kalan, Musa Baba türbesi ormanlık bir alanın içinde yer almaktadır (Bkz. Şekil 4.42). Bina strüktürünü üst üste konmuş kütükler oluşturmaktadır, bu kütükler dıştan ahşap kolonlarla desteklenmiştir (Bkz. Şekil 4.44). Türbede en etkileyici öğelerden biri çatı saçaklarıdır; bina duvarından 1,5 metre dışarıya uzanmaktadır (Bkz. Şekil 4.45).

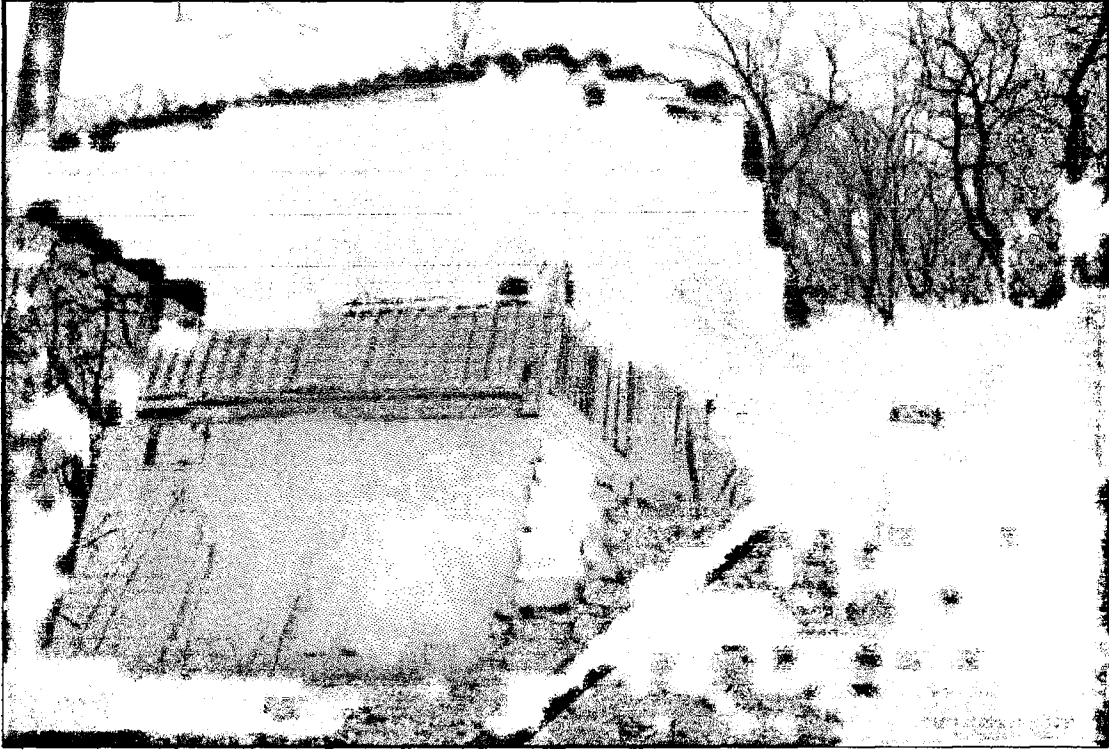

Şekil 4.42. Musa Baba tekkesi türbe binası

Türbe, bir kapalı bir de yarı açık, iki mekandan oluşmaktadır (Bkz. Şekil 4.43). Sandukanın bulunduğu kapalı mekana girmeden önce, merdivenlerle, yarı açık ve terasa benzer bir mekana ulaşılır. Sandukanın bulunduğu kapalı alan 2,15 metre yüksekliğinde küçük ve yalın bir odadır. Mekandaki tek pencere güney duvarında bulunmaktadır. Sandukanın başucunda üçer mumluk olan iki şamdan yer almaktadır (Bkz. Şekil 4.46), ayrıca sandukanın etrafında da mum dikilebilecek yerler vardır. Duvar kenarlarına, sandukanın çevresine, buradaki ibadet esnasında kullanılan, yer minderleri ve postlar yerleştirilmiştir. Türbenin tavanı, merkezinde bulunan yedigen bir alandan duvarlara doğru uzanan ahşap çıtalarla süslenmiştir (Bkz. Şekil 4.47).

Şekil 4.43. Musa Baba tekkesi türbe binası plan ve görünüş krokisi

Şekil 4.44. Musa Baba türbesi görünüşü

Şekil 4.45 Musa Baba türbesi saçak detayı

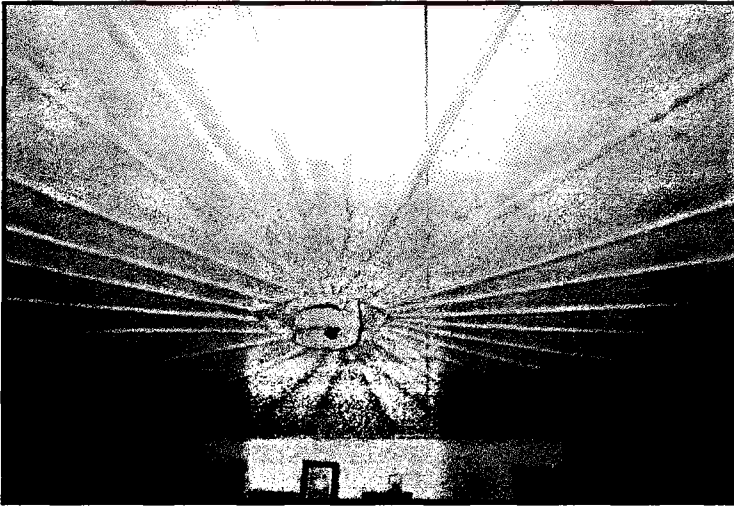
Akyazılı ve Demir Baba tekkelerinde çok güçlü hissettiren yedi sayısının sembolizmi ile burada da karşılaşmaktadır.

Türbe binasından 100 metre doğuda bulunan çeşme, düzgün kesme taş bloklardan yapılmıştır (Bkz. Şekil 4.48). İzbul köyünde yaşayan ve tekkeye ibadet için gelen insanların aktardıklarına göre, çeşmeyi, taşları arasında ve çevresinde altın arayan bir grup insan tahrip etmiştir. Çeşmenin üzerinde çiçek rozetleri ve geometrik bezemeli rozetler, bulunmaktadır (Bkz. Şekil 4.49).

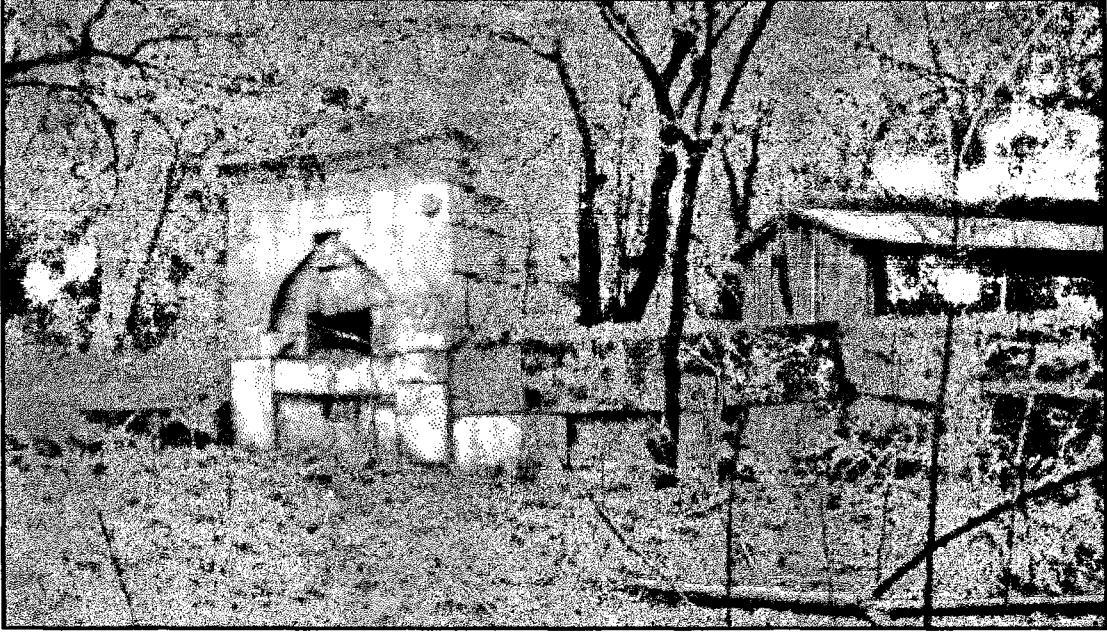
Türbe binası ve çeşmenin tespitleri yapıldıktan sonra restore edilmeleri gerekmektedir, ancak özel mülkiyette olan bu yapılar, yakın bir gelecekte sahibinin izin vermemesi halinde ziyaret edilemeyecek ve onarılamayacaktır.

Şekil 4.46. Musa Baba türbesi iç görünüş

Şekil 4.47. Musa Baba türbesi tavanı

Şekil 4.48. Musa Baba türbesi yakınlarındaki çeşme

Şekil 4.49. Musa Baba türbesi yakınlarındaki çeşmeden detay

4.7 Denizlerli Ali Baba Tekkesi¹

Tekke, Tutrakan'a bağı Varnentsi (Denizler) köyüne 1 km uzaklıktadır (Bkz. Ek-1). Babailer tarafından sıklıkla ziyaret edilen tekke binası, yöredeki Babailerin en saygın velisi olan Denizlerli Ali Baba'nın sandukasını barındırmaktadır. Tekke yukarıda incelenen diğer tekkelerden mekan ve kuruluş olarak farklılıklar göstermektedir. Hakkında herhangi bir incelemeye ulaşamayan tekke binasının bu bölümde yer alan planı ve görünüşü birer krokidir.

4.7.1 Tekkenin Tarihçesi

Denizlerli Ali Baba hakkında, bölüm 3.3'te de değinildiği gibi, vilayetnamelerde ve seyahatnamelerde bilgi bulunmamaktadır. Bu kişi ile ilgili bütün bilgiler sözlü olarak aktarılan efsanelerden elde edilmiştir. Son Bulgar çarı İvan Şişman'ın (1371-1393) karısını ölümcül bir hastalıktan kurtaran, Denizlerli Ali Baba bir hekim-derviştir [16, s.19]. Osmanlı Devletinin, Deliorman bölgesini ele geçirmesinden önce burada etkinliği olan bir derviş olduğu düşünülen bu kişi, sözlü kaynaklara göre derviş yetiştirmemiş, yalnızca insan üstü gücüyle hastaları iyileştirmiştir. Her ne kadar Denizlerli Ali Baba, 1371-1393 yılları arasında tahtta olan Çar İvan Şişman'la ilişkilendirilse de, bu varsayımın bir efsaneye dayanıyor olması nedeni ile yaşadığı dönemle ilgili kesin bir tarihlendirme yapılamaz. Luka Vaisilov'a göre bu hekim-derviş Horasan'dan Deliorman'a gelmiştir [16, s.19]. Deliorman bölgesinde, Denizlerli Ali Baba efsanesini anlatan Babai ve Bektaşiler, tekkenin bölgedeki en eski tekke olduğunu söylemektedirler.

Tekkenin Osmanlı İmparatorluğu döneminde ve sonrasında, ahşap binaya herhangi bir ek yapılmadan Bektaşi dervişleri tarafından bir merkez olarak kullanılmış olabileceği düşünülmektedir. Bu savı destekleyen, tekkede bulunan dört sandukadır. Bu sandukaların sonuncusu Haydar Baba'ya aittir ve vefat yılı olan 1956'da buraya konmuştur [47, s.29]. Haydar Baba'nın, 1923 yılında, tekke ve zaviyelerin kapatılmasından sonra İstanbul'dan Deliorman'a gelen Nakşibendi tarikatına mensup bir kişi olduğu, buradaki halk tarafından dile getirilmektedir.

¹ Denizlerli Ali Baba, sözlü anlatılarda, Deniz Ali Baba yada Denizlili Ali Baba olarak da geçmektedir. Bu çalışmada tekkenin yakınındaki köyün adı (Denizler) dikkate alınarak, bu dervişin adı Denizlerli Ali Baba olarak yazılmıştır.

Ancak Bedri Noyan, Haydar Baba'nın Bektaşı olduğu iddiasındadır [48, s.300]. Denizlerli Ali Baba dergahında postnişinlik yaptığını yazan Noyan, bu kişinin 20 şiirini (nefesini) yayımlamıştır [48, s.301-307]. Binada bulunan diğerk iki sanduka Veli Baba ve Süleyman Baba'ya aittir.

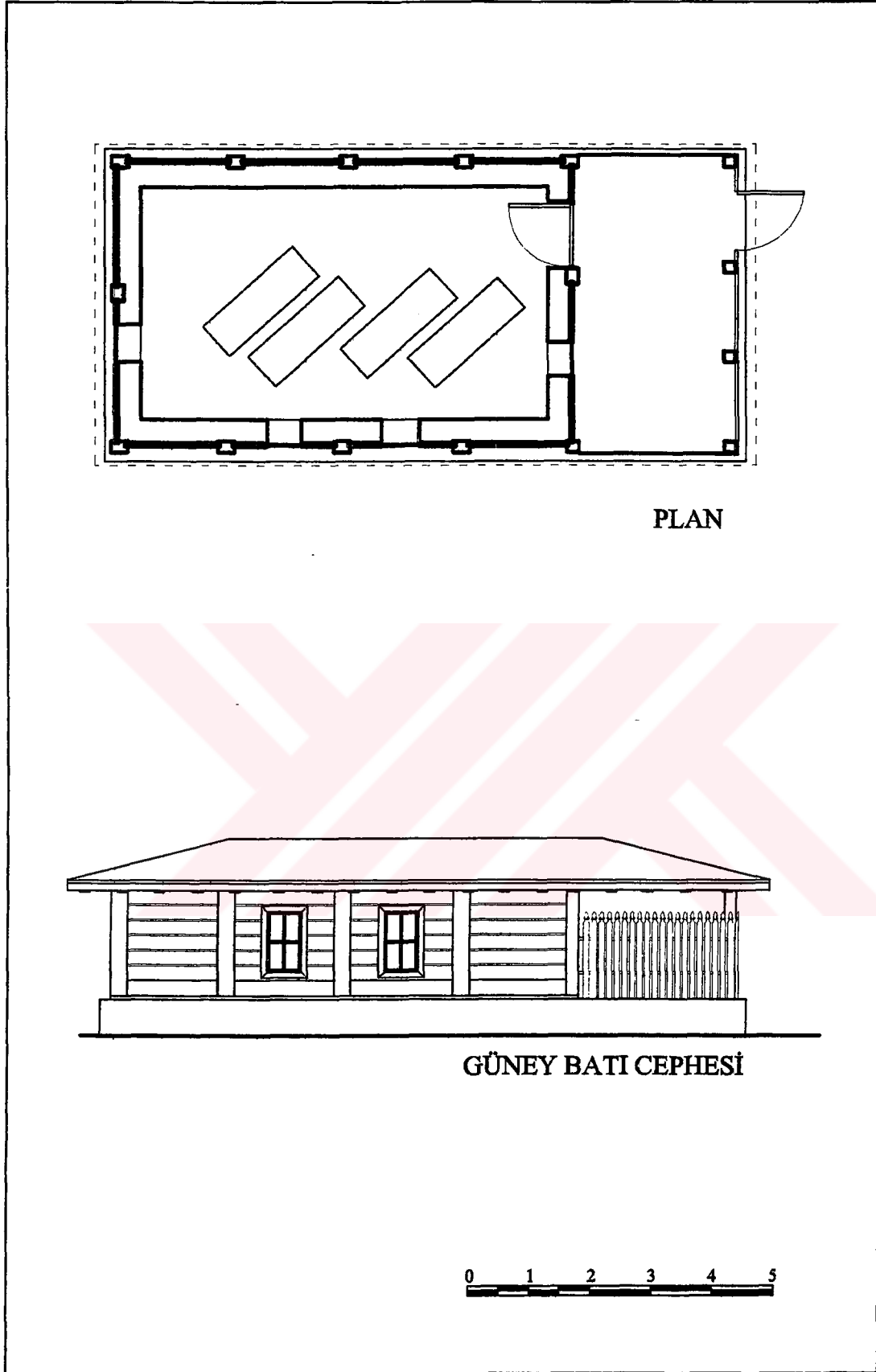
Tekke binasının, Bektaşilik henüz bir tarikat haline dönüşmeden önce, Horasan'dan gelen Denizlerli Ali Baba tarafından, insan yerleşimlerinden uzak bir konut ve ibadet evi olarak inşa edildiği düşüncesi akla gelmektedir. Zira bina içinde dört sandukanın yer almasına karşın, buranın bir türbe binası olarak inşa edilmediğı açıktır. Daha önce incelenen türbelerde, sandukaların doğu-batı yönünde duvarlara paralel olarak yerleştirildiğı görülürken; Denizlerli Ali Baba tekkesindeki dört sandukanın doğu-batı yönünde yerleştirilebilmesi için mekan içerisinde diagonal bir şekilde yerleştirilmesi gerekmiştir. Büyük olasılıkla tekke binasının çevresinde olan mezarlar daha sonra sandukalar yaptırılarak içeriye taşınmıştır, çünkü sandukalar ahşap binanın içindeyken, burasının bir ibadet mekanı olarak kullanılması mümkün değildir. Nitekim Bulgaristan'daki sosyalist rejim sona erdiğinde (1990) ve tekkeler tekrar ziyarete açıldığında, bu tekke binasının hemen yanında cemevi ve misafir evi olarak kullanılabilecek bir bina inşa edilmiştir. Denizlerli Ali Baba tekkesine gelen halk cem ibadetlerini günümüzde bu binada yapmaktadır.

4.7.2 Tekkenin Mimari Özellikleri

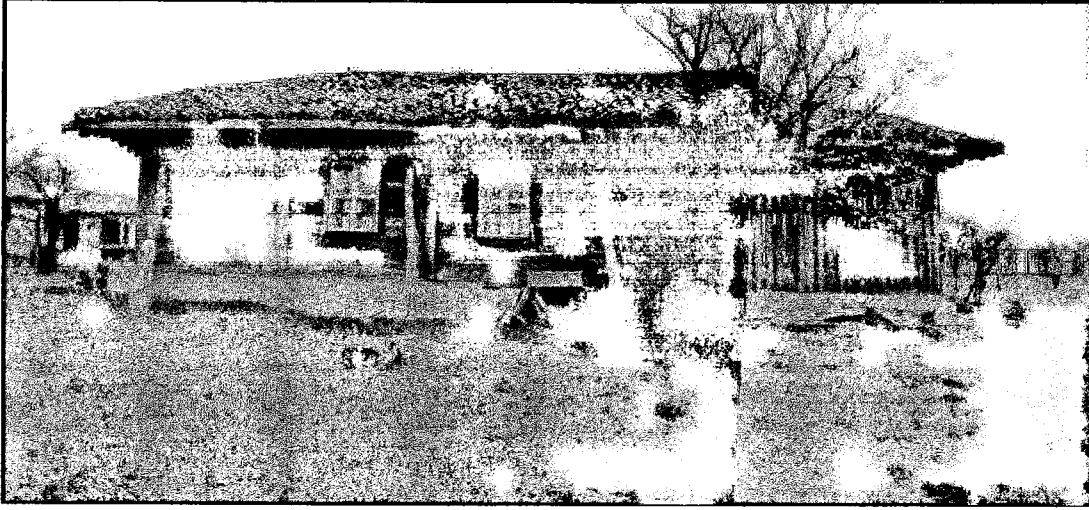
Denizlerli Ali Baba tekkesinin konumlandığı alanda, günümüzde türbe olan bir ahşap bina ve etrafındaki mezarlık yer almaktadır. Tekkenin çevresi, bugün tarım arazisi olarak kullanılmaktadır, ancak binanın yapımı esnasında (XIV.-XV. yüzyıl) çevrede ormanlık bir alan olduğı düşünülmektedir.

Tekke binasının dış ölçüleri 12,9 m x 5,7 m'dir (Bkz. Şekil 4.50). Bina, 2 metre uzunluğunda, 40 cm genişliğinde ve 10 cm kalınlığında ahşap kalasların üst üste konması suretiyle inşa edilmiştir. Bu kalaslar yaklaşık 33 cm x 35 cm kesiti olan kolonların içi oyularak, aralarına dizilmiştir. Binanın görünüşü, erken Osmanlı mimarisinin ahşap camilerinin etkisini hatırlatmaktadır [43, s.131].

Binanın kuzey-doğu cephesinde pencere açıklığı bırakılmamıştır (Bkz. Şekil 4.52), güneybatı cephesinde ise iki pencere açıklığı bulunmaktadır (Bkz. Şekil 4.51).

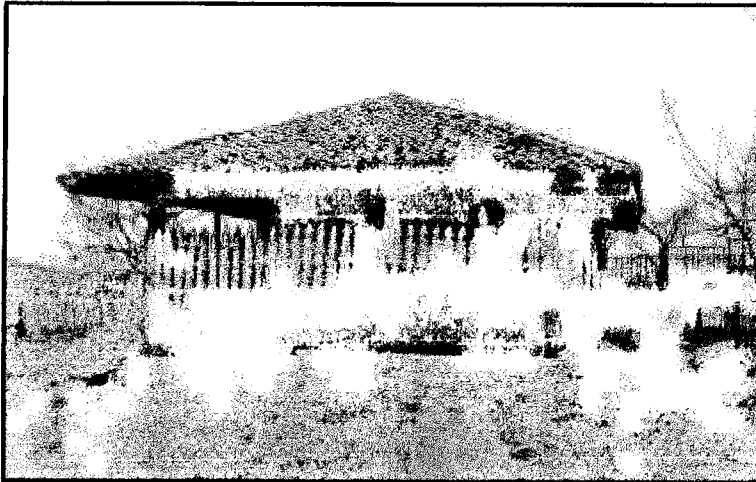
Şekil 4.50. Denizlerli Ali Baba tekkesi plan ve görünüş krokisi

Şekil 4.51. Denizlerli Ali Baba tekkesi güneybatı cephesi

Şekil 4.52. Denizlerli Ali Baba tekkesi kuzeydoğu cephesi

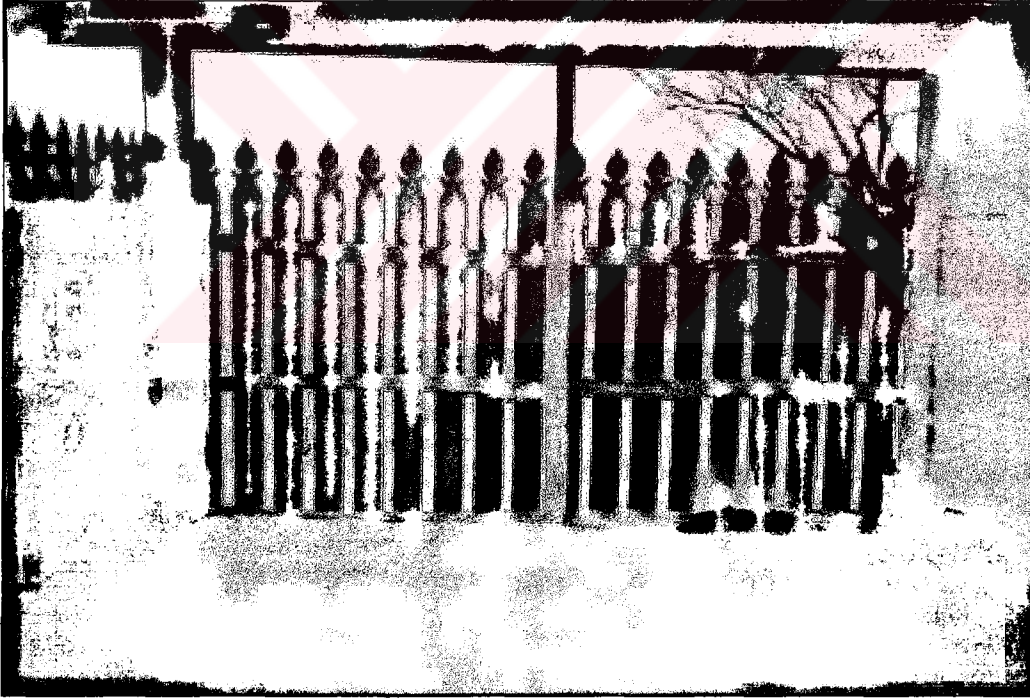

Şekil 4.53. Denizlerli Ali Baba tekkesi ön görünüş

Bina iki mekandan oluşmaktadır. Bu mekanlardan biri yarı açık ve yüksekliği yaklaşık 1,6 metre olan ahşap bir korkulukla çevrilidir (Bkz. Şekil 4.53 ve 4.54). Ziyaretçi önce bu mekana girmektedir. Dört sanduka, kapalı olan bölümde yer almaktadır. Ahşap duvarların yıpranmış olmaları nedeni ile, yakın bir geçmişte, iç taraftan 45 cm'lik tuğla duvar örülmesi yoluyla sağlamlaştırılmıştır. Yere oturan binayı çevreleyen 60 cm kalınlığında beton dökülmüştür. Ayrıca duvarlar, ahşap kalaslarla dışarıdan da desteklenmiştir. İç mekanın ahşap tavanı yaklaşık 2,5 metre yüksekliğindedir.

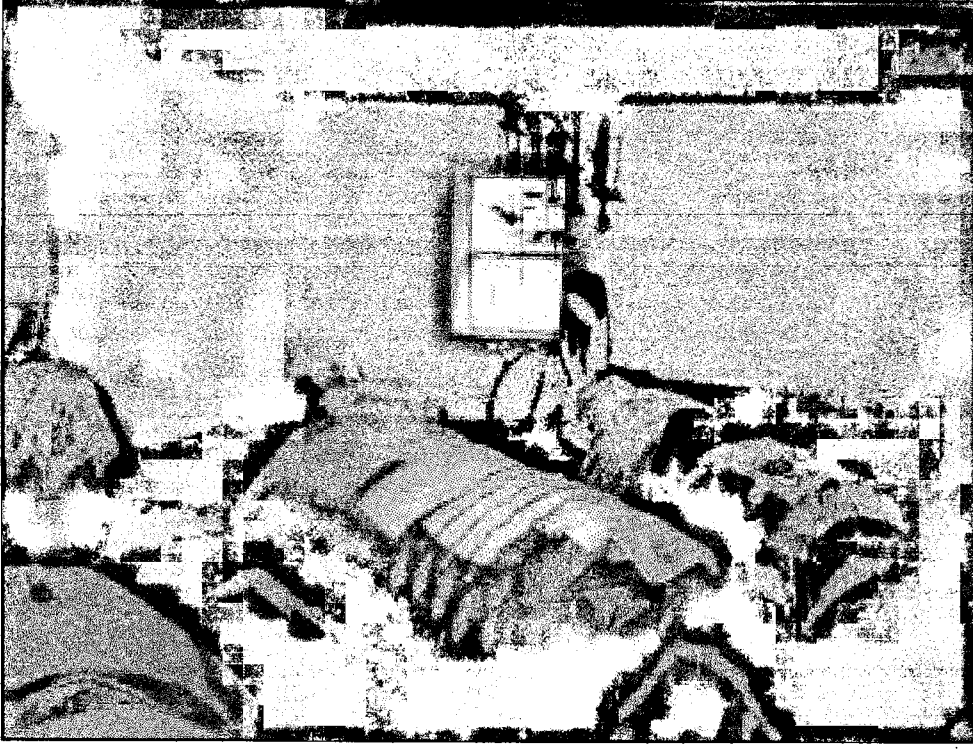
Tekkenin içinde bulunan sandukaların etrafında yer minderleri ve postlar bulunmaktadır (Bkz. Şekil 4.55 ve 4.56). Sandukaların hemen yanında çok sayıda tek mumluk demir şamdanlar vardır. Tekkenin penceresi önünde duran fotoğraflar arasında, Haydar Baba'nın tekke önünde çekilmiş bir fotoğrafı da bulunmaktadır.

Tekke çevresinde bulunan mezarlık 1985 yılında¹ tahrip edilmiştir. Mezar taşlarının bir kısmı yerinden çıkarılmış, bir kısmının ise yazıları kazınmıştır.

Şekil 4.54. Denizlerli Ali Baba tekkesi giriş mekanı korkulğu

¹ 1985 yılı Şubat ayında Bulgaristan'daki Türk azınlığının tamamının, Türk isimleri Bulgar isimleriyle değiştirilmiştir. Bu dönemde Türkçe ve Osmanlıca yazıları olan mezar taşları da yok edilmiştir.

Şekik 4.55. Denizlerli Ali Baba tekkesi iç mekanı

Şekil 4.56. Denizlerli Ali Baba tekkesi iç mekanı

4.8 Günümüzde Var Olmayan (Yıkılan) Bektaşî Tekkeleri

Çalışmanın bu bölümünde, günümüzde artık varolmayan yada çeşitli nedenlerle incelenemeyen Bektaşî tekkelerine kısaca değinilecektir. Ancak Delorman'da, aşağıda sıralananlar dışında daha pek çok Bektaşî tekkesi olduğu düşünülmektedir.

→ *Hüseyin Baba Tekkesi*: Razgrad kentine yakın, Voden köyü ormanlarında bulunan tekkeye, Bulgaristan Başbakanlığı'na bağlı av ormanlarında kaldığı için ulaşamamıştır. Sözlü kaynaklara göre bu tekke, Demir Baba tekkesine büyük bir benzerlik göstermektedir. Deliorman'da yaşayan Bektaşiler türbenin kesme taştan yapıldığını ve yedigen planlı olduğunu aktarmaktadır. Ancak Osman Keskiöğlü, makalesinde türbeyi sekiz köşeki olarak tarif etmiştir [33, s.89]. Bu tekke 1944 yılından bugüne değin halk tarafından ziyaret edilememektedir. Bu nedenle, tekkenin günümüzdeki durumu hakkında bilgi edinilememiştir. Tekke Hristiyanlar tarafından Aziz Dimitir'in mezarı olarak bilinmektedir [46, s.131].

Demir Baba ile ilgili aktarılan efsanelerde, Hüseyin Baba'nın onun kardeşi olduğu belirtilmektedir. Bu kardeşlik, büyük bir olasılıkla, Demir Baba'nın Akyazılı Sultan'ın "yol oğlu" olması gibi, "yol kardeşliği"dir.

Hüseyin Baba tekkesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün arşivinin 1168 no'lu defterinde kayıtlıdır [33, s.89].

→ *Sarı Saltık Tekkesi*: Tekke, Karadeniz kıyısında, Varna'nın kuzeyindeki Kaliakra burnunda yer almıştır [46, s.131]. Şeyh Bedreddin isyanında üs olarak kullanılan Sarı Saltık tekkesi budur. Günümüzde tekke yapıları tamamen yok olmuştur.

→ *Musa Baba Tekkesi*: Tekke, Razgrad kentine yakın Tsirkvino köyünde yer almıştır (Bkz. Bölüm 4.6). Tamamen yok olmuştur.

→ *Bali Bey Tekkesi*: Razgrad kentine bağlı Sırnevo köyünün yakınlarında yer almıştır. XVI. Yüzyılda inşa edildiği düşünülen tekke, Tutrakan subaşı Bali Bey tarafından yaptırılmıştır [46, s.131; 17, s.342].

→ *Şahzeli Tekkesi*: Tutrakan kentinde yer alan tekke, Müstecib Ülküsal'ın kitabında geçmektedir [44, s.143]. Sözlü kaynaklara göre, Softa Baba tekkesi yakınlarında bir Bektaşî tekkesi daha bulunmuştur. Gösterilen yerde, kitabesinde yapım yılı olarak H. 1322 tarihi kayıt edilen taş bir çeşme vardır. Ancak, çeşmenin Şahzeli tekkesine ait olduğunu gösteren bir kaynak bulunamamıştır.

→ *Genç Baba Zaviyesi*: Şumnu kenti civarında bulunmuş olan zaviye, Barkan'ın makalesinde geçmektedir [17, s.342].

→ *Hafız Baba Tekkesi*: Tekke Şumnu kentinde bulunmuştur [49, s.107].

→ *Mustafa Paşa Bektaşî Tekkesi*: Tekkenin, Rusçuk kentinde bulunmuş olduğunu yazan Ayverdi, Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde geçtiğini söylemektedir [49, s.84].

→ *Hızır Ali Baba Zaviyesi*: Zaviye, Rusçuk kentinde bulunmuştur. Tamamen yıktırılmış ve yerine Belediye tuğla fabrikası yapılmıştır [49, s.84].

V. SONUÇLAR ve TARTIŞMA

Bu çalışmada ulaşılan sonuçlar iki açıdan değerlendirilebilir. Konuya tarihsel açıdan bakıldığında, iki ayrı yorum ön plana çıkmaktadır. Birincisi, Bulgaristan'ın Deliorman bölgesinde yer alan ve Bektaşî tekkeleri olarak kabul edilegelen tekke binalarının büyük bir bölümünde, Babai erenlerinin türbelerinin yer alıyor olması ile ilgilidir. Babailerin, Osmanlı Devleti'nin bölgedeki egemenliği sırasında merkezi yönetimin baskısının bir sonucu olarak, ibadetlerini sürdürdükleri tekkelerin birer Bektaşî tekkesi olarak bilinmesini tercih etmeleri olasıdır. Kalenderileri içinde erittiği ileri sürülen Bektaşî tarikatının, Anadolu'daki Babai nüfus üzerinde de benzer bir etkisi olmasına karşın, aynı politikasının Balkanlar'daki Babai gruplar üzerinde neden etkili olamadığı sorusu, bölgenin Osmanlı Devleti döneminde merkezi otoriteye uzak olması ve sık ormanları ile zor geçit veren doğal yapısı ile açıklanabilir.

Tarihsel açıdan yapılabilecek ikinci yorum, Balkanlar'daki heterodoks dervişlere yakıştırılan "kolonizatör" sıfatına ilişkindir. Osmanlı yönetiminin, Deliorman bölgesindeki tekke ve zaviyelerde sürdürülen ibadetlere şüphe ile baktığı, hatta kimi zaman bu ibadetlerin soruşturulmasını emrettiği düşünüldüğünde, buradaki dervişlerden birer kolonizatör olarak söz edilirken temkinli olunması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, bölgedeki yerel kültlere olan bağlılığın, merkezi otoritenin benimsenmesi açısından olumsuz bir etkisi olabileceği de dikkate alınmalıdır.

Tespit niteliği taşıyan bu çalışmada, mimari açıdan yapılabilecek yorumlar, tekke binalarının plan tiplerinin gruplanmasına dayanabilir. Bu anlamda, tekkelerin tümünü içermemekle birlikte, benzer plan özellikleri gösteren iki gruptan söz edilebilir: Birincisi, Akyazılı Sultan ve Demir Baba tekkelerini içeren ve yedi köşeli türbe ve asitane binalarından oluşan planlardır. Güney Bulgaristan'da yer alan Kıdemli Baba (Bkz. Ek 2) ve Otman Baba tekkeleri de, bu plan grubuna dahil edilebilir. Söz konusu tekkelerde, asitane binalarının yapı malzemeleri açısından

farklılıklar göstermesine karşın; türbe binaları, gerek plan özellikleri, gerekse yapı malzemeleri ve üç boyuttaki etkileri açısından birbirlerinin neredeyse kopyasıdır.

Benzer plan özellikleri göstermek açısından ikinci bir grubu, Mustafa Kanaat Baba ve Kızana tekkeleri oluşturmaktadır. Bu tekkelerde, türbe mekanı ve cem ibadetlerinin yapıldığı meydanevi mekan, büyük bir dikdörtgenin ikiye bölünmesi ile oluşturulmuştur.

Yukarıda sıralananlara eklenebilecek genel bir yorum, Deliorman'daki tekkelerin günümüzdeki durumları ile ilgilidir. Bölgelerindeki Babai nüfus arasında birincil önemde yeri ve saygınlığı olan Demir Baba, Kızana, Musa Baba ve Denizlerli Ali Baba gibi dervişlerin sandukalarının bulunduğu tekkelerin, bu dervişlerin yarattıkları kültürün önemli birer simgesi olarak kabul edilmesinin, sözkonusu tekkelerin günümüze değin korunmuş olmasında etkili olduğu varsayılabilir.

Bu tez çalışması sonrasında, Deliorman bölgesinde yapılacak sosyolojik bir araştırmanın yararlı bilgiler sağlayacağı, mimari özellikleri incelenen tekke yapılarının rölevelerinin ayrıntılı bir biçimde alınmasının ise daha sağlıklı tespitler yapılmasına olanak vereceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- [1] **Çamuroğlu, R.**, Tarih, Heterodoksi ve Babailer, Der Yayınları, İstanbul, 1990.
- [2] **Melikoff, L.**, Hacı Bektaş: Efsaneden Gerçeğe, Cumhuriyet Kitapları, çev: Turan Alptekin, 1998.
- [3] **Ocak, A. Y.**, Babailer İsyanı-Aleviliğin Tarihsel Altyapısı yahut Anadolu'da İslam-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü, Dergah Yayınları, Genişletilmiş II.Basım, 1996.
- [4] **Birdoğan, N.**, Anadolu ve Balkanlarda Alevi Yerleşmesi - Ocaklar-Dedeler-Soyağaçlar, Mozayik Yayınları, 1995.
- [5] **Birge, J. K.**, Bektaşilik Tarihi, çev: Reha Çamuroğlu, Ant Yayınları, 1991.
- [6] **Melikoff, L.**, " İlk Osmanlıların Tarihsel Kökeni", Osmanlı Beyliği (1300-1389), ed: Elizabeth A. Zachariadou, çev: Gül Çağlı Güven, Tarih Vakfı Yurt Yayınları-49, 1997.
- [7] **Ocak, A. Y.**, "Osmanlı Beyliği Topraklarındaki Sufi Çevreler ve Abdalan-I Rum Sorunu (1300-1389)", Osmanlı Beyliği (1300-1389), ed: Elizabeth A. Zachariadou, çev: Gül Çağlı Güven, Tarih Vakfı Yurt Yayınları-49, 1997.
- [8] **Melikoff, L.**, Uyur İdik Uyardılar - Alevilik Bektaşilik Araştırmaları, çev: Turan Alptekin, Cem Yayınevi, 1994.
- [9] **Ocak, A. Y.**, Osmanlı İmparatorluğu'nda Marijinal Sufilik: Kalenderiler (14.-17. Yüzyıllar), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.
- [10] **Грамаатикова, Н.**, "Житието на Демир Баба и Създанието на Ръкописи от Мюсюманите от Хетеродоксните Течения на Исляма в Североизточна България (Извор за Културната и Религиозната им История)"-Demir Baba Vilayetnamesi ve Heterodoks İslamın Bize Ulaşan El Yazmaları (Kuzeydoğu Bulgaristan' ın Kültür ve İnanç Geçmişi)", Мюсюманската Култура по Българските Земи-Изследвания, İMİR, Ed: Градева, Р., Иванова, С., Sofya, 1998.
- [11] **Der: Öz, B.**, Alevilikle İlgili Osmanlı Belgeleri, Can Yayınları, 3. Baskı, 1997.
- [12] **Ocak, A. Y.**, Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15.-17. Yüzyıllar), Tarih Vakfı Yurt Yayınları 60, 1998.
- [13] **Kiel, M.**, "The Turbe of Sarı Saltık at Babadağ - Dobruca", Studies on the Ottoman Architecture of the Balkans, Varorium, Great Britain, 1991, p.209-219.

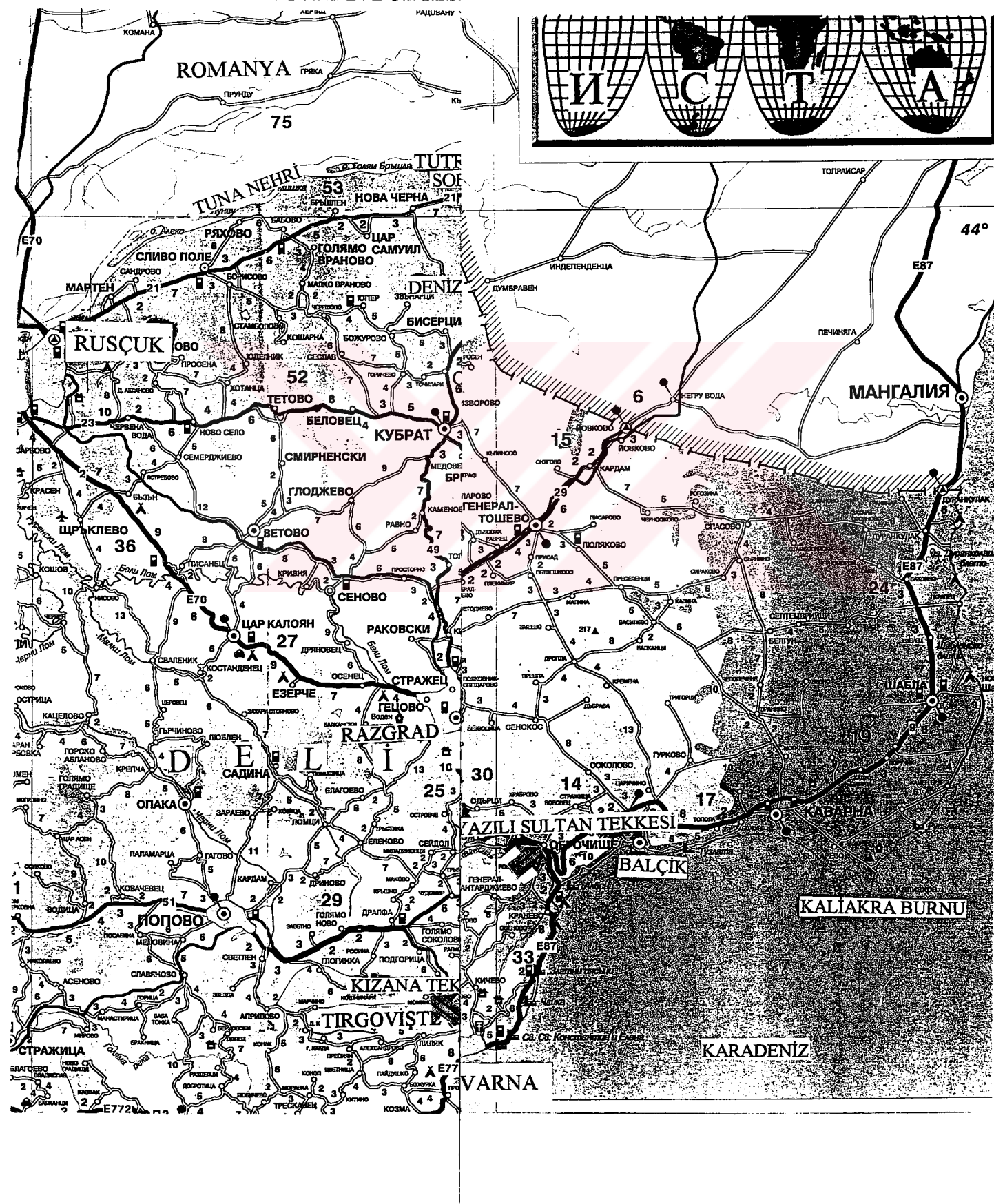
- [14] **Hasluck, F.W.**, Anadolu ve Balkanlarda Bektasilik, Çev: Yücel Demirel, ANT Yayınları, İstanbul, 1995.
- [15] **Yaltkaya, M. Ş.**, Simayne Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin, Haz. Hamit Er, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1994.
- [16] **Вайсилов, Л.**, "Лудогорските Алиани" (Deliorman Alevileri), Атеистична Трибуна 3, 1980, s.16-26.
- [17] **Barkan, Ö. L.**, "Osmanlı İmparatorluğu'nda bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler-İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", Vakıflar Dergisi,, s.279-353.
- [18] **Димитров, С.**, "Към Историята на Довруджанските Двубредни Светилища" (Dobruca'daki Çift Kütlü Olan Tekkelerin Tarihi Hakkında), Добруджа Dergisi, Sayı 11, 1994, s. 76-97.
- [19] **Saygı, H.**, Şeyh Safi Buyruğu ve Rumeli Babağan (Bektaşî) Erkanları, Saygı Yayınları, İstanbul, 1996.
- [20] **Saygı, H.**, Otman Baba ve Vilayetnamesi, Saygı Yayınları, İstanbul, 1996.
- [21] **Birdoğan, N.**, Alevi Kaynakları-1, Kaynak Yayınları: 191, istanbul, 1996.
- [22] **Noyan, B.**, Demir Baba Vilayetnamesi, Can Yayınları: 53, İstanbul, 1996.
- [23] **Saygı, H.**, Demir Baba Vilayetnamesi, Saygı Yayınları, İstanbul, 1997.
- [24] **Eyice, S.**, "Varna ile Balçık Arasında Akyazılı Sultan Tekkesi", T.T.K. Belleten, No.124, Ekim 1976.
- [25] **Hasluck, H.W.**, Christianity and Islam under the Sultans, Volume 1, Octagon Books, New York, 1973.
- [26] **Миков, Л.**, "Интериорна Украса на Бекташките Гробници в България (Стенописи, Картини, Щампи)" (Bulgaristan'daki Bektaşî Türbe Süslemeleri), Мюсюманската Култура по Българските Земи-Изследвания, İMİR, Ed: Градева, Р., Иванова, С., Sofya, 1998, s. 520-550.
- [27] **Kanitz, F.**, Дунавска България и Балканът (Bulgaristan ve Balkanlar Seyahatnamesi), Борина Yayınevi, Sofya, 1998.
- [28] **Ковачева, М.**, "Археоманитно Датирание на Текето Демир Баба Разградски окръг" (Demir Baba Tekkesi Tarihlendirmesi), Музеи и Паметници на Културата-2, s. 22-23.
- [29] **Илиев, Б.**, "Легенди и Предания за Текето Демир Баба, Старо Тракийско Светилище в Лудогорието" (Deliorman'daki Demir Baba Tekkesi ile İlgili Efsaneler), Североизточна България-Древност и Съвремие, 1985, s.222-228.

- [30] **Ocak, A. Y.**, Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnaç Motifleri, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1983.
- [31] **Илиев, Б.**, "Текето Демир Баба, Старо Тракийско Светилище в Лудогорието" (Deliorman'daki Demir Baba Tekkesi), Векове, Sayı 6, 1982, s.66-72.
- [32] **Явашов, А.**, "Текето Демир Баба-Българска Старица, Светиня, Алиански, Легенди за Демир Баба и Текето" (Demir Baba Hakkında Efsaneler), Изявление на Разградското Археологично Дружество, Razgrad, 1934, s.1-41.
- [33] **Keskioğlu, O.**, "Bulgaristan'da Türk Vakıfları ve Bali Efendi'nin Vakıf Paraları Hakkında Bir Mektubu", Vakıflar Dergisi, Sayı 9, 1981, s. 81-106.
- [34] **Койнова, С.**, "Резултати от Проучване на Декорацията в Гробницата на Демир Баба" (Demir Baba Tekkesi'ndeki Süslemeler Hakkında", Български Фолклор, Sayı3-4, Ислям и Народни Празници, 1996, s.93-97.
- [35] **Tanman, M.B.**, "İstanbul Merdivenköyü'ndeki Bektaşî Tekkesinin Meydanevi Hakkında", Semavi Eyice Armağanı-İstanbul Yazıları, TİOK Yayını, İstanbul, 1992, s.317-332.
- [36] **Georgieva, İ.**, Bulgaristan Alevileri ve Demir Baba Tekkesi, Çev. M.Türker Acaroğlu, Kaynak Yayınları:259, İstanbul, 1998.
- [37] **Aksel, M.**, Türklerde Dini Resimler, Elif Yayınları:21, İstanbul,1967.
- [38] **Kiel, M.**, "A Monument of Early Ottoman Architecture in Bulgaria- The Bektashi Tekke of Kıdemli Sultan at Kaligerovo Nova Zagora", Studies on Ottoman Architecture in the Balkans, Varorium, 1991.
- [39] **Daftary, F.**, The İsmâ'îlis-Their History and Doctrins, Cambridge University Press, London, 1994.
- [40] **Tunçel, G.**, Batı Anadolu Bölgesi'nde Cami Tasvirli Mezar Taşları, Kültür Bakanlığı Yayınları:1056, Ankara, 1989.
- [41] **Kiel, M.**, Urban Development in Bulgaria,
- [42] **Петров, Т.**, Ara Margos; "Дървеното Теке При Село Александрия Толбухинско" (Aleksandiriya Köyü yakınlarındaki Ahşap Tekke), Музеи и Паметници на Културата -4, 1966, s.10-14.
- [43] **Ayverdi, E. H.**, Osmanlı Mimarisinin İlk Devri-Ertuğrul, Osman, Orhan Gaziler, Hüdavendigâr ve Yıldırım Beyazıt 630-805 (1230-1402), Cilt 1, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1989.
- [44] **Ülküsal, M.**, Dobruca ve Türkler, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları:26, Ankara, 1966.

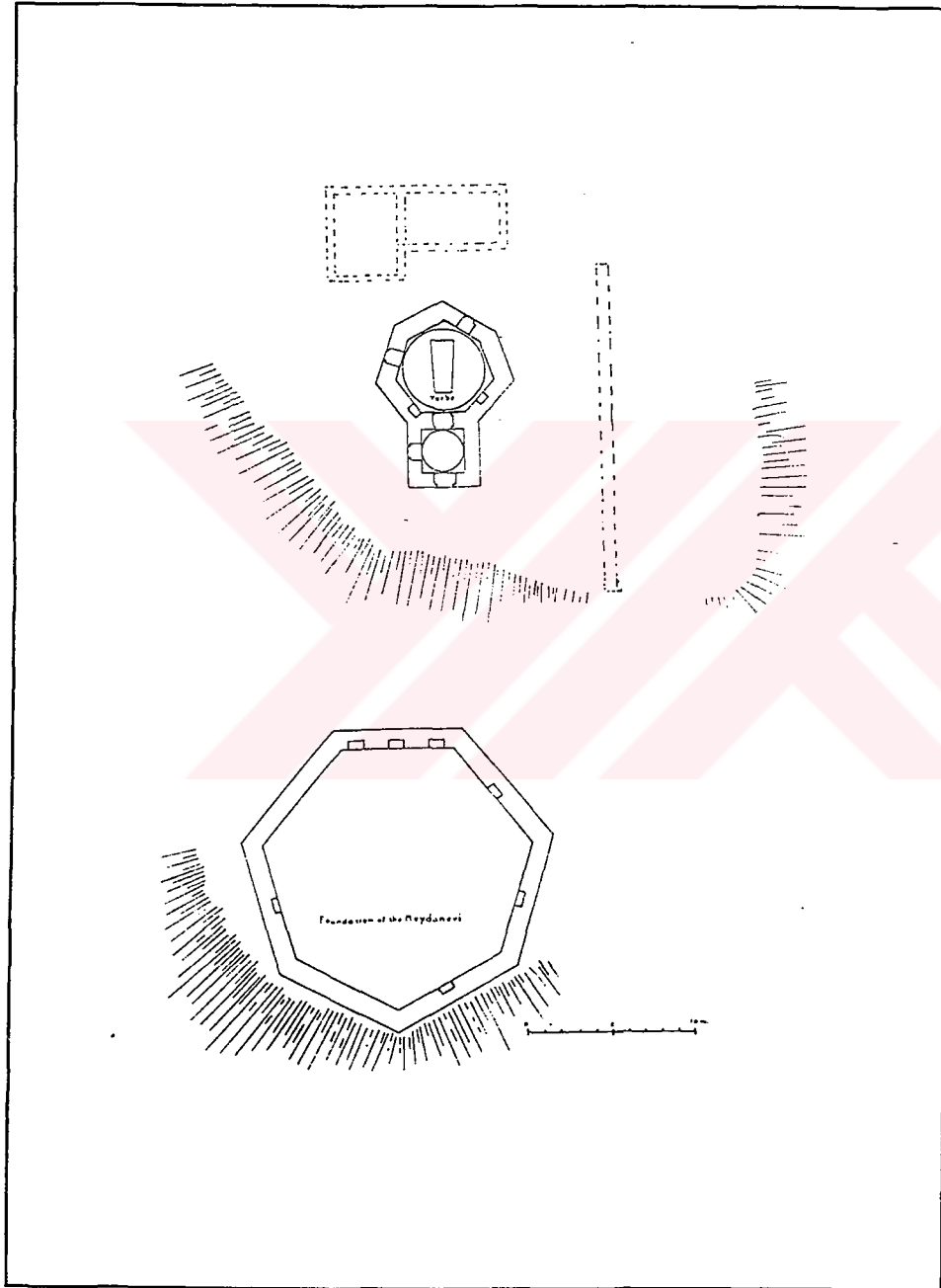
- [45] Akın, G., "Merdivenköy Bektaşî Tekkesi'ndeki Dünya Ağacı", Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi, ..., s.68-74.
- [46] Граматикова, Н., Вакъфските Згради в България (Bulgaristan'daki Vakıf Binaları), Sofya Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1989.
- [47] Hezarfen, A., "Tuna Boyunda Denizlerli Ali Baba Tekkesi", Cem, Sayı 75, Şubat 1998, s.28-29.
- [48] Noyan, B., "Tutrakan (Bulgaristan) Postnişini Haydar Cemil Baba (Haydari) ve Şiirlerinden Birkaç Örnek", Türk Kültürü, c.25, Sayı 289, s.300-307.
- [49] Ayverdi, E. H., Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri-Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk; 4.Cilt, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1982.

ЕК. 1. DELIORMAN BÖLGESİ.

EK. 2. KIDEMLİ BABA TEKKESİ-TÜRBE ve ASİTANE PLANI

ÖZGEÇMİŞ

Damla (Sezer) Acar 1974 yılında Sofya'da doğdu. İlköğrenimini Bulgaristan'ın Razgrad kentinde tamamladıktan sonra, orta öğrenimine Rusçuk kentinde devam etti. 1989 yılında ailesi ile birlikte Türkiye'ye göç etti ve lise öğrenimine İstanbul Beşiktaş Atatürk Anadolu lisesinde devam etti. 1993 yılında mezuniyetinin ardından, girdiği İTÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü'ndeki öğrenimi sonrasında 1997 yılında Mimar ünvanını elde etti. Mezun olmasının ardından, 1997 yılında girmeye hak kazandığı Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı'nda halen yüksek lisans öğrencisidir.

